

A. LAMBRIOR

Gramatica Română

FONETICA ȘI MORFOLOGIA

de

Gh. GHIBĂNESCU

profesor

IASI

Editura Librăriei Isr. Kuppermann

1892.

Prețul 2 Lei.

1956

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
COTA..... 5401

RC 95/05

Toate exemplarele neiscălite de către con-autor și editori
se vor urmări contorm legii.

[Handwritten signature and stamp]

B.C.U. Bucuresti

C159092

1ași. — Tipo-Litografia H. Goldner. Strada Primăriei.

5401
Dublet

P R E F A Ț A

Sint dator a explica prezența numelui răposatului A. Lambrior pe titlul acestei cărți. Lambrior cit a trăit n-a avut prilejul de a-și publica un curs complet de Gramatică, de și studii parțiale a publicat prin diferite reviste ale timpului, ca *Romania*, *Convorbiri Literare*, *Revista de Istorie, Filologie și Archeologie*. A rămas însă de la Lambrior un șir de manuscripte, pe care în mod aproape complet le-a utilizat D-l I. Nădejde în *Gramatica* sa.

La propunerea făcută de Editorele acestui curs de a sistematiza și de-a întocmi după cerințele programei actuale de Licee și Gimnazii manuscriptele lui Lambrior, am primit însărcinarea cu plăcere, mai ales pentru a reîmprospăta în ochii tinerimei scolare numele ilustrului profesor de L. Română, a lui *Alex. Lambrior*.

Din scrierile lui Lambrior am folosit pe deantregul *Fonetica*, partea lui originală. Grosul însă al materialului l-am scos din Gramaticile nouă a lui *Charles Delon* și *F. Brunot*, din care am luat planul și generalitățile.

Iași Sîntămăria 1892.

Gh. Ghibănescu

TABLA DE MATERIE

PARTEA I.

Cap. I. Noțiuni preliminare § 1—3.	pag.	1
Cap. II. Origina limbii romine § 3—5.		2
Limba literară, dialecte și graiuri § 6.		4
Cap. III. Fonologia		6
Cuvîntul § 7		6
Sunetele § 8		8
Vocalele § 9—12		10
Diftongi, Triftongi § 13—15		12
Consoanele. Clasificarea lor § 16—23		17
Grupuri consonantice § 24.		19
Cap. IV. Scrierea și Pronunța § 25—32.		24
Cap. V. Silaba și accentul § 33—39.		28
Cap. VI. Idei sumare de Fonetice § 40—41.		29
Fonologia latină § 42—47.		32
<i>Vocalele tonice</i> § 48—72.		47
<i>Consoanele</i> § 73—89.		60
Grupuri consonantice § 90.		

PARTEA II.

Cap. VI. Morfologia § 91—92.	62
Cap. VII. Funcțiuni și categorii § 93—95.	63
Cap. VIII. Substantivul § 96—100.	65
Diferite soiuri de nume comune § 101—105.	67
Origina numelor proprii § 106.	68
Origina numelor comune § 107.	69

Cap. IX. Genul § 108—121.	pag. 72
Cap. X. Numărul § 122—128.	78
Cap. XI. Cazurile § 129—137.	81
Cap. XII. Articulul § 137—149.	88
Cap. XIII. Declinările § 150—159.	95
Cap. XIV. Adiectivul § 160—172.	101
Cap. XV. Comparațiunea adiectivelor § 173—177	109
Cap. XVI. Numeralul § 178—191.	113
Cap. XVII. Pronomele § 192—193.	120
Pron. Personale § 194—210.	121
Pron. posesive § 211—216.	127
Pron. demonstrative § 217—220.	130
Pron. conjunctive (relative) § 221—227.	131
Pron. interrogative § 228—229.	133
Pron. nehotărâte § 230—234.	134
Cap. XIX. Verbul § 235—236.	139
Tranzitive-netranzitive § 237.	140
Activ-pasiv-reflexiv-reciproc § 238—239.	140
Numărul § 242—241.	141
Persoanele § 242—243.	141
<i>Analogia</i> § 244.	142
Timpul § 245—256.	142
Modul § 257—263.	146
Cap. XX. Derivatele verbale § 264.	148
Infinitivul § 265—266.	148
Participiul § 267—268.	149
Gerundiul § 269.	151
Cap. XIX. Conjugările § 270.	151
Vocala caracteristică § 271—272.	152
Tulpina și Terminația § 273—279.	153
Verbele regulate și neregulate § 280.	156
Conjugarea vie și moartă § 281—282.	157
Cap. XXII. Conjugarea activă § 283—285.	164
Cap. XXIII. Formele simple	
Indicativul § 286—290.	167
Impêrativul § 291—292.	173
Imperfectul § 293—294.	174
Perf. simplu § 295—298.	175
Perf. anterior § 299.	179

Infinitivul § 300.	pag. 180
Participiul § 301—304.	180
Gerundiul prezent § 305—306.	182
Cap. XXIV. Formele compuse § 307—325.	183
Cap. XXV. <i>Conjugarea pronominală</i> § 324—326.	201
Reflexivul § 327—328.	202
Pasiul § 329—332.	202
Reciprocul § 333—334.	205
Cap. XXVI. Verbe unipers. și defective § 335—337.	206
Cap. XXVII. <i>Adverbul</i> § 338—353	210
Cap. XXVIII. <i>Prepozițiunea</i> § 354—359.	218
Cap. XXIX. <i>Conjuncțiunea</i> § 360—364	224
Cap. XXX. <i>Interjecțiunea</i> § 365—368.	229

PARTEA III.

Cap. XXXI. Formarea cuvintelor § 369—370.	232
Schimbarea de funcție gramaticală § 371.	233
Schimbarea de înțeles § 372—373.	234
Imprumutul direct § 374—375.	235
Derivarea § 376.	237
Compunerea § 381	248
Familia de cuvinte § 388.	254

PARTEA I.

CAP. I.

NOTIUNI PRELIMINARE

§ 1. **Gramatica** este o știință, care să ocupă cu studiul *limbii*, cu observarea fenomenelor lingvistice și cu explicarea lor după anumite legi. Să mai ocupă și cu studiarea schimbărilor, ce au suferit cuvintele în cursul vremilor, cu formarea cuvintelor, cu flexiunile de declinare și conjugare și cu construcțiunea propozițiilor.

§ 2. Părțile gramaticii sint acestea : *Fonologia*, *Morfologia*, *Sintaxa*, *Formarea cuvintelor*, *ortografia*.

Fonologia să ocupă cu studiul *sunetelor*, ce compun cuvintele.

Morfologia să ocupă cu *formele și funcțiunile* cuvintelor, cu fenomenele de *declinare și conjugare*.

Sintaxa să ocupă cu studiul *propozițiilor*.

Formarea cuvintelor arată chipul cum limba procedează la alcătuirea de cuvinte nouă pentru a exprima idei nouă.

Ortografia are în vedere *scrierea limbii*; ea să ocupă de *literele*, cu care ne scriem limba și de *forma vizibilă*, ce dăm cuvintului rostit.

Pe lângă acestea să mai adaogă: **Etimologia**, care să ocupă cu căutarea originii cuvintelor, descompunându-le în elementele lor; de pildă:

casă lat. *casa* = colibă.

popă lat. *poppa* = servitorul la templul vechi; el sacrifica animalele.

păgîn lat. *paganus* = sătEAN (pagus = sat)

bozgorodenie v. sl. bogo-rodita = născătoare de Dumnezeu.

sobă ung. casă (vorba Bănăţeană: tună'n sobă = intră'n casă)

bir (mold. ghir) tur. și Ung. *byr* = unul.

Semasiologia, zisă și **Semantica**, să ocupă cu schimbările de înţeles, ce au luat cuvintele din grai în lungul lor traiu, de pildă:

a pedepsi n. gr. însemna înainte a învăţa,

drac v. gr. însemna Şerpe, balaur,

cîudă v. sl. însemna minune (cîudese).

CAP. II.

Origina limbii Romîne.

§ 3. Limba Romîna este o *continuare* a graiului latin, vorbit de coloniştii aduşi de Traian în Dacia, provincie supusă și alipită la Imperiul Roman în anul 107 după Crist. În timp de 17 veacuri limba latină s-a vorbit neîntrerupt la Dunăre, cu toate că a suferit însemnate schimbări fonetice și morfologice, cari fac din limba romînească de astăzi o limbă cu totul deosebită de limba latină atît în gramatică cît și în sintaxă.

Limba Romîna nu *derivă* din l. latină, nici *s-a născut* din l. latină. Limba romîna formează același trup cu limba latină; e același *organism*, modificat însă prin introducerea de elemente nouă; în fine aceeași limbă, care în lungul său traiu a luat o față deosebită. Cînd

zicem aceasta nu trebuie a ne gândi la l. latină scrisă, care o găsim prin cărți; aceea este *limbă moartă*; limba latină populară e singura, care *viețuește* încă în gura Rominului.

Să dă numele de *novolatine* celor 7 limbi, ce *continuă* graiul latin, rostit prin diferitele provincii ale Imperiului Roman. Aceste sint: *Italiana* (în Italia), *Franceza* (în Franța), *Spaniola* (în Spania), *Portugheza* (în Portugalia), *Romîna* la Dunăre și *Ladina* în Alpii centrali și în partea orientală a Tirolului.

§ 4. Limba romină să vorbește nu numai în regatul Romîniei, ci și în alte țări, unde trăește element romînesc. Așa în *Transilvania* și țările supuse Ungariei trăesc aproape 2 milioane de Romîni, iar l. romină e vorbită și de celelalte neamuri ca Ungurii, Sașii, Secuții și Nemții, cari nu să pot înțelege unii cu alții de cit în romînește. În *Bucovina*, *Basarabia* și chiar în provincia *Kersonului* (lingă Don) trăesc Romîni, ce vorbesc limba romînească. În *Macedonia*, *Tesalia*, și *Epir*, trăesc 1,500,000 Romîni, cari vorbesc o limbă, ce are multe asemănări cu a noastră, dar cu greu ne-am putea înțelege așa de-o dată. Acea limbă e *Macedo-Romîna*, sau *șințărească*, pentru că are în belșug sunetul *ț* în loc de *ce*. Ex. *Ți mai fați*, în loc de *Ce mai faci*. În fine pe coastele Adriaticeii, în Istria și în munții Tirolului trăesc alți frați de ai noștri, *Istrieni*, cari vorbesc o limbă tot romînească, dar și mai puțin asemănătoare. Ex: *mîră*=mînă; *cîre*=cîne; *bura ghibireața* = buna dimineata; *lură pliră*=lună plină, etc.

În totul sint peste 10 milioane de Romîni (*Arămîni*);

iar luind și străinii, cari ne cunosc limba și o vorbesc, numărul să rîdică la vre-o 12 milioane.

§ 5. Nu însămnă că dacă limba romînească să vorbește de 10 milioane de Romîni și vre-o 2 milioane de străini, apoi limba noastră e una și aceeași. Graiul romînesc variază de la regiune la regiune, dacă nu de la sat la sat. Așa în Moldova graiul nu e într'un fel. Ceî de pe valea Bistriței vorbesc alt-fel de cit ceî de la șes; iar ceî din susul Moldovei alt-fel de cit ceî din jos. Unii zic : *catra*, *mamaliḡa*. *batut*, fără *ă*, alții zic : *nere*, *neă*; alții : *ñere*, *ñeă*; unii zic : *gin*, *gie*, alții *ȳin*, *ȳie*. Numai în împrejurimile Fălticenilor *piceor* să zice în aceste feluri : *kicior*, *pkicior*, *ticior*, *pticior*, *cicior*, *pcicior*, *kticior* și *tkicior*. Apoi într'o parte a Moldovei să întrebuințează un cuvînt, ce nu să aude prin altă regiune. Cu toate acestea Rominiî să înțeleg, că deosebiriile nu sint așa de mari ca să constitue limbî deosebite.

Limba literară, dialecte și graiuri.

§ 6. Limba romînească, care o cetim prin cărți, și o învățăm în școală nu samănă în totul cu nici unul din graiurile vorbite de poporul nostru. Aceasta din cauză că limba cărților își are o tradițiune literară, adică că ține a scrie cuvîntul nu tocmai așa cum să rostește astă-zî în popor, ci cum s-a rostit mai din vechi. Cu toate acestea noi o înțelegem, căci e foarte aproape de graiū.

Să numește *limbă* literară un *graiū local*, care a ajuns a fi scris și a aveă o *literatură*. În urma unor împrejurări sociale, politice sau pur culturale un *graiū* în-

cepe a fi mai cunoscut, mai răspîndit, din cauză că în acel grai să scrie mai mult. Cu vremea acel grai domină pe toate celelalte și devine limba literară a țării. Așa a fost la noi cu cărturarii Munteni și Ardeleni din suta a XVI-a; ei ne-au dat impulsul pentru o limbă literară.

Dialect să numește un grai local, care a avut o literatură, dar din cauza împrejurărilor a stat pe loc, învins fiind de alt grai. Așa e *dialectul Istriean*, care a avut în trecut o literatură, ca scrierile lui Popa Grigori din Mohacz (1600—1620) și *manuscriptul de la Voroneț* (1550), scrise în *rotacizm*, adică cu *r* în loc de *n*. Ex: *biînre* = bine; *pînre* = pine, etc. Apoi *dialectul Moldovenesc*, căci în trecut au fost scriitorii cu o tendință moldovenească în scrierile lor. Astăzi toți căutăm a scrie într'un fel, unificîndu-ne limba cărții. În fine *dialectul Macedonean*, ce astăzi aspiră la o literatură și numără o sumă de cărți scrise în acest grai.

Grai numim vorbirea locală a unei regiuni. Așa e graiul *Oltean*, *Bănățean*, *Basarabean*, *Ardelean*; Să pot scrie cărți și într'un anumit grai, dar nu pot ajunge la o întrebuintare obștească.

Între limba literară și grai e deosebire numai de cultură, de condiție socială, iar nu de origină, nici de natură. Sînt ca două flori, una *sălbatecă*, și alta *de grădină*; una mirosă frumos, alta din contra n'are nici unul. Toate graiurile sînt de-o potrivă de importante pentru cunoașterea limbii literare.

CAP. III.

FONOLOGIA

Cuvînt, sunet.

§ 7. **Cuvîntul** este un sunet sau o grupă de sunete articulate, cărora, cei ce vorbesc le dau un înțeles. Cuvîntul este dar *semnul sonor*, care recheamă cînd imagina unui obiect material cînd ideea unei noțiuni abstracte. El este servitorul ideii ; fără idei n-avem cuvinte ; nu va fi atunci de cit o adunătură de sunete.

Sînt dar două elemente în cuvînt : *sunetele și înțălesul*. În cuvîntul *tată* sunetele sînt *t, a, t, ă* ; înțălesul e imagina ce ne redeșteaptă în minte, anume ideea de *tată, părinte, născător*.

Trăesc însă în limbă cuvinte lipsite de înțeles ; așa, ce imagini ne deșteaptă următoarele cuvinte din jocurile copilărești ?

ona dona tina pana cincia usca sodi podi cana pichi.

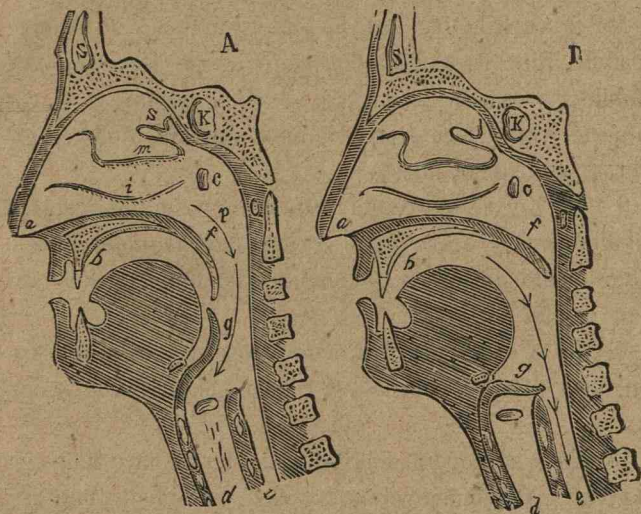
§ 8. **Sunetele** sînt elementele din care să compun cuvintele. Sunetele să produc prin vibrarea aerului ce ese din plămîi, cînd punem coardele vocale în mișcare.

În actul respirațiunii nu totdeauna prăducem sunete.

În vorbire întrebuițăm numai aerul *expirat*, nu și cel *inspirat*, adecă numai aerul care-l dăm afară din plămîi, nu și cel ce-l virim în plămîi. Aerul cald eșind din plămîi să lovește întiui de coardele vocale, le pune în mișcare și să produce un *răsunet*. Ajungînd în cavitătea posterioară a guriî are două eșiri : *fosele nasale și gura*. Dacă nici unul din aceste două *orificiî* nu să pune în mișcare aerul ese liniștit afară ; cînd însă punem în

funcțiune *limba, dinții, buzele*, aerul să va modifica fie în *intensitate*, fie în *claritate* și va căpăta un colorit de *son* sau de *zgomot*.

Limba articulată este combinarea acestor *sonuri* și *zgomote* formate în *laringe* și în *gură*. Ne-am deprins a da la *sonuri* numele de *vocale*, iar la *zgomote* numele de *consoane*.

A. Faringele în timpul respirațiunii

B. Faringele în timpul înghițirii

aa. Nările.

bb. Cavitatea gurii.

cc. Deschizătura tubului auditiv.

dd. Trahea.

ee. Esofagele.

ff. Valul palatului.

gg. Epiglota.

ss. Sinus frontal.

kk. Sinus sfenoidal.

smi. Cornetul etmoidal superior, mediu și inferior.

§ 9. **Vocalele.** Gura formind ca un tub de rezonanță a aerului vibrat de coardele vocale, va face ca să se modifice sunetul *clar*, după cum va pune în lucrare *buzele, dinții, limba sau fălcile*. Sunetul va primi un timbru deosebit, și fără a varia în *intensitate* sau *înălțime* va da naștere unei nouă vocale. Numărul vocalelor e foarte mare, căci nenumărate sînt formele interioare ale tubului de emisiune atît în lungime cît și în lărgime.

Nu fie care limbă posedă toate nuanțele de sunete posibile. Sînt vocale *fundamentale*, ce se găsesc în toate limbile; acestea-s *u, o, a, e, i*, ce le găsim și în rominește. Apoi vocale proprii unei anumite limbi; așa sînt *ă*, și *î* în rominește.

9 10. Vocalele prezintă tranzițiuni nesimțite în starea tubului gurii. Vocala *u* să capătă cînd înaintăm buzele cît se poate de tare rotunzindu-le, iar limba și larinxul stau locului.

Vocala *o* să capătă deschizînd buzele. apoi micșurăm lungimea cavității bucale, și ridicăm puțin limba și larinxul.

Vocala *e* să capătă, cînd ridicăm foarte tare limba și larinxul și deschidem de tot buzele. Limba atunci să încovoae; cu virful să sprijină în osul maxilei inferioare, iar cu mijlocul încovăiat atinge vâlul palatului, lăsînd numai o mică deschizătură, prin care trece sunetul, ce sună *e*.

Mergînd și mai departe căpătăm sunetul *i*. În această progresiune *sunetul a* ocupă mijlocul; atunci larinxul e în poziție normală, limba tot așa, iar buzele ușor deschise. Mergînd cătră *u* punem în mișcare *buzele*; mergînd cătră *i* punem în mișcare *limba* și vâlul virtos al

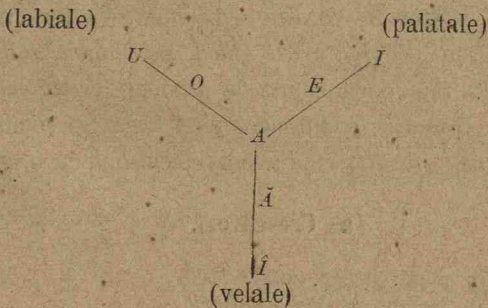
palatului. De aceea zicem : *a* e sunetul *normal*, *plenison*; *o*, *u* sînt *labiale*; *e*, *i*, *palatale*.

§ 11. Pe lingă aceste vocale fundamentale, limba Romînă mai are încă 2 vocale proprii ei, *ă*, *î*.

Vocala *ă* se capătă, cînd atingem cu dosul limbii vîlul moale al palatului; cavitatea bucală să strîmtează, și nu funcționează de cit partea posterioară a gurii.

Mișcînd limba din pozițiunea aceasta ceva mai înainte căpătăm sunetul *î*. Luînd în vedere chipul de emitere a acestor sunete *ă*, *î* le vom numi *velale*.

Iată șirul vocalelor :

§ 12. **Cantitatea vocalelor.** O vocală nu prezintă aceeași intensitate în vorbire; une-ori o pronunțăm mai tare, altă dată mai încet; une-ori ne oprim mai mult asupra ei, alte-ori trecem răpede.

Apoi *e*, *i*, *o* și *u* să pot jumătăți în vorbire. Le numim dar *semisone*; *a*, *ă*, *î* sînt totdeauna *plenisone*. Semnul jumătățirii e acesta (◡): *eū*, *oū*, *mai*, *voi*, *noi*.

Obseroație. Semnul (◡) pus deasupra lui *a* arată că să pronunță ca *z* (*ă*), Ex: *cărămidă* (кзрзмицз). Acest semn nu să pune asupra tuturor vocalelor scurte. Așa

scriem *noapte, soacră, poamă, coasă*, nu *năapte, soacră, pōamă, cōasă*; — *neagră, Ileană*, nu *năagră, Ilēană*. Tot așa vom scrie *ziua, steaua*, nu *ziūa, steaūa*.

Singur numai *i* și *u* final îl primesc.

§ 13. **Diftongi, vocale duble.** În corpul unui cuvânt pot sta una lângă alta două vocale. Une ori le pronunțăm deosebit ca în *aer, aur, aud, neom, Faraon, haos, hain oaze, pușor, găină, poleit, doime, fior, greutate, bour, ideal, real*. Alte ori le pronunțăm drept una, așezînd organele vocale pentru a le emite pe amîndouă. Aceasta să întîmplă mai ales cînd avem alături două vocale din care una *semisonă* și alta *plenisonă*. Unirea acestor 2 vocale și pronunțarea lor drept una să numește *diftong*. Ex : *naîbă, iar, neam, roîb*.

§ 14. Sint două soiuri de diftongi : *crescători* și *scăzători*. *Crescător* e diftongul cînd avem o *semisonă* cu *plenisonă* ; *scăzător* cînd avem o *plenisonă* cu o *semisonă*.

a. Crescători.

- 1). *ie* în *pîept, mîere, mîel*,
- 2). *ia* în *iar, iarnă, bîată, chîar*,
- 3). *io*, în *cîoc, chîor, chîoc, ghîozdan, Iordan*.
- 4). *iu* în *îute, îuruș, îubesc, propriu*.
- 5). *ea* în *dreagă, meargă, lleană, neam*,
- 6). *eo* în *ne-om, de-o, vre-o*,
- 7). *oa* în *toartă, roată, toată, roadă*,
- 8). *ua* în *ziua, roua, piua, néaua*,
- 9). *uă* în *ziuă, rouă, piuă, plouă, ouă*.

b). Scăzători.

- 1). *aî* în *naîba, haîna, n-aî. maî*,
- 2). *aū* în *laū, n-aū, daū, staū*.
- 3). *eî* în *purceî, căteî, veî, leîcă, ușureî, neîca*.

- 4). *ăi* în *dă-i* ; *măi*, *hăi*, *fă-i*,
- 5). *oi* în *loitrar*, *moină*, *scoică*, *doină*, *noi*, *voi*.
- 6). *eū* în *ateū*, *răsteū*, *greū*,
- 7). *ăū* în *tăū*, *săū*, *hîrdăū*, *ilăū*, *flăcăū*, *Bacăū*, *răū*, *calăū*.
- 8). *ou* în *noū*, *biroū*, *boū*.
- 9). *îi* în *virîi*, *ocării*.
- 10). *ui* în *puî*, *nu-i*, *du-i*.
- 11). *ii* mi-i, vii, *copîi*, *côpii*.
- 12). *iū* riū, friū, briū.
- 13). *iū* în *pustiū*, viū.

Limba veche Romînească era mai îmbelșugată în diftongi de cît cea de astăzi. Să zicea o dată *leage*, *measă*, *seară*, *creade*. Unii s-aū rezolvat în *e*, alții în *a*. Iar astăzi în graiū o sumă de diftongi îi găsim rezolviți în sunete simple ;— așa rostim a *tăe*, a *vede*, *Eș*, *o*, în loc de *a tăia*, *a vedea*; *Iași*, *aū* ;— Aici sunetul în care s-a rezolvit ocupă locul mijlociū între cele două primitive; așa e să află la mijloc între *i* și *a*, *o* între *a* și *u*. Ex : *Iași* a dat *Eș* ; *aū* a dat *o*.

§ 15. **Triftongii** să capătă prin unirea unei *plenisone* cu două *semisone*. Plenisona ocupă saū locul intîiū saū al doilea, nici o dată însă nu e la urmă.

Cu plenisona inițială

Ex : *ăiū* maiū, plaū, graū, scaū,
eiū teū, meū, mojdeiū.
oiū cimpoiū, cîocoū, foū,
iūi intîiū, călcîiū, mîngîiū,
uiū spuiū, puū, cuiū.

Cu plenisona mediană

eaū ne-aū, de-aū
iaū mîaū, mî-aū
iaī mî-aī, iaī
ioi și *ieū* populare

În graiul mulți triftongi s-au rezolvit în diftongi ; așa pronunțăm *plai*, *grai*, ca și *mai*, *n-ai* ; *tei*, *mei*, *mojdei*, ca și *mititei*, *vitei*, *căței* ; *ciocoi*, *foi*, *voi*. ca și *doi*, *noi*, *voi*, *oi* ; *călcii* ca și *ii* (pr. și verb) ; *puș* (v. și subst.) ca și *puș* (pl.). Iar triftongi cu plenisona mediană sună ca totul de altmintrelea : *ne-ai*, *de-ai*, sună *ne-o*, *de o*, *măi* sună ca *nai* (măeunatul mitei) sau că *ne-o*, *iai*, *mi-ai* sună ca *ei*, *nei*.

§ 16. **Consoanele.** Aerul eșind afară din plămii înțilnește atitea piedici în cavitatea gurii, că-și pierde sonoritatea și devine un *zgomot* ; acest *zgomot* s-a numit *consoană*. Consoanele să formează în gură, nu în gitlej. Cu consoanele nu putem *cînta*, nici deosebi *valoarea* și *gradele* notelor unei melodii ; aceasta din cauză că gitlejul (larinxul) nu ia de fel parte la emiterea lor.

§ 17. **Clasificarea consoanelor.** Consoanele să împart atit după organele, cari le articulează, cît și după felul *zgomotului*, ce le constitue. După organele, ce le formează vor fi *labiale*, *dentale*, *palatale* și *velale* ; după felul articulării vor fi *explosive*, *continue*, *vibrante* și *nasale*. Ca *intensitate* ele sint *sonore* și *surde*, adecă curentul de aer, ce servește la emiterea lor, e cînd mai forte cînd mai slab izbit în afară și lovește nu cu aceeași tărie organele articuloare. Așa avem : *s*, *z* ; *f*, *v* ; *ș*, *j* ; *c*, *g* ; *t*, *d* etc. Aproape la toate (afară de labiale) limba joacă rolul principal, căci de la pozițiunile deosebite, ce are limba față cu părțile fixe ale gurii (dinții, palatul) depinde natura sunetului.

§ 18. **Continue.** Cînd între dinții din maxila superioară și vârful limbii lăsăm o mică deschizătură, aerul să freacă de părății înguști ai eșirei și produce un sunet *fricativ*, *s*. Ca să articulăm pe *z* schimbăm puțin pozi-

țiunea organelor ; aceiași strîmtoare există între dinți și vîrfurile limbii, dar aerul să freacă mai slab, mai *dămol*, iar rezonanța este mai vibrantă. Ex : *sare* și *zare*; *sară* și *zară*, *sori* și *zori*, *a sări*, *a zări*, *a sori*, și *a zori*.

Între *s* și *z* e deosebire numai de nuanță. Ele formează o păreche de consoane *continue dentale*, din care *s* (surdă), *z* (sonoră).

Cînd buza inferioară o atîngem de dinții superiori, iar aerul abia trece prin deschizătura mică lăsată între ele, să produce o fricativă labială forte, *f*, în *fum*, *fus*, *fur*, *fost*. Tot cu aceleași organe și în aceeași pozițiune, dar aerul eșînd mai domol și cu o slabă rezonanță vom căpăta *fricativa* dulce *v* ; Ex : *var*, *vas*, *voce*, *vom*, *vorbă*, etc.

Iată dar o nouă păreche de *continue labiale*, din cari *f* (surdă), *v* (sonoră).

Cînd cu limba încovăiată atîngem cu dosul ei palatul (ceriul) gurii, aerul la eșire să freacă și să produce sunetul fricativ palatal *ș*, forte ca intensitate și cu puțință de pronunțat fără vocală. Aerul izbit mai slab și producînd un mic murmur să capătă fricativa slabă *j*. Ex : *Șură* față cu *jură* ; *așișderea* și *așijderea*.

Avem o nouă păreche de *continue palatale*, din care *ș* (surdă), *j* (sonoră).

În totul șese *continue s-z ; f-v ; ș-j*.

§ 19. **Explozivele.** Caracterul general al explozivelor e că aerul îndesat e oprit mai întîiu în gură, apoi străbate de o dată prin o deschidere, producînd ca o exploziune ușoară.

Cînd ținem buzele închise, iar aerul comprimat caută a-și face loc deschizînd buzele, să va produce o mică

detunătură, și acel zgomot exploziv este *p* (fără vocală). Ca să articulăm pe *b* aceeași pozițiune ținem, dar aerul comprimat produce o exploziune mai slabă, și precedată de un mic *murmur vocal*.

Amîndouă acestea formează părechea *explosivelor labiale*, din care *p* (surdă), *b* (sonoră).

Dacă oprim eșirea aerului comprimat nu la buze, ci la dinți, apropiind limba de arcada dentară superioară, detunătura produsă va suna ca *t*, iar dacă să face mai domol va suna ca *d*. De aici părechea *explosivelor dentale* *t* (surdă), *d* (sonoră).

Dacă închizătura să face între *vălul* palatului și dosul limbii încovoiate în sus, explozivele vor suna ca *c* și *g* (înainte de *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*); încă o nouă păreche de *explosive velale*, *c* (surdă), *g* (sonoră).

În total șese *explosive*.

§ 20. **Nasale.** Nasalele au o mare importanță în limbă; ele au schimbat aproape pretutindenea natura vocalelor puse dinaintea lor. Aerul în loc de-a eși pe gură își face loc prin fosele nasale. Gura e închisă, formînd o infundătură, din care sunetul nu poate eși, dar să produce o rezonanță. Sînt 3 sunete nasale. Deosebirea între ele stă în profunzimea infundăturii gurii. Dacă buzele sînt strînse, infundătura e mai mare și vom avea *nasala labială m*; dacă închizătura să face cu vîrful limbii, aplicată pe dosul maxilei superioare și pe palat avem *nasala dentală palatală n*; în fine dacă închizătura e între vălul palatului și dosul limbii avem *nasala velală ñ* (scrisă și *gn* și *n*). Ea e proprie graiului *moldovenesc* și *macedonean*, dar nu e primită în limba literară.

Obs. Nasala *m*, a schimbat pe *a* în *ă*; iar *n* pe *a* în *î*. Ex: *laudamus* a dat *lăudăm*; *casam* a dat *casă(m)*; *canem* a dat *cîne*; *panem* a dat *pîne*. Două nasale labiale au avut același rol ca și o nasală dentală. *campo* a dat *cîmp*; *amblo* a dat *îmblu* și apoi *umblu*.

§ 21. Vibrante, licide, și aspirate: *r*, *l*, *h*.

Vibranta *r* e foarte grea. Ea să capătă prin atingerea răpede a ceriului gurii cu vârful limbii, producînd un *tremur*, o vibrație. Uniî pronunță pe *r* *tremolo*. Licida *l* e aproape de vibranta *r*; pentru a emite pe *l* să produce o ușoară vibrație cu marginile vârfului limbii aplicate la ceriul gurii.

Aspirata *h* ocupă locul mijlociu între vocale și consoane. Ea e o *aspirațiune*, adică o sfortare de pronunță guturală, putînd fi clasată ca *continuă velală*. O sumă de limbî nu-l notaî prin literă deosebită, ci prin spirite (´ ˘). Chiar în cărțile vechi rominești găsim întrebunțate aceste semne la toate cuvintele începătoare cu o vocală, w'м, w'рн, w'арз, оу'наѣ, luîndu-să după Slavoni, iar ei după Greci.

Astăzi limba Romîna e îmbelșugată în *h*, care e *moale* în *ham*, *horn*, *hăț*, și *dur* în *hin*, *hire*, *hires*, *hiică*. Acest *h* dur e propriu graiului Moldovenesc și Macedonean și nu să scrie în limba literară, unde să înlocuește cu *f*: *fin*, *fire*, *fires*, *fică*.

§ 22. Numărul articulațiunilor consonantice nu e numai atita. Unele din consoanele simple ca scriere reprezintă două sunete, sau deandoasele.

Sunetele reprezentate prin literile *ч*, *у*, *ц* sînt compuse, și anume *ț*, din *ts*, *ч* din *tș*; *g(e)* din *dj*.

Observație. Străiniî cînd ne scriu limba noastră între-

buintază aceste semne : *Dobroudja, Nekoultchea*. Fonograful lui Edison scriind sunetele invers de cum se pronunță notează pe ț și e(e) așa : *ața, ace ca asta, eșta, ger ca rejă*.

Iar în *chior, ghem, chîar, ghiară*, avem sunetele *ch, gh*, ce să deosebesc de *continuele velale, c, g, car, gol*, dar și de *continuele palatale. ș, j*.

Ca să căpătăm pe *ch, gh*, așezăm dosul limbii încovoiate pe mijlocul cerului gurii, adică tocmai pe punctul despărțitor între partea osoasă și vălul palatului. Unii le numesc *fricative medio-palatale*.

Obs. Graiul Moldovenesc le întrebuințază pe o scară întinsă în locul labialelor *p, b*. Ex. *chept, ghine, chîcior*.

§ 23. **Semi-vocale și consoane moi.** Pentru a pronunța unele cuvinte să cere să facem uz de niște articulațiuni, ce nu dau clar nici vocală nici consoană. Această mai ales cu articularea lui *i*, zis și *iod palatal*, care a avut un așa de mare rol în transformările cuvintelor din limba romină. În cuvinte ca *piept, bine, popi, lupi, copii*, ce în graiul sună *chept* și *pcept, ghine* și *bgine, pochî și popci, lupchî și luchî, copciî și copkiî* a ezistat un *i* semivocalic născut din deschiderea lui *e* întonat în *ie*. Ex : *bene—biene ; pecto—piepto*.

I fiind palatal supt acțiunea palatalelor s-a *consonificat* și a sunat mai apoi ca *ch, gh, c^e, g^e*. Pe alocurea labiala a căzut, rămînînd numai palatala, pe alocurea să păstrează amîndouă, formînd starea de tranziție de la *bene—biene* la *ghine* prin *bgine* ; de la *popi* la *popki* prin *popki*, ca în *copkiî, lupki*. Tot așa formele *bire, cîre, cire* ; față cu *bine, cîne, cine*, au trecut prin fazele *binre, cînre, cinre*.

Consoane moi avem în grai, dar nu le scriem. Așa la pluralul cuvintelor *ani*, *greșeli*, *norii*, nu sună *i*, ci *n*, *r*, *l*, și le-am putea nota așa: *an' greșel' nor'*. Această mușare merge crescînd pînă la o disparițiune completă. Așa în cuvintele: *ai* (ani), *cai* (cali), *goi* (goli), *cui* (cun'iu), *pu* (pul'in).

Observație. Forma *ai* e dialectală față cu *ani*; forma *cui* din contra e literară, pe cînd formele *cun'iu*, *pul'iu*, *întân'iu*, care să găsească încă prin Banat și Macedonia, sînt dialectale.

Explosive			Continue					
	Surde	Sonore	Spirante		Aspirantă	Vibrantă	Ligidă	Nasale
			Surde	Sonore				
Labiale	p	b	f	v	—	—	—	m
Dentale	t	d	s	z	—	r	l	n
Palatale	c ^e	g ^e	ș	j	—	—	—	—
Velale	c ^a	g ^a	ch ^e	gh ^e	h	—	—	n

§ 24. **Grupuri consonantice.** Consoanele pot veni unite cîte două sau chiar trei în corpul unui cuvînt. De ordinar să combină consoanele a căror articulare e posibilă; cînd într'un cuvînt s-au întîlnit două consoane, a căror articulare e greu de făcut, poporul său a lăsat-o afară de tot, sau a înlocuit-o cu alta.

bd în răbdare.

bl în blană, blîndă, blănar

br în brațe, brînză.

cl și *cr*. poclon, crier.

dr în drept, drag.

jl și *mfl* în floare, umflare

fr în frate, friu
gl și *gr* gligan, glagori grier, grăunte
gn în anagnost
jd nădejde, primejdie
lv în alviță.
mn în amnar.
mb în strîmb, geambaș
mbl în umblătoare
mbr în îmbrac
mp în cîmp
mt în strîmt
nd în scîndură, gînd
nc în tronc, muncă.
ng, ns, nt în strîng, strînsoare, smîntîină.
nv în învățătură.
pl în plăcere, plop
ps în psaltire
rb în arbure, vorbă
rd și *rs* în ard, arsură, gard.
rt în artă, nart
rg și *rh* în argat, Harhas, tîrg.
rn și *rm* în arnaut, armă
rf și *rp* în harfă, arpacaș
rv în arvună
st și *șt* în statornic, Ștefan
sp în Ispas, speranță.
tr în traiu
vr în vrajbă
zgl în zglobiu
zb în zburda
zg zgirie-brînză
zl în zlătari, zlot
zb în dezbrac
zm în zmintit, zmau
etc.

CAP. IV.

§ 25. Scrierea și pronunța

Noi ne scriem astăzi limba cu alfabetul latin. Aceasta pe o scară întinsă numai de la 1860 încoace.

Alfabetul latin vechi cuprindea numai 23 litere, și anume: A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X, Y, Z.

De prin suta a XVI-a d. Hr. scriitorii apusenii au deosebit pe *I* de *J* și pe *U* de *V*, suind numărul literelor la 25.

Noi Romîniî întrebuițăm în scrierea limbei noastre aceste 26 litere: a, ă, b, c, d, e, f, g, h, i, j, l, m, n, o, p, r, s, ș, ț, t, u, v, x, z.

Pe lingă acestea în cuvintele străine mai întrebuițăm încă 4 litere Q, W, K, Y. Ex: *New-York*, *Quintilia rus*, *Quintus Curtius*.

§ 26. Limba Romînă posedînd sunete pe care limba latină nu le avea, scriitorii noștri au trebuit să schimbe valoarea unor litere, prin întrebuițarea *semnelor diacritice*. Aceste semne sint:

1). **Sedila** (,) . O punem supț literele *s*, *t*, pentru a reprezenta sunetele *ш*, *ч*, (*ș*, *ț*). Ex :

ăță, șerpe, șură, ținut (АЦЗ, ШЕРПЕ, ШЕРЦ, ЧИИСТ).

2). **Semnul scurtării** (◡) pus numai asupra lui *a* pentru a reprezenta sunetul *ă* (ä) Ex : *lăudăm*, *învățăm* (АЗȘĂЗМ, АИВЦĂЗМ).

Observație. **Semnul** (◡) să întrebuițază și pentru a arăta că un sunet să pronunță jumătățit, mai ales cînd să pune de-asupra lui *i* și *ă*. Ex : *iarăă*, *iarămaroc*, *iar* : *lei*, *boi*, *vai*, *voi*, *noi*, *ău-ă*, *vrei* ; *leă*, *boă*, *n-ăă*, *vreaă*

3). **Circumflexul** pus asupra lui *i* pentru a nota sunetul *î* (І, Ӣ), vinzare, crîsmă, înger (ВЪНЪЗАРЕ, КРЪШМЪ, ӢНЦЕР).

§ 27. Apoi unele litere reprezintă două sunete. Așa *c*, *g*, cari la Latini totdeauna sună *vclale*: к, г. Ex. *cera* (pr. *kera*); *Cicero* (pr. *Kikero*), *regem*, rege (pr. *reghem*), *legem*, lege (pr. *leghem*). In scrierea limbii romine ele păstrează această valoare în cuvintele, unde *c*, *g*, precede vocalele *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*. Ex: *cap* (КАП), *colb* (КОЛБ), *curmeiă* (КЪРМЕЮ), *cărămidă* (КЪРЪМИДЪ), *cîne* (КЪНЕ); *gard* (ГАРД), *gol* (ГОЛ), *gură* (ГЪРЪ), *gămălie* (ГЪМЪЛІЕ), *gînd* (ГЪНД), *gărgăuni* (ГЪРЪГЪСНІ).

Tot o dată reprezintă și sunetele palatale ч, џ, fără întrebuințarea vre-unui semn diacritic asupra-le, ci numai după pozițiunea lor în cuvînt. Așa ele sună ca palatale în cuvintele, unde le urmează *e*, *i*, *ea*, *ia*, *iu*. Ex: *cer* (ЧЕР), *cină* (ЧИНЪ), *ceaiă* (ЧАЮ), *ceas* (ЧАС), *cîoc* (ЧОК), *cîur* (ЧЪР); *gem* (ЪЕМ), *ginere* (ЪИНЕРЕ), *geam* (ЪАМ), *gîur* (ЪЪР și џЪР), *Gîurgea* (ЪЪРЪА), *gîos* (ЪОС), *Joi* (ЪОІ).

Observație. Dacă asemănăm scrierea veche a acestor sunete cu cea nouă vedem o nepotrivire în numărul literelor. Așa în *ceas*, *cîoc*, *geam*, *cîur*, *gîoc*, *gîos* (pentru *joc*, *jos*), vedem 4 litere, pe cînd în scrierea veche numai 3: ЧАС, ЧОК, ЪАМ, ЧЪР, џОК, џОС. Așa dar literele *î*, *e* sînt mute, și diftongiile sînt numai în aparență. În *ceas* avem 3 sunete: *ce*, *a*, *s* (ч, а, с) și 4 litere (с, е, а, s), 3 în cea veche (ч, а, с). Tot așa în flexiunea numelor și verbelor: *urs*—*urși*, *Ierarh*-*Ierarș* (pop), *parte*-*părți*; *urc*-*urci*; *ung*—*unghi*; *tac*-*taci*; *vacă*-*vaci*, *i* nu să articulează, ci numai sunetele *ș*, *ț*, *g^e*, *c^e*: așa că *i* e numai semn ortografic. Cei vechi scriau adesa: Ёш, (Еș=Іаși), Ёрарш, Патриарш (Ierarși pentru Ierarhi, patriarhi) деч, џмпарц, fără *î*.

§ 28. *H* e mut, cînd urmează pe *c*, *g*, în cuvinte ca *ghem*, *ghiață*, *chem*, *chibrit*, *chîar*, *ghindă*. In asemenea

caz grupul *gh, ch* reprezintă sunetul *medio-palatal* $\kappa^o \Gamma^i$.

Ex: *ghem* (ГЕМ), *chem* (ЧЕМ). *ghindă* (ГИНДЪ).

Observație. În cuvinte ca *ghem, chem, chîar*, avem 3 sunete și 4 litere. Sunetele sînt *gh, e, m; ch, e, m*; literile: *g, h, e, m; c, h, e, m*.

§ 29. Litera *x* reprezintă două articulațiuni consonantice: *cs, gz*, după împrejurări. Ex: *Examen, Alexandru, taxă* sună ca *Egzamen, Alecsandru, tucsă*.

Observație. Unii scriu numai *Esamen*, alții *Ezamen*, alții chiar *Egzamen*. Bătrînii noștri aveau pe ξ (esi); adesea ei îl scrieau descompus *cs*, după cum scrieau *ps* pentru ψ (пс).

Celelalte litere au aceeași valoare ca în latinește: *barbă, cap, dor, merg, fire, tort, casă, vorbă, haz. Joi, lege, nori, zori*.

§ 30. Între scriere și vorbire totdeauna există o deosebire. A scrie întocmai cum vorbim e imposibil, din cauza greutății ce ne-am crea prin înmulțirea semnelor, cum și prin greșelile în care am putea cădea neputînd deosebi clar un sunet de altul.

Sistemul cel mai rațional de scriere ar fi *cel fonetic*, adică a scrie tocmai cum vorbim, ceea ce facem adesea cînd căutăm a aduce *monstre de grai*, mai ales în călătorii. Lucrul ar fi lesne, dacă graiul nu s-ar schimba. Dar el variază din epocă în epocă și din regiune în regiune. Din această cauză scrierea rămîne mai în urmă, mai statornică, pe cînd pronunța ia înainte. Deosebirea merge din ce în ce crescînd, pînă cînd ortografia reprezintă limba într-un stadiu mai vechiu de cît vorbirea actuală.

Noi Romîni am început a ne scrie limba tîrziu după

cucerirea Daciei. Abia în secolul al XIV și XV găsim ici coale cuvinte, iar din al XVI chiar texte întregi scrise în românește. Trebuie să zicem că primii scriitori au scris cum au vorbit la ei acasă. Dar ei n-au scris de la început cu alfabetul latin, ci eu un altul împrumutat de la Slavoni, *alfabetul cirilic*.

În practica scrisului cărturarii noștri au avut ca model pe Slavii; n-au născocit din capul lor nimic. Alfabetul le dădea semne pentru ș, ț, e^o, (ш, ъ, ѣ), ba chiar pentru șt (ш=шт); îi incurcă slovele з, ж, б, к, л, ѣ, ѝ, ю, cu vremea Т) au născocit pe ъ și ꙗ.

Nu era o unitate de scriere în trecut. Scriitorii Moldoveni dădeaă curs în scris la o sumă de forme moldovenești, ce erau literare pentru dinșii. Ex : ꙗої, ꙗос, хире, а хи, хиреш ; а тзе, мзнгзет ; unde azi scriem : Joї, jos, fire, a fi, fireș, a tăia, mîngîiat.

Scrierea de astăzi cu litere latine e mai simplă și alfabetul acomodat limbii ; dar în scris ținem samă de tradițiunea scripturistică, de și nu așa de orbis. În scris nu copiem întocmai graiul, ci avem în vedere și tradițiunea pe lîngă pronunță.

§ 21. **Ortoepie și ortografie.** Numim *ortoepie* vorbirea corectă a clasei culte, și care servește ca normă pentru scris. *Ortografia* va fi copiarea conștiințioasă a acelei pronunțe. Chestiunea raportului dintre *ortoepie* și *ortografie* e cea mai grea, păreri deosebite existînd la scriitori.

Noi ținem de *scrierea fonetică literară*, adică căutăm a da fie-cărui sunet clar un anumit semn, și a regula scrierea după monumentele vechi literare, dînd curs pe o scară întinsă și graiului cult de astăzi.

Ex : *zece, zi, șerpe, șir, ține, știință, șese, nu zăci, ză, șarpe și șărpi, șir, țini, sciinți, șăsi, șase, etc.*

§ 32. **Semne ortografice.** Lăsînd la o parte semnele diacritice întrebuițate pentru potrivirea alfabetului latin la scrierea limbii romine ne rămîn ca semne ortografice proprii sistemului fonetic acestea :

a). **Liniuța.** (-). Ea are două întrebuițări. Intîi servește a arăta legătura în corpul unui cuvînt cînd cade scris pe două rînduri ; al doilea servește a deosebi elementele unui cuvînt luat în vorbire ca simplu.

Ex : *dă-mi ; na-ți-o ; dă-i-o ; caută-ți ; mi-a căzut în palmă ; v-a rugat ; s-a dus ; m a văzut ; și-a mîncat lefteria.*

b). **Apostroful.** Să pune unde lipsește o vocală inițială sau finală și nu s-a întrebuițat liniuța. Aceasta mai ales în versuri. Ex : *pe 'mpăratul să-l slăvim.*

Observație. S-a făcut un abuz la scriitorii noștri de întrebuițarea apostrofului. Să scria cu apostrof cuvinte ca : *cas'a, mas'a, s'a dus, m'a lovit, v'a șuerat*, din cauză că să credea că lipsește un *ă* ; dar *ă* graiul nu-l are, de oare ce l-a elidat de mult, și treaba scriitorului e de a arăta că în cuvinte ca *sa, ma, va*, sînt 2 elemente *s, m, v*, pronume de acuz (să, mă, vă) și auxiliarul *a* ; punem atunci liniuța *s-a, m-a, v-a*. Articulul formează un tot cu cuvîntul la care să alătorează. Alipirea articolului la nume e așa de veche, că a-l deosebi astăzi în scriere este o muncă zădarnică.

În versuri unde eliziunile sînt silite din cauza numărului silabelor, acolo merge apostroful.

c). **arcu circumflex** (◡) pus asupra lui *ă* de la trec. simplu conj. I pers. III sing. pentru a arăta pe *ă* întonat. Ex : *lăudă, uscă, umblă* față cu *umblă* etc.

CAP. V.

Silabă și accent.

§ 33. În orî ce cuvînt deosebim atîtea silabe cîte vocale plenisone avem. Cuvintele *ha|lan|da|la*, *ca|ra|re* le pronunțăm cu o singură deschizătură de gură, dacă prin a deschide gura înșamnă a deschide numai buzele, și totuși numărăm în unul patru silabe, în al doilea trei: *ha-lan-da-la*, *ca-ra-re*.

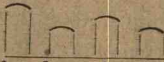
Silabe sînt *sonurile* și *articulațiunile* legate în grupe în vorbire. Un cuvînt poate avea mai multe silabe în scris de cît în vorbire.

Ex: *maîu scaîu pocîu* (поч), *cărți*, *torți*, *lăzi* sînt de două silabe în scris și numai de una în pronunță.

Intr-o silabă poate intra numai o vocală. Ex: *a-er*; *a-ur*; *o-ul*; *o-a-ză*; *do-i-me*, etc. Mai adesa găsim o consoană și o vocală; consoana constituie elementul *rezistent* în cuvînt, *osătura* cuvîntului, *articulațiunea* lui, pe cînd vocala prezintă elementul mai schimbăcios. În pronunța unui cuvînt aerul produce o *ondulațiune*; părțile înalte le formează vocalele, cele joase consoanele.

Așa cuvîntul

caráre s-ar transcrie
ca ra re

hálandala din contra
há lan da la

iar *armasár* așa
ar ma sár

Aceasta e *silabă*.

§ 34. Pentru a număra silabele unui cuvînt plecăm de la dreapta la stînga. Cea întîi e *ultima*, a doua e *penultima*, a treia *antepenultima*, a patra *proantepenultima*.

Cuvintele sînt *monosilabe*, *disilabe*, *trisilabe*, *polisilabe*; pot fi și *asilabe*, adică să formeze silabă cu alt cuvînt. Ex: *dă-mi*, *fă-î* bine și *s-auzî* rău. Aci *-mi*, *-î*, *s* nu formează silabe.

§ 35. În orî-ce cuvînt, afară de cele *asilabe* și unele *monosilabe*, una din silabe are *tonul* mai pronunțat.

În *aramă*, silaba *ra* e mai întonată, adecă în onduțiunea aerului ea prezintă maximum de înălțare.

Sînt dar silabe *tonice* și *atone*. În *arama*, silabele *a*, *ma*, sînt *atone*, iar *ra* e *tonică*.

§ 36. În romînește nu însemnăm tonul, afară de trec. simplu pers. III sing. conjugarea în *a*: *lucrâ*, *mîncâ*, *umflâ*, *urcâ* față cu prez. ind. *urcă*, *umflă*.

Obs. În scrierea veche cu chirilice regulat să însemna tonul, acesta fiind o influență greacă luată prin Slavî

Ѡ́МСАШЇ КШВЗЦЪТЪС'РЪЛНКС'РЪЕ МІЕ'РА ДН'Н ГЪ'РЪ

§ 37. În rostire o sumă de cuvinte monosilabe sînt *atone*. Ex: *lăsă-te de lucru că mîne-î Duminică*. Aici sînt întonate silabele *la*, *lu*, *mî*, *mi*, celelalte sînt *atone*.

Sînt *atone* următoarele cuvinte: prepozițiile, pron. conjunctive, verbele auxiliare, articolul subst și adiectival (al). Ex: *De la* noi *pîn la* vói; *mă* gîndesc; *a* fugît; *măsa*; *al* nostru.

§ 38. Cuvintele *atone* să numese *enclitice*, cînd vin după silaba întonată. Ex: *lă-te*; *proclitice* cînd stau înainte: *pe* sús să-l umflăți.

§ 39. Tonul în românește e foarte variat. Il găsim
pînă pe *proantepenultimă*.

Cînd cade pe ultimă e *oxiton* ; pe penultimă e *paroxiton* ; pe antepenultimă *proparoxiton* ; în fine pe a patra silabă *anteproparoxiton*.

oxiton în disilabe : *parà, haznà, cureà, cișmeà,*

în trisilabe: *farfarà, gavanòs, omenòs, stremțăròs.*

în polizilabe: *necuviincîòs, împuternicît, etc.*

paroxiton în disilabe: *càsă, măsă, șede, merge.*

în trisilabe: *arămă, pastramă, arvună.*

polisilabe: *mămăligă, uscătură, strimbătură.*

proparoxiton în trisilabe : *súliță, pútină, coșniță, concină, doîniță, trăistă,*

în polisilabe: *Olténia, Munténia, Germánia, desfacere, prefacere, supunere, prelegere.*

anteproparoxiton în aceste cuvinte : *prepeliță, rezmeriță, veiveriță, pîrpîriță, bujeniță, gărgăriță, studeniță, romaniță, cracatiță, chișchiriță, chiselită, bivoliță, cobiliță, Cepleniță, Dimbovița, Ialomîța, cabaniță, etc.*

DEPRINDERE

Cum am învățat Românește

(fragment)

... În vremea aceasta dascalul își așezase ochelarii pe tronul lor, tuși spre a-și drege glasul și începu rar și cu dese pauze : « Netăgăduit este că omul neînvățat e

ca un copac neingrijit, care nici o roadă nu aduce. Drept aceea învățătorul este pentru un tînăr aceea ce este și grădinarul pentru pomi, sau ca plugarul bun, care curăță de mărăcină țarina sa pînă a nu să sămăna în ea sămința cea bună». După aceasta adause. «Pentru a-ți *paradosi* limba romîneasă după toată rînduiala, ca s-o înveți cum să cade spre a ști precum să cuvine, trebuie să începem de la început. Veți ști dar că limba romîneasă are 41 de slove, cari să împart în 3 soiuri *glasnice*, *neglasnice* și *glasnico-neglasnice*, și anume *glasnice* sînt: А (az), Е (estu), И (iji), І (i), О (on), С (uc), Х (îer), Ъ (iatîu), Ю (iu), Ѓ (iia), Ќ (ia), У (ipsilon), W (omega). *Neglasnice* : Б (buche), В (vede), Г (glagol), Д (dobru), Ж (juvete), З (zemle), К (cacu), Л (lîude), М (mislete), Н (naș), П (pocoiu), Р (riță), С (slovă), Т (tverdu), Ф (firta), Х (heru), Ц (csi), Пси (psi), Ч (ți), Ч (cervu), Ш (șă), Щ (ștea), Ъ (thita), Ъ (gea). *Glasnico-neglasnice* : З (zalu), Ж (îerî), Оу (ucu), Ъ (în). Făr aceste slove nu să poate alcătui nici o *frasis*, nu să poate *proforisi* nici o silabă, căci ele sînt temelia limbii: Drept aceea d-ta veți bine voi a le învăța pe de rost pentru ca să le poți cuvînta curat și pe înțăles, pentru că văd că dascalii d-tale, Grecul și Franțuzul ți-au stricat *proforaua*, nu poți rosti pe Ъ, З, Ш, Ч, și altele vre-o citeva. Am nădejde că poimîne mi le veți putea spune pe dinafară și atunci vom începe a doua mathimă : БА, БЕ, БИ, БО și mai la vale. Cred că ne înțelegem....

(Din «Păcatele Tinerețelor» C. Negruf).

CAP. VI.

Idei sumare de fonetică.

§ 40. Pronunța unei limbi variază după timp și regiune. S-ar părea la prima vedere că schimbările sînt datorite voinții omului; totuși observat mai de aproape să străvād anumite legi, căroră și omul să supune.

Fiziologicește a schimba un sunet în altul nu este alta de cît a înlocui o articulațiune *orală* mai grea prin alta mai ușoară. Aceste înlocuiri de articulațiuni nu depind de noi; să produc inconstient și ele constituiesc legile. Apoi ele să fac încetul cu încetul, nu cu salturi. Luînd acestea în vedere scoatem aceste două principii generale, care guvernă pronunța: **principiul celei mai mici acțiuni și principiul tranzițiunii.**

Ex: Cuv. *cal* față cu *caballus*, *bătrîn* față cu *veteranus*, *domn* față cu *dominus*. Apoi ca din *în* latin clasic să ajungem la *în* romînesc (𐌆𐌆 sau 𐌆) s-a trecut prin o sumă de faze intermediare și anume: *în* clasic era scurt; poporul îl rostea ca *en*, cum îl găsim în celelalte limbi romanice (francezul *en*). Acest *en* fiind *aton* s-a schimbat în *an* (francezul *en*=*an*); ajuns la *an* s-a schimbat în *î*, scris de mult cu *æ* (*iūs*), deci suna ca un *on*, ce înclina cătră *în*. Iată dar fazele *în*, *en*, *an*, (*on*), *în*.

§ 41. La cele două principii formulate trebuie să mai punem și principiul *analogiei*, care joacă și el un mare rol în schimbările sunetelor și a formelor flexionare. Ex: pluralul *fete*, de la *față* căpatat prin analogie de la *fată* *fete*, *bată-bete*, *pată-pete*.

Fonologia latină

§ 42. E de mare interes pentru noi de a ști care era pronunța latină, căci numai așa ne vom explica lesne schimbările sunetelor în Rominește. Cînd zicem aceasta trebuie să ținem samă de faptul că alta era *rostirea latină*, alta *forma literară*. Limba romină este transformațiunea limbei latine vorbite de poporul, care nu știa ceti. Cuvîntul latin scris ne va servi dar numai ca punct de plecare, dar schimbarea începuse a să făptui chiar în gura latinului.

Iată cum sunau sunetele în gura latinului.

a era clar, *a rictu patulo, suspensa neque impressa dentibus lingua, enunciatur.*—**e** varia cu *i*, Ex : *navebos* (navibus), = *fuet* (fuît), *vellam* (villam); — **o** varia cu *u* : *populos* (populus); — *u* sună ca *u* în Numa (*Noῦμα*), ca *o* în Numitor (*Νουρίτωρ*); sună și ca *iu* (*u* francez) în *maxumus* și *maximus*.—**y** grec suna ca *iu* (*u* francez) în *Stylus*=*Stiulus*, *Syla*=*Siula*. Latiniî transcrieau cînd cu *i* cînd cu *u* pe *v* grec : *Sisipus* (*Σισύφος*) și *Bruges* (*Φρυγῆς*).

Æ în *rosae* suna ca *ai*, pronunța veche; decî *rosai*; mai apoi *i* din *ai* ajuns la *e* a atras pe *a* și a schimbat grupul *ae* în *ee*, apoi *e*, cum găsim : *vitae nostre*; *filiae carissime*, *penula* și *paenula*.

Œ suna vechiū ca *oi*, decî *poena*=*poina*; — mai apoi grupul *oi* a sunat ca *ue* (*oe*) și s-a diferențiat în două : în *u* și *e*, ca în *moenire* — *munire*; și *coena* = *cena*; *foemina*=*femina*.

Au suna și *o* și *u*, Ex : *aurum*=*aur* (rom.); *rustici dicebant orum, oriculas* (aurum, auriculas); *Claudius*=*Clo-dius*.

C, G sunau totdeauna ca *K, Gh* (velale): *Certus* = *Kertus*; *Cicero* = *Kikero*, *Circus* = *Kircus*; — *genus* = *ghenus*; *gens* = *ghens*.

S suna *s* nu *z*: *casam* = *casă*.

T suna *t* nu *ț*. Ex: *natio* nu *națio*; *gratia* nu *grația*.

K și *Q* suna ca un *c* inaintea lui *a*. Ex: *Kalumniator* și *calumniator*; *Qaius* = *Caius* = *Kaius*.

J nu să cunoștea. Cuvinte ca *Jupiter*. *jam* sunau *iupiter, iam*.

U și *V* erau acelaș sunet. Latiniî scriau *vns*. Abia în secl XVI-lea s'a introdus *J* și *u*.

H era o aspirațiune ușoară, dar în vorbire s-a slăbit din ce în ce. Ex: *aedos* și *haedos*, *ircos* și *hircos*, *habere* și *abere* (avere). *H* dădea o aspirațiune deosebită sunetelor grece *φ, χ, θ*, transcrise prin *ph, ch, th*. Să pronunță aici primul sunet însoțit de o aspirațiune ușoară, ce să putea lăsa afară. Așa *Archimedes* suna *Arkimedes*, *chiron* = *kiron*. Să scriea și *chomoda* pentru *comoda*; *chenturiones* pentru *centuriones*; — Tot așa *Theater* = *Teater*; *Theologia* = *Teologhia*; Iar *Philosophia* (*φιλοσοφία*), care la greci suna *p-hilosop-hia* să pronunța *pilosopia*; iar în loc de *filosof* să zicea *pilosopus*.

x = **cs** (ξ grec); *duxi* = *ducsi* și mai vechiū *extrad*, (*extra*), *saxso*, *uxsor* etc.

§ 43. Pe lingă acestea să observa în limba latină: *cantitatea* și *accentul*.

§ 44. **Cantitatea** e durata de emisiune mai mult sau mai puțin prelungită a silabelor. Este un mijloc de măsură și de ritm, tocmai cum e *valoarea* notelor în mu-

zică. Cantitativ silabele erau *lungi* și *scurte*, ceva ca în românește sunetele întregi și jumătățite, *i* în *inimă* și *ai*; *e* în *lemn* și *leancă*; *u* în *boul* și *boă*.

În transformarea din latină în română vocalele *lungi* tind a să păstra. Ex: *dominus*=domn; *tabulam*=tablă, *auriculam* (oreclan) = *ureche* (prin **ureacle**), tocmai ca și în românește *perină*=pernă; *țărână*=țărână.

§ 45. Accentul tonic e deosebit de durată; el e sprințul vocii, darea de energie la unele silabe, *scurte* sau *lungi*. Prin accent să producă *intervale* muzicale suitoare. Tonul sue la silaba intonată, ce devine mai *forte*, mai *expressivă*.

Ex: *momentum* transcris așa:
mo nu men tum

Regulele accentuării în latinește erau acestea:

1). Tot cuvântul are o silabă accentuată, afară de particulele *enclitice* sau *proclitice*. Deci ori ce cuvânt monosilab de sine stătător are tonul, fie scurt sau lung ca durată. Ex: *vir*, *mors*, *et*.

2). Tot cuvântul disilab are accentul pe *penultimă*. Ex: *mortem*, *rosam*, *virum*.

3). În cuvintele de mai multe silabe accentul cade pe penultimă de e lungă, ca în *amare*, *videre*; sau pe antepenultimă, de-î penultima scurtă, ca în *credere*, *facere dominus*.

Rolul accentului e nesfârșit de mare în transformările cuvintelor din latină în română. *Silaba accentuată rămîne*, pe cînd silabele neintonate tind a să slăbi din ce în ce pînă la complectă lor disparițiune. Ex: *veteranus* a dat *bătrîn*.

§ 46. Luînd în vedere *cantitatea* și *accentul* vocalele în latina clasică erau 10 și anume *ā-ă*; *ē-ě*; *ī-î*; *ō-ö*; *ū-ű*;

În graiul însă sunau așa : *vocalele scurte sunau deschis; iar cele lungi sunau închis.* Deci iată echivalența lor :

Lat. clasică		Lat. populară
\bar{a} , \check{a}	=	a
\bar{e}	=	é (închis).
\check{e}	=	è (deschis).
\bar{i}	=	i; \check{i} s-a schimbat în é (închis).
\bar{o}	=	ó (închis).
\check{o}	=	ò (deschis).
\bar{u}	=	u; \check{u} s-a schimbat în ó (închis).

În graiul latin erau dar numai 7 vocale.

Secțiunea I.

Vocalele tonice

Vocala a.

§ 48. *A* latin s-a păstrat în cuvintele, unde era *liber*.
Ex : *fagus*=*fag*; *palman*=*palmă*; *albus*=*alb* ; *partem*=*parte* ; *stare*=*stare* ; *mare*=*mare* ; tot așa în *ac*, *umar*, *apă*, *asin*, *aramă*, *cad*, *cap*, *car*, *casă*. *scară*.

§ 49. *A* acc. urmat de nasala dentală *n* sau de 2 labiale *mp*, *mb* să schimbă în *i*. Ex :

canem = *cîne*
panem = *pîne*
paganum = *păgîn*
frango = *frîng*
amblo (*ambŭlo*) — *îmblu* (apoi *umblu*)
lanam = *lînă*
campum = *cîmp*
capitaneus = *căpătîiu*
antanius = *întîiŭ*
angŭlus = *înghiŭ* (*azî*, *unghiŭ*).

Sunetul sonor și plin *a* a fost știrbit cu închiderea cavității orale prin dinți și așa s-a întunecat în *i*; tocmai același efect l-au avut două labiale *mp*, *ub*.

Această lege a fost vie pînă prin secl al XIV, în care timp toate cuvintele de ori ce origină (slavonă, turcă, etc.) s-au supus ei. Ex : *Frînc, stîină, jupîn, stăpîn*. De la secl. al XIV încoace ori-ce cuvint din nouă intrat în limbă n-a mai suferit această schimbare ; *strună, hrană, prihană, țigan, cioban dușman, hoțoman, ortoman* introduse mai apoi.

Obs. **a** din sufixele *an, ean, man, andru* sînt decî nouă, de la suta a XIV-a încoace : *țăran, sățean, gogoman, copil-andru, băețandru* față cu *țară, sat, gogu* (Armenii poartă nume familiare de *gogóman*), *copil*, etc. Vechiul sufix latinesc *an* a devenit *în* : *Romanus* = *Romîn* (vechîu **Rumîn**), iar sufixul *an* slavon s-a păstrat.

Singur cuvîntul latin **an** (*annus*) n-a schimbat pe *a* în *î*, fie că era monosilab, fie că dădea de *în* prepoziție, și decî înțălesul a mănținut deosebirea formeî.

§ 50. **A** urmat de labiala **m** s-a schimbat în **ă**.

Acest fenomen e foarte vechîu. Să începuse încă din latina populară a să nasaliza *a* înainte de *m*, așa că *ro-sam* suna între *an* francez nazal și *am* clar. **M** a dispărut de demult, căci era tendința de slăbire a terminațiilor latine. Că acest *m* dispărut a schimbat pe *a* în *ă* în cuvinte ca *casă, masă, lînă*, din formele de acuzativ *casam, mensam lanam*, avem dovadă pers. I pl. Ind. prez. la verbele de conj. în *a* unde *m* s-a mănținut, nefiind terminațiune, *lăudăm* = *laudamus, cantăm* = *cîntăm*.

§ 50 bis. Cuvinte ca *alamă* (lamîna), *aramă* (aeramen), n-au schimbat pe *a* în *ă* înaintea lui *m*, din cauză că-î un *ă* în silaba următoare; (plural *alămuri, arămurî*), tocmai ceea ce să observă la verbele *destramă, înframă, dăramă* (dîrimo) și *chîamă*. Tot așa *mamă* are a nu *ă* ; popular *mumă, mă-sa* (din *mumă-sa*). Iar cu-

vintele *cam* (aliquam), *am* (habeam), *ram* (ramus) n-au schimbat pe *a* în *ă* din cauză că erau monosilabe.

Formele de la imperfect pers. 1 pl. *lăudam*, *cîntam*, *lucram* sînt mai nouă; *cîntăm*, vine din *cantăbamus*, cu acc. schimbat pe silaba *tă*, cum e și în Spaniolă (*cantăba*, *as*, *a*, *cantăbamus*, *cantăbais*, *cantaban*); din *cantăbamo* prin forma *canta*[uă]*m* s-a ajuns la *cîntăm*.

§ 50 tris. In cuv. *foame* (fames) avem *oa* în loc de *ă*, *făme*. *Foame* presupune forma *fome*, ce o găsim a Istrieni, și dar grupul *am* a devenit mai întîiu *om* și apoi *ăm*. In acest caz avem forma veche *luom* (a lua), azi *luăm*. Grupa *om* dacă a fost urmată de *ă* sau *e* s-a diftongat în *oa*, ca în *foame*; dacă nu, s-a schimbat în *ăm*. Acest fenomen al schimbării lui *om* în *ăm* îl mai găsim la trec. simplu pers. III sing. Formele *lăudă*, *cîntă*, *lucră* (laudavit, cantavit, lucravit) presupun formele populare *laudavt*, *cantavt*, *lucravt*, și căzînd încă din latina populară. Apoi *laudav*, *cantav*, *lucrav*; grupul *av* devine *aă*, care să contrage în *o*, *cantò*, *laudò*, *lucrò*, ca și în *caudam*-codă-coadă; *sabucus*-saucus-soc. Din *cantò* avem *cîntă*; și în textele vechi chîar găsim *plòò* *плов* (pentru *plouă*), *luò*, *лшw* (p. *luă*).

Obs. Formele *dă*, *stă*, *fă*. (din *da*, *sta*, *fac*) fiind monosilabe și adesa *atone*, *ă* vine din *a* neîntonat. Iar datorite analogiei avem formele *dăți*, *lăzi*, *căzi*, formate după *părți*, *sări*, *mări*, *cărți*, *bunătați*, *dări*, *lucrări*, pe cînd avem formele corecte cu *a* clar, ca *fragi*, *vaci*, etc. In textele vechi chîar găsim *carți*, *parți*, *mari*, cu *a* clar și i întreg.

§ 51. *A tonic* s-a prefăcut în *e* cînd era precedat de *i* și urmat de *e*. Ex:

<i>vistiarius</i>	—	vistieriu	—	vistier.
<i>boiariu</i>	—	boīar	—	boer.
<i>oviariu</i>	—	oīariu	—	oeriu.
<i>tăiare</i>	—	tăiere	—	făere, etc.

Aci *a* făcînd diftong crescător cu *i*, grupul *ia* s-a rezolvat în graiū în sunetul intermediar *e*, ca *aiū* în *o*. Formele cu *e* sînt mai mult moldovenești și luptă în limba lirerară cu cele în *ia*.

Vocala *e*.

§ 52. *E* era de 2 feluri în latina clasică : lung sau închis și scurt sau deschis ; dar aveaū numai un semn, nu ca grecii două : ϵ (ě) și η (ē).

§ 53. *E* tonic scurt (deschis) s-a schimbat în *ie* sau în *ea*. Forma *ie* e romanică, forma *ea* e rominească.

a). *E* tonic deschis să schimbă în *ie*, cînd în silaba următoare nu-ī *ă* sau *e*. Ex :

<i>mēdius</i>	—	miez.
<i>lēporem</i>	—	liepure — iepure.
<i>pēreo</i>	—	pier
<i>meus</i>	—	mieū
<i>perdo</i>	—	pierd
<i>ferrum</i>	—	fier
<i>vermis</i>	—	vierme
<i>pectus</i>	—	piept
<i>ferbo</i>	—	fierb
<i>versus</i>	—	viers
Mercurii	—	Miercuri

Acest *i* (iod palatal) a avut mare influență asupra consoanelor, ce zăceaū înaintea lui; și anume:

1) pe labiale le-a schimbat în *velale*.
m+i devine *ñ* (*gn* francez) *mīel* = *ñel*, *mīere* = *ñere*

p+i ajunge *ki*; *piept*=*kept* (prin *pkept*; forma *pcept* e în Transilvania).

b+i devine *ghi*; *bine*=*ghine* (prin *bghine*; forma *bgine* să rostește în Transilvania).

v+i devine *γ*, *viers*=*γers*, *vierme*=*γerme*.

f+i devine *h*, apoi *c* și *ș*, *fierb* = *herb*; *fier*=*her*, *cerșer* (probabil prin *fh*, ca în *fhost* aflat prin doc. din Muscel din secl. al XVII).

2). Pe *dentale* *s*, *d*, *t*, le-a schimbat în *ș*, *z*, *ț*, prin consonificarea lui *i* în *s*, de oare ce sunetele *z*, *ț*, *ș* sint compuse ca articulațiune. Așa :

s+i = *ș* în *sedeo*—*șiez*—*șez* și *șed*.

D+i = *z* în *Dieu*—*Zeū*.

t+i = *ț* în *texo*—*tieso*—*țes*

3). Pe vibrantele *l*, *r*, și pe *n*, adesa ori le moae. Așa în

leporem—*liepure*—*iepure*.

levo—*lieū*—*ieū*, *iaū*.

lino—*in*; *licia*,—*ite*.

pono—*pun*, *puū* (față cu *fiū*, *ceiū*, *spuiū*).

b). *E tonic deschis să deschide în ea*, dacă în silaba următoare să află *e* sau *ă*. Acest fenomen e propriu limbii românești. El n-a început din latina populară, ci odată *e* deschis prefăcut în *ie*, acest *ie* în cuvintele, unde era *e* sau *ă* în silaba următoare, s-a deschis în *iea*, triftong rezolvit în *ia* (i. d. *ea*). Ex: la subjunctiv verbul *perdat*, a trebuit să aibă forma *piearda*. În măsură ce *a* final devenea *ă*, în acea măsură *e* din *ie* să deschidea în *ea*, și s-a ajuns la forma *pieardă*. În graiū *pieardă* a dat *piardă*.

Tot așa :

fēram a dat *fiera*, apoi *fieară*—*fiară* (*heară*, mold.).
pēdicam—*pēdica*—*pieadică*—*pīadīcă* (*kedică* mold.).
petram—*pīetra*—*pieatră*—*pīatră*—(*keatră*, mold.).
terram—*tīera*—*țieară*—*țiară*—(*tsară* scris țară).
serpens (un nominativ latin păstrat)—*sierpe*—*siearpe*—*sīarpe*—*șarpe* (*șărpe* mold.).
vermis—*vīerme*—*viearme*—*vīarme*—*verme* (*yerme* mold.).

E precedat de velalele *c^a*, *g^a* s-a deschis în *ie*, dar acest *i* a fost absorbit din foasta limbă rominească în natura palatală a lui *c^o*, *g^o*. Așa:

genam (ГЕНАМ), *giena* (ГІЕНА), *gīeană*—*geană* (ГІЕНЗ).
gemo (ГЕМО) — *giem* — *gem* (ГЕМ).
gelu (ГЕЛС) — *gielu*, *ger* (ГЕР).
quero (КЕРО) — *quier* — *cer* (ЧЕР).

Obs. *E* de după *z*, *t*, *ș*, s-a prefăcut în graiul în *ă*. *Ex:*

dēcem — *diece* — *zece* — *zăce*
sedeo — *siez* — *șez* — *șăz* și *șăd*
texo — *ties* — *țes* — *țăs*
septem — *siepte* — *șapte*, *șăpte*
servus — *sierb* — *șerb* — *șărb*

Dar aceste forme sînt moldovenești.

§ 54. ***E* tonic lung.** *E* lung clasic și *i* scurt au devenit în gura latinului un *e* închis, iar în rominește au dat naștere la aceste 4 sunete : a) un *e* închis, b) un *ea*, c) un *a*, d) un *ă*.

a). *E* acc. închis să păstrează ca *e* în cuvintele unde nu era precedat de labiale (*b*, *p*, *v*, *f*, *m*) și în silaba următoare nu era *ă* sau *e*. *Ex :*

crēdo — *cred*
plīco — *plec*
tīmeo — *tem*
līgo — *leg*

b). *E* închis a dat *ea*, cînd în silaba următoare era *ă* sau *e*. *Ex :*

<i>credat</i>	—	creadă
<i>plicat</i>	—	pleacă
<i>timeat</i>	—	teamă
<i>lēgem</i>	—	leage
<i>timet</i>	—	teame

Acest *ea* s-a rezolvit azi în *e*, în cuvintele, ce aveau *e* în silaba finală. Aşa :

leage a dat *lege* (prin *leege*),
mearge a dat *merge* (prin *meerge*),
creade a dat *crede* (prin *creede*).

Cărțile vechi însă ne dau cuvinte cu *ea* ca *iaste*, *creade*, *mearge* (ΙΑΣΤΕ, ΚΡΕΔΕ, ΠΙΛΡΔΕ, ΜΕΡΜΕ, ΛΕΜΕ).

Obs. Macedoneniî au păstrat încă acest *ea* în *leage*, *a-leagere*, (cetire), *dreapte*, etc.

c). Diftongul *ea*, născut din *e* închis ($\bar{e}=i$), fiind precedat de *m*, *b*, *p*, *v*, *f*, (labiale) și *s*, *r*, *ș*, *z*, *t*, *j* (dentale, palatale), să schimbă în *a*. Ex :

<i>versat</i>	—	vearsă	—	(văarsă)	—	varsă.
<i>mensam</i>	—	measă	—	(măasă)	—	masă.
<i>përam</i>	—	peară	—	(păară)	—	pară.
<i>vîrgam</i>	—	veargă	—	(văargă)	—	vargă.
<i>fætam</i>	—	feată	—	(făată)	—	fată.
<i>vîttam</i>	—	beată	—	(băată)	—	bată (cingătoare).
<i>praedam</i>	—	preadă	—	(prăadă)	—	pradă.
<i>seram</i>	—	seară	—	(săară)	—	sară.

tocmai ca *mă am* = *m-am*.

d). *E* tonic închis precedat de labiale (*p*, *b*, *v*, *f*, *m*) și de *s*, *r*, și neurmat de *e* sau *i* să schimbă în *ă*. Ex:

<i>verso</i>	—	vărs
<i>foetus</i>	—	făt (<i>Făt</i> logojăt, <i>făt</i> frumos, <i>Fătu</i>).
<i>pîlus</i>	—	păr
<i>me</i>	—	mă
<i>sîcus</i>	—	săc
<i>predo</i>	—	prăd.

Ca comun s-a uîtat și s-a înlocuit cu *băiat* (*un făt ș-o fată* spun doc. de copiii țiganilor).

Tot așa *mergo* — mărg (pop. dar corect),
sebum — său

Tot așa *medulla* — măduvă
sicilis — săeure
mensurat — măsură

însă *peri*, *pere*, *seci*, *mergi*, *feți*.

Obs. Macedonenii păstrează pe *e* clar, în *învețu*, *țetu*;
veduă, *învelire*, *țetare*.

În graiul Moldovenesc s-a mers mai departe și s-a întunecat în *ă*, *e* precedat și de alte consoane; dar acelea nu-s forme literare. (§ 53 *obs.*).

§ 55. *E* scurt și *E* lung înaintea lui *n*.

a). *E* urmat de *n* și în silaba următoare fiind *e* sau *i* să schimbă în *i*. Ex :

generum — ginere (la Munteuî înțales de *mire*).
neminem — nimene
tēnet — ține
plenus — plin
argentum — argint
dentem — dinte

b). *E* precedat de labialele *m*, *p*, *b*, *v*, *f*, și urmat de *n*, iar în silaba următoare nefiind *e* sau *i* să schimbă în *i*.

conventum — cuvînt
vestimentum — vestmînt
vendu — vînd
monumentum — mormînt
pavimentum — pămînt
ventum — vînt
venam — vînă
juramentum — jurămînt
foenum — fin

Discuțiune. Aici vine chestiunea gerundiilor, cari toate ne dau astăzi înd : *cîntînd*, *plăcînd*, *mergînd*, *omorînd*, *fugînd* (*fugînd*). Cum din *placenta* (*pr. plakenta*) și *argentum* (*pr. arghentum*) au ieșit *plăcîntă* și *argint*; iar

din *placendo* (pr. *plakendo*) și *mergendo* (pr. *merghendo*), aū ieșit *plecînd* și *mergînd*? Adică în cazul întîiū vela-
lele *c^a*, *g^a*, să schimbă în palatale *c^e*, *g^e*, în al doilea ră-
mîn velale? Cauza este că s-a făcut o schimbare de con-
jugare la gerundiu; adică toate verbele de conjugarea în
e întonat și *e* neîntonat (II, III) aū mers pe conjugarea în
a (I); și decî s-a zis încă din latina populară *placando*,
mergando, și de aici *a* urmat de *n* s-a schimbat în *i*, ca
în *lînă*, *cîne*, *pîne*, *mînă*. etc. Conjugarea în *a* era încă
în gura latinului conjugarea *vie*, ce încontinuu forma verbe,
și a tras după sine — cel puțin la gerundiu — pe verbele
în *ē* și *ĕ*. Acest fenomen de asimilare s-a început mai tîr-
ziū de cît atăcarea dentalei *d* prin *i* și prefacerea ei în *z*;
crede, *perde* nu fac *credînd*, *perdînd* ci *crezînd*, *perzînd*.
Decî *e* din *credendo* trecuse la forma *crediendo*, apoi *cre-
zend*, *crezand*, *crezînd*.

Observare istorică. Schimbarea lui *e* în *i* nu-î veche.
În textele vechi găsim: *mene*, *tene*, *mente*, *cuvente*, ce azi
sună mine, tine, minte, cuvinte. Dacă *tene* ar fi dat de mult
i, *t* să modifca în *ț*, *ține*, dar avem *tine*, ca *tindă*, *tină*,
tiran etc. Decî evoluția lui *t+i* în *ț* (ts) trecuse, cînd a
început a lui *t+e* în *ti*.

În cuvinte ca *mormînt*, *vînt*, avem două acțiuni exerci-
tate asupra lui *e*; întîia a labialelor, care aū schimbat pe *e*
în *ă*, ca în *pelum* — *păr*; a doua a lui *n*, care a în-
chis și mai mult sunetul spre *i*. Formele vechi dar aū
fost *cuvent*, *cuvănt*, *cuvînt*; *vent*—*vănt*—*vînt*.

Vocala i.

§ 56. *I lung* (inchis) s-a păstrat neatins, ori-care ar
fi fost pozițiunea sa în cuvînt.

audire—auzire, *vicinus*—vecin, *lingua*—limbă, *ericius*—
ariciū, *paucinus*—puțin, *quinque* (pr. kinke)—cinci, *lim-
pidus*—limpede, *linum*—în, *vinum*—vin, *vindico*—vindec,
spinus—spin, *invinco*—înving, *frigus*—frig, *suspîrum*—
suspîn, *micus*—mic, *vesica*—beșică.

§ 57. În graiul moldovenesc *i* precedat de *s*, *ș*, *j*, *z*, *ț*, *r*, *j*, s-a întunecat în *i*; *sîn*, *și*, *șîn*, *slujî*, *zî*, *zîce* forme cari nu sînt vechi. Formele cu *i* după *r* sînt azi literare. Ex : *a omorî*, *rîu*, *rîs*, *rîmă*, cari în secl al XVI erau *omori*, *riu*, *ris*, *rimă*.

Obs. Prepoziția *în* (în) ne dă un *i* din cauză că în latinește *în* era scurt și suna ca *en*; apoi *en* inițial aton a devenit *an* și de aici *în* prin faza *on* (он), și apoi *п*—*în*.

Vocala o.

§ 58. Limba Romînă nu păstrează azi nici o urmă de o schimbare, ce a suferit *o* scurt (deschis) latin, și anume deschiderea lui în *uo* (cf. Italianul *uomo*, *buono*, Sp. *Bueno*). S-ar putea bănuî că a fost această prefacere și în rominește, după niște forme ca *soor*, aflate în documente (*soror*=*soor*). De altmintrelea *o* scurt a fost tratat ca și cel lung (închis). Cuvinte ca :

<i>bōtum</i> — bot	<i>fōcus</i> — foc	<i>sōcius</i> — soț
<i>nōvus</i> — nou	<i>lōcus</i> — loc	<i>coquo</i> — coc
<i>vōleo</i> — voi	<i>sōcer</i> — socru	<i>dolus</i> (=cu <i>dolor</i>) dor.
<i>cōma</i> — coamă	<i>sōror</i> — SOR (vechii rom. <i>sor</i> , <i>nor</i> , și apoi <i>soră</i> — <i>noră</i> prin analogie)	

s-a tratat tocmai ca : *vōcem* = **a bocî**, mac. *boage*

<i>ōvus</i>	— ou
<i>viōlam</i>	— vioară
<i>hōram</i>	— oară
<i>sōrex</i>	— șoarec
<i>nōdus</i>	— nod
<i>sudōrem</i>	— sudoare
<i>tōtus</i>	— tot

§ 59. *O* lung sau scurt s-a schimbat în *u*, cînd era urmat de *n* sau *m* plus altă consoană.

Ex: *bono*—bun, *sono*—sun, *pono*—pun, *tonat*—tună, *pavonem*—păun, *saponem*—săpun (*sapon*); *abscondo*—ascund, *corona*—cunună (*coroană*), *carbonem*—cărbune, *computo*—cumpăt, *comparo*—cumpăr.

Sînt din contra cuvinte unde *o* s-a păstrat, de și a fost urmat de *n*. Ex: *petronius* a dat *petroiă*, cu sufixul augmentativ *oiă*, dar aici *n* a dispărut înainte de a începe acțiunea sa asupra lui *n*. Tot așa în cuvinte ca *cos* din *consuo*. În *cuseru* (*consocer*), *n* a căzut după prefacerea lui *o* în *u*, căci numai așa a putut schimba pe *o* în *u*, ca și în *responsum*—răspuns, *tonsum*—tuns.

§ 60. *Observare*. În *o* sumă de cuvinte latine, dar primite de la alte popoare, *o* s-a schimbat în *u*, de și nu era în condițiile de mai sus. Așa a) **tont** (lat. *tonitus* = trăsnet) luat de la Genovezi și Venețieni în raporturile lor cu noi; de la *tont* avem *tontălău*, ca și de la *torc* — *torcălău*. b) *Zgură* ar corespunde tipului latin *scoria*, ce ar fi dat *scoare*, dar nu *zgură*, format supt influența albanezului *skuri*. c) *rujă* corespunde lat *rosa*; el ar fi dat *roasă*, dar *rujă* e format supt influența bulgărescului *ruză*. d) *curte* din *cohortem*, *coörtem*, s-a format supt influența grecescului *ροῦτη*, luat de la Bizantinii, pe cari noi Românii i-am imitat în multe. e) *turtă* din tipul latin *tortam* (toartă) f) *mur* din *morus*, format supt influența sîrbescului *MSРBA*. g) *spuză* din tipul *spodia*, format supt influența grecescului *σποδιζο*=*a spuzi*, de unde *spuză* h) *ușă* din *ostia*; aici *o* s-a schimbat în *u* încă în graiul latin, de oare ce îl găsim ca *u* în toate l. romanice (Ital. *uscio*, Span. *uzo*, Franc. *us* în *hussier*=ușer. i) *cute* din *cotem*. j) *prubă* din *proba*, format prin analogia verbului *a prubui*. *a prubului*. m) *cute* din *colco* (presc. *collöco*). Aici e fenomen de analogie. În limba veche în formele tari de conjugare să păstra *o* clar, pe cînd în cele slabe să scădea la *u*. Ex: *rog* — *rugăm*, *pot* — *putem*; cu vremea formele slabe, ca unele ce erau mai multe, au tras după ele pe cele tari, schimbînd pe *o* în *u*; așa în *cuget* din *cogito*, (*coaget*, *coageți*, *coagetă*, *cugetăm*, *cu-*

getați, coagetă), cum *culc* în loc de *cole*, *colci*, *coalcă*, *culcăm*, *culcați*, *coalcă*, *ucid* din *occido*, *uît* din *oblito*, ca și *rumîn*, forma veche a lui *romîn* (cf. formele latine *humanum* și *homo*; *Roma* și *Ruma* (*ficus ruminalis*), *formă* și *frumos*. Alte schimburi ale lui *o* sînt anomalii. Așa din *contra* a ieșit *cătră* în loc de *cuntra*; din *fora*—*fără*, dar avem și *incotro* (*in contra ubi*). Tot așa din *longus-am*, a ieșit *lung-ă*, față cu adverbul *lîngă*, unde *o* a dat *î*, prin analogie. Din *incomflo* avem *îngîmf*, ce să explică prin infinitivul *îngîmfare*, cu *o* neacc.

Chîiar în latină oscila *u* și *o*. Ex : *sont* (sunt), *consolare* (consulare), *volt* (vult), *volpes* (vulpes), *poplicos* (publicus).

Vocala u.

§ 61. În limba latină erau 2 soiuri de *u*, deschis și închis. *U* deschis s-a tratat în graiul latin ca *o* închis, și deci s-a supus schimbărilor lui *o* închis. *U* închis latin s-a păstrat. Ex :

<i>brūmam</i>	(brumă)
<i>lumem</i>	(lume)
<i>lunam</i>	(lună)
<i>fundus</i>	(fund)
<i>fructus</i>	(fruct)

În Rominește avem numai 12 cuvinte, care păstrează pe *o*, acolo unde în latina clasică era *ū* deschis :

<i>covru</i>	(cūbulus-culbus) (un fel de culcuș).
<i>roib</i>	(rūbeus)
<i>scot</i>	(excūtio)
<i>ploae</i>	(plūvia)
<i>votru</i>	(adūiter)
<i>roș</i>	(rūsūs)
<i>toamnă</i>	(auctūmnus)
<i>zdroae</i>	(strūes) azi <i>droae</i>

cot (cūbitus)
bolf (bulbus)
o din încotro (ubi)
moare (mūria).

La acestea să poate pune *strimtorare* (strictūram).

§ 62. **Diftongii latini.** În legătură cu vocalele tonice punem cei 3 diftongi *ae*, *oe*, *au*. Știm că încă din graiul latin unii din diftongi începuse a să rezolvi în vocalele simple, și anume în sunetele intermediare. Așa vechiul *ai* a ajuns *e* (*ae*), ier *au* a dat *o*.

În Rominește acești diftongi au fost tratați astfel:

a). *ae* ca un *e* scurt (deschis) și deci a dat *ie* și *ea*.

b). *oe* ca *e* lung (închis).

c). *au* a avut două faze: s-a tratat ca *o*, în *caudam-coadă*; *saucum* = soc; *pausavit* = reposă; dar această tendință de rezolvire a încetat pentru grupa de latini de la Dunăre mântinându-se ca *au* în *aurum*—aur; *audio*—auz etc.

§ 63. **Vocalele finale.** Cuvintele din latina clasică au suferit știrbiri în *final*; anume consoanele încetase de a să mai rosti; dar în peirea lor lăsase urme asupra vocalelor, schimbându-le în natura lor. În graiul latin rămăsese aceste vocale finale: *a*, provenit fie prin faptuș că să afla la urmă, fie că căzuse consoanele; *e* (corespunzător lui *i* scurt clasic); *o* (corespunzător lui *ū* scurt clasic).

§ 64. A final a suferit schimbările următoare: a) s-a prefăcut în *ă*, în cuvintele unde fusese urmat de *m*.

Ex: *casam* — casa — casă
ceram (keram), kera — ceară.

Acest *a* urmat de *m* nu suna ca ceilalți *a* finali liberi,

ce în românește aŭ dar *e*. Ex : *ossa*—oase ; *tēmpora* (timpure)—timpuri ; etc.

b). *A* final precedat de *i* a dat *e* : *fiat*—fie ; *veniat*—vie, *vinia*—vie, *teniāt*—ție.

c). *A* final urmat de *m* dispărut s-a schimbat în *ă*, dar mai apoi a dispărut, cind era precedat de *ll*, ce suna ca *u*. Ex :

Stellam, catellam, porcellam, vitellam, aŭ dat *steauă*, *cățeauă*, *purceauă*, *vițeauă*. Aici *ll* s-a rostit ca *u*. Dar formele acestea azi prin căderea grupei *uă* au ajuns la *stea*, *cățea*, *purcea*, *vițea*, cel puțin formele literare, căci moldovenește aŭ mers și mai departe la *stè*, *cățâ*, *purcè*, *vițâ*.

Obs. Cazul e analog și la cuvintele cu *e*. Din *nivem* (*nix*) avem *nea* (*omăt*, *zăpadă*). Formele intermediare aŭ fost *neve*—*neue*—*neună*—*neauă*—*nea*.

§ 65. *E* final s-a păstrat în româneasca veche ; azi în mare parte s-a redus la *i*. Din *quinque* (*kinke*), a eșit *cince*, azi *cinci* ; din *neque* s-a dat *nece*, cum și găsim în textele vechi, și apoi *nici*. Această slăbire a lui *e* în *i* este aproape generală în graiul moldovenesc, unde găsim *verdi*, (*verde*), *kerdi* (*perde*). *credi*, *vedi*, etc.

§ 66. *E* final precedat de *u* (format din *b* și *v*) s-a întunecat în *ă*. Așa din *nobis, vobis, novem*, ce în graiul latin sunaŭ *nobe, vobe, nove* avem azi *nouă, vouă, nouă* ; dar la această formă s-a ajuns prin *noaue, voaue*, unde *e* s-a rostit ca *ă* : *noaună, voaună*. În textele vechi găsim în adevăr *HOAW, BOAW, AOW*, (și *AOW*), *ă* final fiind dat prin *o* închis (*w*), care știm că în românește a dat *ă* în multe cuvinte. (cf. § 50 bis).

Obs. Dacă în cuvinte ca *nepot* din *nepotem* n-avem forma *nepoate* pentru nominativ, pricina e că s-a întimplat o schimbare de declinare, lucru des obișnuit și în limba noastră. Așa *sor*, *nor*, azi sînt *soră*, *noră*; *mînu* azi *mîndă*; tot așa *nepos* în graiū era *nepotus*.

§ 67. O final (ă deschis clasic) a trăit multă vreme în graiū ca *u*; mai apoi a dispărut cu totul.

Ex: *dominus*, *domno*—*domnu* (domnul), *domn*.

Acest *u* să mai păstrează în prez. Ind. pers. 1 sing. din conjugarea pronominală veche de dativ:

Țucu-ți gura Lugoșană,
Țucu-ți ochii ș-o sprinceană.

§ 68. Soarta lui *u* final a fost multiplă: a), s-a păstrat întreg în cuvintele, unde era precedat de un grup de consoane, între care era *r* sau *l*. *socru*, *cuscru*, *acru*, *agru* din *socrum*(socer), *consocerum*, *acrum*, *agrum*. b), s-a jumătățit în cuvintele, unde era precedat de o vocală: *vivus* — viu, *tenio* — țiu, *reum*—rău [în latină *reus* în-sămna demn de pedeapsă (vinovat)], *tardivum* — târziu (tirziu). c) a dispărut cu totul în cuvinte ca *pom*, *domn*, *om*, *cal*; d) să măntine în scris numai, pe cînd în graiū s-a elidat în grupul *cŭlus* (clus), *gulus* (glus) ce a dat *chiū* (pron. *kⁱ*) și *ghiū*, (pr. *ri*) Ex: *culiculum*-*curecliu* (macedo-romin), *curechiū* (pron. *curekⁱ*); *ocŭlum* — *ocliu* (m.-r.) *ochiū* (pr. *okⁱ*); *avunculum*—*unchiū* (pr. *unkⁱ*); *angŭlum*—*inghiū*, *unghiū* (pr. *unghⁱ*).

§ 69. **Vocalele atone.** Ele au suferit cele mai multe schimbări: unele din ele s-au elidat, iar altele s-au schimbat. Legile schimbării vocalelor atone nu sînt așa de sigure.

§ 70. *A* aton să schimbă în *ă*, Ex :

cad, cădem.
cazi, cădeți.

Obs. Această rostire a lui *a* aton ca *ă* nu-î generală tuturor Romînilor. În regiunile de munte (valea Bistriței spre Broșteni, țin. Suceava) să aude rostirea ca *a* clar: *catra*, *batut*, *mamaliga*. În Neologisme noi mănținem pe *a* aton clar. *Madam* (pop. *mădam*, plural *mădamuri*).

§ 71. *O* aton să schimbă în *u*. Ex :

pot — *putem*
poți — *puteți*.

Obs. Despre verbele *cuget* (în loc de *coaget*) ; *dormim* (în loc de *durmim*) vezi § 60.

§ 72. *I* aton final s-a înjumătățit în cuvintele, unde nu era precedat de un grup consonantic, în care să fie un *r* sau *l*. Ex :

lupi — lupi
buni — buni.

față cu *socri*, *cuscri*, *cumătri*.

Secțiunea II.

Consoane

§ 73. Trebuie să ținem samă în studiul consoanelor de pozițiunea lor în cuvînt, dacă sînt *inițiale*, *mediale* sau *finale*. Numim consoană *medială*, cînd să află între două vocale. Pe lingă acestea trebuie să ținem samă de *grupurile consonante*. Această împărțire ajută la următorul lucru : o consoană a avut soartă deosebită, după cum a fost la început, la mijloc sau la urmă.

Consoane inițiale

§ 74. *Labialele* (p, b, f, v, m.).

1). *P* (surd) inițial rămîne :

pacem—pace ; *portam*—poartă ; *panem*—pine ; *peccatum*—păcat ; *porto*—port ; *pulverem*—pulbere ; *piculam*—năcură, *peduculum*—păduche ; *palmam*—palmă, *partem*—parte etc.

Obs. *P* inițial urmat de *i*, provenit din *i* închis sau *ē* deschis, a ajuns în graiu *ki*.

Ex : *pēctus* — pyept — pkept (pcept) — kept
picus — pycus — pkic — kīc.

Această formă o găsim în graiul Moldovenesc, în cel Macedo-romîn; parte în cel ardeleanesc și ici pe cea în Muntenia. Nicî o dată forma *ki* n-a fost literară.

2). *B* (sonor) inițial rămîne.

Ex : *barbam* — barbă, *batuo* — bato—bat, *belua*—boală, *bibo* — beu, *bonam* — bună etc.

Obs. *B+i* devine *ghi*, formă populară moldovenească, și Macedo-romîna. Ex :

bēne — ghine
bivol — ghihol
Bivolarī — Ghiholari
Bicaz — Ghicaz
bir — ghir

Această prefacere s-a făcut după contactul cu Ungurii și Slavii, deci după 1000.

3). *V*. Asupra acestui sunet nu era o pronunță constantă. Să notaui în același fel *v* și *u*. De aice soarta deosebită ce a avut :

a) a ajuns *b*, în

vervecem — berbece, *vittam* — bată,
vesicam — beșică. *veteranus* — bătrîn.

b). S-a păstrat în
vacam—vacă, *viduam*—văduvă, *vallem*—valé, *vicinum*—
vecin, *viscus*—visc, *verso*—vărs etc.

În graiul *v* a suferit încă 2 schimbări și anume :

a) în aspirata *h*. Ex :

vulpe — hulpe
vorbă — horbă

b) în velala *g* (*γ*). Ex :

vin — *γin*, *vespam* — *γeaspă*, *vermem* — *γerme*
vie — *γie*, *vers* — *γers*
viu — *γiū*, ce pe alocurea sună ca palatala $\psi = gi$
gin, *giă*, *gie*.

4). *F* inițial rămîne :

foetus—făt, *foenum*—fin, *folium*—foiū, *fortis*—foarte,
frontem—frunte.

F urmat de *i* a ajuns în graiul *h*; *fērum*—fier—*fyer*—
her; *fiat*—hie; *fēra*—heară; *filius*—hiū. Cuvinte ca a *hămesi*
și *hîd* din *fomes*, *foedus* nu sã pot explica foneticeste.

5). *M* inițial rămîne : *mane* — mine, *manus* — mină,
magis—mai, *manduco*—mînc, *macellarius*—măcelar. Alte
ori schimbă cu *n*, în *nalbă* din *malvam*.

M+i închis (ě deschis), sã prefacă în *ni* (*gn* francez).
mēlem—ñere, *meum*—ñeū, *mihi*—ñie, *mică*—ñică. Sune-
tul *ñ* e romanic.

§ 75. *Dentale* (t, d, s).

1). *T* inițial rămîne neschimbat: *Talis*—tare, *tatam*—
tată, *taceo*—tac, etc.

T urmat de *i* închis (ě deschis) s-a prefăcut în *ț* prin
consonificarea lui *i* în *s* (*ț=ts*), *teneo*—țin; *terra*—țară,
texo—țes, *testam*—țestă. Această schimbare e foarte veche
de oare-ce nici un cuvînt slavon n-a suferit-o.

2). *D* inițial rămîne: *dure, deget* (digitus), *des* (densum), *dor* (dolum), *dinte* (dentem) etc.

D urmat de *i* închis a trecut în *z*, încă din cele mai vechi timpuri. *Dēus*—zeu, *dies*—zi, *dico*—zic. Cuvintele străine introduse mai tirziu în rominește n-au suferit această schimbare; așa *Diavol* (pop. ДІАВОЛ), *disc*, *dihanie*, *dînac*, *Dentem* a dat *dinte*, căci schimbarea grupei *en* în *in* a fost în urma schimbării lui *dî* în *zî*.

Obs. Anomalii ar prezenta cuvintele *jos* (mold. гiос, цос) și *jumătate* (mold. гiумătate, ЦЮМЪТАТЕ): ele corespund clasiceilor *deorsum* sau medievalului *josum* și (*dimie-dietas*).

3). *S* inițial rămîne: *saccum* — sac; *seram* — sară; *similis*—samăn etc.

S urmat de *i* închis (*ě* deschis) s-a schimbat în *ș*.

serpens — șerpe (șarpe)

sic — și

sexem — șese (șase)

Această schimbare a suferit-o și în grupurile *sc*, *st*, urmate de *i*, ce s-au unificat în pronunță.

scio—stiū, *stergo*—șterg,

Mult a influențat aici limba albaneză, care și ea schimbă adesa pe *sc* în *șt*; așa ne explicăm formele *școală*, *șoa-rec* (mold. *cioarce*).

Obs. În graiū adesa avem forme cu *st* și *șt*. Unii pronunță *Ștefan*, alții *Ștefan*; aceasta poate sub influența pronunței grece, care ne-a dat pe *Anghel*, alături cu *inger*; În textele vechi găsim pe *mîrestergură*, cu *st* în loc de *șt*. (Codicele Voronețian).

§ 76. *Palatale* și *velale* (*c*, *g*, *qu*, *j*). În gura latinului, *c*, *g*, nu sună într-un fel. Înainte de *a*, *o*, *u*,

erau *velale*, înainte de *e*, *i*, palatale; deci cam așa *ca*, *co*, *cu*, *ga*, *go*, *gu* și *ke*, *ki*, **ГЕ**, **ГИ**.

1). *C* (velal) a rămas neschimbat:

cado—cad, *caballus*—cal, *calidus*—cald, *cucus*—cuc.

În unele cazuri a dat *g* (sonoră). *Crasus*—gras, *cottonium*—gutăe, *conadulari*—a gudura; *curcutionem*—găr-găune, *caula*—gaură, *scabies*—zgaibă.

2). *C* (medio-palatal; *ke*, *ki*) a devenit *c^e*, *cⁱ*. (**ЧЕ**, **ЧИ**).

<i>cenam</i>	—	<i>cină</i>
<i>ceram</i>	—	<i>ceară</i>
<i>circus</i>	—	<i>cere</i>
<i>civitatem</i>	—	<i>cetate</i>

Obs. Cuvîntul *chelar* (*cellarium*), pron. *celar* în Muntenia, ne dă o adaptare de la *chee*. Iar *țarc*, *ținterim*, *țeremonie* sînt forme mai nouă și nu ne dau corect pe *cercus*, *cemeteryum*, *ceremonia*.

3). *G* (velal) rămîne neschimbat:

<i>galinam</i>	—	<i>găină</i>	<i>gravis</i>	—	<i>grea</i>
<i>gulam</i>	—	<i>gură</i>	<i>gustum</i>	—	<i>gust</i>

4). *G* (medio-palatal **ГЕ**, **ГИ**) a devenit *g^e*, *gⁱ*. (**УЕ**, **УИ**).

<i>gelu</i>	—	<i>ger</i>	<i>gener</i>	—	<i>gînere</i>
<i>gemo</i>	—	<i>gem</i>	<i>genunculum</i>	—	<i>genunchiū</i> .

Anomalii prezintă *gheb* (*gibbus*), și *cighir* (*gigerium*).

5). *Qu* (velal). *u* de lingă *q* s-a rostit în 2 feluri: ca vocală și consoană (*cū* și *cv*). În cazul întîi *u* a dispărut și *q* s-a rostit *k*.

<i>qua</i>	=	<i>cūa</i>	—	<i>ca</i>
<i>quando</i>	=	<i>cūando</i>	—	<i>cînd</i>
<i>qualis</i>	=	<i>cūales</i>	—	<i>care</i>

În cazul de al doilea *u* sunînd ca *v*, acest sunet sonor supt înriurirea articulațiunii lui *q* (*k*) (surd) s-a închis în *p*; apoi a căzut *q* și a rămas numai *p*.

Quattuor — cvatuor — qpatru — patru

Quadragesimam — păreasemă (nume păstrat și azi pentru ziua de la jumătatea postului mare (miezul-pă-resii), care are 40 zile afară de săptămîna patemilor.)

6). *Qu* (medio-palatal). În acest caz *u* din *qu* căzînd, *q* a fost tratat ca *k* înainte de *e*, *i* (ke, ki) și devenit *e^e*, *eⁱ*.

quid — ce
quaero — cer
quinque — cinci
quine — cine

Obs. Fenomen curios ne prezintă *păturnice* (lat. *coturnicem*), unde *c* a fost tratat ca *qu* (cv).

7). *J*, ce suna la Latini ca *i*, a devenit *j* și *gi*.

jocare (iocare) — giucare — jucare
jovem (iovem) — gioi — joî
josum (iosum) — gios — jos
judex (iudex) — giude — jude

Dar *jaceo* (iaceo) a dat *zac*; ceea ce să observă azi că *z* dă *j*: *Francez* — *Franceji*, *treaz* — *treji*.

§ 77. *Aspirata h*. În latinește *h* să pronunța aspirat. *humērus*, *humus*, *habere*. În limbele romanice acest *h* s-a slăbit încetul cu încetul pînă ce a dispărut:

habere — avere
hibernum — iarnă
homo — om
haedus — ed
heri — ieri
horam — oară

În următoarele cuvinte pare a să fi păstrat *h*:

<i>humus</i>	—	humă
<i>hebetem</i>	—	hăbăt (timpit)
<i>hiare</i>	—	a hii (hiit)
<i>hirrire</i>	—	a hirii

dar aici *h* mai degrabă s-a născut în limba Română, care are predilecție pentru această aspirare, cum vedem în citeva cuvinte; *argat* și *hargat*, *armasar* și *harmasar*. În cărțile vechi chiar găsim *harmată* și *armată*. Curios e cuvântul *holteiu* din *adulterium*, căpătat prin descompunerea în două: *ad* și *ulterium*. *Ultrium* a dat *olteriu*, apoi *oltei* și prin aspirațiune *holteiu*. Tot așa vechiul *hotru* și *hîtru* din *ad-ultrum* (adulter). *Ultrum* a dat *oltru*, apoi *hotru* și prin disimilitudine *hîtru*. De la *hotru* era verbul *a hotri*, în înțeles de adulter, în legile lui Vasile Lupul. În cuvinte ca *a hrăpi*, *hârleț* din *răpi*, *rîlița* (рѣльцѣ), avem iar un *h* aspirat.

§ 78. **Licidele.** Ca licide (curgătoare) să pot socoti aceste 4 consoane. *l*, *m*, *n*, *r*, din cauză că în rostire să pot lesne înlocui una prin alta; dar fie-care să articeulează în mod deosebit: *l* e ligidă dentală, *r* e vibrantă dentală, *m* nasală labială, *n* nasală dentală.

§ 79. *Licida dentală l.* *L* inițial rămîne: *locus*—loc; *lanam*—lînă, *linguam*—limbă, *lavare*—lua, *lucrum*—lucru, *lixivia*—leșie, *lumen*—lume.

Dacă *l* e urmat de *i* închis sau *ë* deschis în *ie*, *l* să moae și apoi piere.

<i>linum</i>	—	lin (m. romîn) — în
<i>levo</i> (lievo)	—	ieș. iaș.
<i>leporem</i> (liepure)	—	iepure

Despre *m* vezi § 74, 5.

§ 80. *N* (nasală dentală). *N* inițial rămîne neschim-

bat : *nasus* — nas, *nigrum* — negru, *navem* — nae, *natare* — innota. În *nimica*, *n* s-a luat în rostire drept *m* și schimbat în *ñ* (gn) *ññica*, dar *nimene*.

Obs. Prin lesnea trecere a licidelor s-a explicat *rață* din *anatem*, latin, desfăcut în *a-natem*, apoi *a-nateam* — *natiă*— *nață*—*rată*(?), în loc de a fi slavonescul *рѣца*—*rața*.

§ 81. *R* inițial rămîne. *rado*—rad. *rarum*—rar, *ramum*—ram, *rapio*—răpi (hrăpi).

Obs. În cărțile vechi găsim cuvinte scrise cu *rr* : *rră*, *rrăpede*, *rrupe*, *rroasă*, ca și la Macedonenii, ce rostesc și azi cu *rr* : *rrîu*, *rros*, *rrădăcină*. Explicarea ar fi că sau să pronunța ca *rr*, sau că ortografia greacă a înriurit pe cărturarii noștri, cum știm că cea slavă a avut influență făcînd pe unii din cărturarii a serie pe *falce*, *ХВАЛКЕ*, luîndu-să după rusescul *ХВАЗ*, *ХВАЛТИ*, ce în romînește a dat *fală*, a *făli*.

§ 82. Licidele sînt cele mai schimbăcioase în natură lor ; așa *stellam* a dat *steauă*, iar *cicada* a dat *cicală* (cigale=grier). În Romînește *cicală* a uitat sensul vechi de grier, și s-a mărginit a arăta pe cel ce vorbește într-una, flecărește ; și a ajuns a desemna pe un erou din poveste, alătura cu *pîcală* și *tîndală*, formate din *pica*, un nume de pasere, ce țiuia într-una, și din *tont*, ce prin analogie a dat *tîndală*.

Consoane mediale.

§ 88. Consoane mediale sînt acele ce zac între două vocale. Ele perzistă în Romînește.

Labiale mediale. (p, b, v, f.).

1). *P* medial rămîne întru cît nu începuse chiar din

latină a suna ca *b* (sonoră): *cepam*—ceapă, *saponem*—săpun, *lupus*—lup, *leporem*—iepure. *P* trece în *b*, în *abur* din *vapor* prin vocalizarea lui *v* (văpor — abur); *boare* din *vaporem*, iar *aburire* din *abur*.

2). *B* medial îl găsim ca *b*, *v*, *u* sau a dispărut.

a). rămîne ca *b* în cuvintele, în care era urmat de *i* și acest *i* a trecut pe deasupra lui :

cubium — cuib
rubeus — roib
habeat — aibă
scabies — zgaibă

b). Scade la *v* în

habere — avere
habitus — avut
cubulus — covrn
diabolus — diavol

c). Scade la *u* în

tabanum — tăun
nobis — nouă (noă)
vobis — vouă (voă)
nubilum — nour

d). dispare de tot în

bibo—beū ; *scribo*—scriū, *tibi*—ție, *sibi* șie, *liberto*—iert.
hiberum—iarnă, etc, și-n imperfectele verbelor :

laudabam — laudam
credebam — credeam

3). *V* medial cade, după ce a trecut prin *u* :

civitatem—cetate
pluvia — ploae
gravitia — **greață**, cu înțales vechiū de *greutate*.
ovis — oae.

Altcum rămîne ca *u*

<i>lavo</i>	—	laŭ
<i>levo</i>	—	ŭeŭ (ŭaŭ).
<i>novum</i>	—	noŭ
<i>ovum</i>	—	oŭ
<i>vivus</i>	—	viŭ
<i>rivus</i>	—	riŭ

Din *ŭva* latin a eșit *auă* (s-a copt *aua*). Formele aŭ fost *ŭva*, *ouă*, *oauă*, **o-auă** (ca și din *οστράκινα*— strachină) apoi *uă* a căzut și a rămas numai *a*. În loc avem azi *poamă* și *strugure*.

4). *F* să păstrează,

<i>scrofam</i>	—	scroafă
<i>tufam</i>	—	tufă
<i>cofia</i>	—	coif

§ 84. Labialele mediale urmate de *i* să schimbă ca și inițialele în *ki*, *ghi*, *gi* (*gi*), *hi*. Aici *hi* e consoană velală și în graiŭ trece în *ki*. Ex : *filum*—*fir*, pronunțat *hir*, iar în compunere cu *răs* sună a *răschira*, de unde *răschitor*.

§ 85. *Dentalele D, T, S*. Dentalele mediale în genere să păstrează : *Totus*—tot, *cogito*—cuget, *digitus*—deget, *cado*—cad, *credo*—cred (*crez*), *casam*—casă, *fusus*—fus, *nasus*—nas, etc.

Cînd dentalele îs urmate de un *i* să schimbă în *z*, *ț*, *ș* : *coti*—toți, *credi*—crezi, *ursi*—urși.

Mai departe cînd *ti*, *di* erau urmate încă de o vocală s-aŭ tratat în graiŭ ca *ci* și *gi*. Ex : *titionem*—tăciune, *petiolus*—picior, *putredionem*—putregiune. Numai prin această confundare a lui *di* + *o* cu *gi* + *o* să explică forme ca *putregaiŭ* și *putred*, *mucegaiŭ* și *muced*, *ucig* și *ucid*, *purceg* și *purced* etc.

§ 86. *Palatale și velale (c, g, qu, j.)*

a). *C, G, Velale* rămân neschimbate, *acus*—ac, *locus*—loc ; *fagus*—fag, *paganus*—păgin.

Adeși *c* încă din latină s-a tratat ca *g*, cum *apricus*—aprig, *vitricus*—vitrig, *viria*+*ica*—vericam — verigă, *securus*—sigur, *muculus*—mugur. Tot așa *Baltag* din *Balteacus*, *murg* și *amurg* din *admoricum* (morum==mură). Iar *c* din sufixul *culus*, a devenit *ki* prin căderea lui *u* și ajungerea la forma *clus*, care *cl* s-a tratat ca *ki*: *pariculam* — păreche, *auriculam* — ureche. *cauliculum*—cu-rechiu ; tot așa *vetulus* a dat *vetlus*, care confundat cu *clus* (veclus) a dat *vechiu*—veche.

b). *C, G, palatale* devin *c^e*, *g^e*. Ex : *tacere* (takere)=tăcere, *vicinus* (vikinus)=vecin ; *legem* (leghem)=lege.

Ci (ki) urmat de o vocală s-a tratat în rostire ca *ti*+*o* vocală și a devenit *t* (ts): *aciam*=ață, *faciam*=față, *bracius*=braț, *glaciam*=ghiață, *calcionem*=călțun (colțun), *carnameus*=cîrnaț și *paucinus*=puțin ; Iar *g* palatal urmat de *i* și *e* cade, *magis*=mai, *vagito*=vațet, *quadragessima*=păreaseme (mezu-păresii).

Obs. E curios cuvîntul *arțar* din *arbor acer* contras *arbacer*, care la Francezi a dat *érable* (din *acerarbor*) iar la noi *arțar* din *arboracer*.

c). *Qu* a fost tratat în două feluri, după cum *u* a dispărut sau s-a rostit ca *r*. Ex : *coquo* (pr. cokūo)—coc; *quinque* (kinke)—cinci; dar *aquam*—apă ; *equam*—îapă.

d). *j* rostit ca *ï* consonantic *Jovem* (pr. iövem) a dat sau *i* sau *g* și *j*. Ex : *Majus* — Maiu, *bajulatus*— băiat, *adjejunun*—ajun, *adjungo*—agiung și *ajung*.

§ 87. *Compusa x* s-a rostit ca *ss* și ca *cs*.

fraxinus — frasin
maxillam — măsea
exeo — *es* ; *dixi* — zisei, (v. *ziși*).

Acest *s* urmat de *i* a devenit *ș*. *exire* — eșire; *lexivia* — leșie.

Îar în *coxam* (cocksam) — coapsă.
coxi — copsei.
frixi — fripsei.

§ 88). *Licidele* (l; n. r; m).

a). *L* trece în *r* încă din cele mai vechi timpuri.

molam — moară
salem — sare
basilicam — băsearecă (biserică).

Puține cuvinte străine s-au supus acestei legi, de oare ce multe au intrat tirziu. Așa e *urșenic* din Italianescul *olaserico* ; *patrahir*, și *policandru* facă cu *candelă* ; *Nicoară* și *Nicolai*. În cuvântul *calău* avem *l* păstrat de și e vechi, și anume luat de la țigani, la cari are înțelesul de *negru*. Țiganii au exercitat funcțiunea de *carnefix* = *calău* ; Doșofteiu, dus de aceasta, traduce un text vechi așa : și a pus Irod pe un țigan (calău) de a tăiat capul lui Ioan Botezătorul. (cf. *Bacău* = *calău*).

Cind *l* e urmat de *i* s-a muțat trecind prin o fază intermediară, ce ne-o dă dialectul macedonean. Ex :

filium — fiu — fiu (hiu). *miliun* — meiu
folium — foiu, *mulierem* — muere
doliosus — duios *deexpoliare* — despoiare

Cuvinte ca *polei*, *umili*, *oleu* sint mai nouă. În *bală* (belua) *l* s-a mănținut din cauza lui *u*. De multe ori *l* să schimbă în altă consoană, *similis* — samăn ; *fulingin-*
nem — funingină.

b). *M* rămîne neschimbat: *amarum*—amar, *brumam*—brumă. Însă *m* urmat de *i* devine *gni* (*ñ*), mai ales în moldoveneste: *nimica* pron. *ñiñica*.

c). *R* rămîne neschimbat: *oro*—ar, *aurum*—aur, etc. Adesa el schimbă cu *n*: *serrenum* — senin, *suspirare*—suspınare, *coronam*—cunună. În *făină* a căzut *r* (*farinam*) rostit ca *n*, *fănină*

d), *N* rămîne neschimbat *mâne*—mine, *canem*—cine; să schimbă însă și în *r*:

<i>minutus</i>	—	mărunt
<i>canutus</i>	—	cărunt
<i>fenestram</i>	—	fereastră
<i>monumentum</i>	—	mormînt
<i>renuculus</i>	—	rărunchiū

Aceste schimbări a lui *n* medial în *r* constituie o particularitate dialectală a graiului Motilor din Ardeal și a Istrienilor, ce rostesc *bură*, *pîre*, *cîre*, *mîră*, *mîre*, *ghibireafă* etc.

N urmat de *i* adesa ori cade, *maneo* — mîiū, *venio*—viū, *tenio*—țiiū, *cuneus*—cuiū, *pono*—puiū.

N medial devenind final să ia ca *m*: *Buciun* și *Bucium*; *buciumare*, *zbuciumare* (*buccinare*).

Consoanele finale

§ 89. Consoane finale sînt acele ce termină cuvîntul. În latinește cam acestea erau consoanele finale *t*, *c*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *x*, cu care să arata flexiunea de caz și conjugare. Toate consoanele finale aū căzut, fără excepție.

<i>dormit</i>	—	doarme
<i>quod</i>	—	că
<i>dic</i>	—	zi
<i>fac</i>	--	fă
<i>laudabamus</i>	—	lăudam
<i>audis</i>	—	auzi
<i>dominus</i>	—	domn

Grupuri consonantice

§ 90. Să numește grup consonantic unirea a două consoane nedespărțite printr'o vocală. Nu toate limbile posedă aceleași grupuri consonantice; așa limbile slave să deosebesc de cele latine foarte mult în aceasta. Pe lângă aceasta vom observa dacă el exista în l. latină sau s-a format mai apoi prin căderea unei vocale scurte, Ex :

arcum — arc, aici *re* e grup latin
calidum — *cald*, aici *ld* e grup roman.

Și în rominește au existat o dată consoane duble ; proba ne-o dau câteva cuvinte ca *mîrlire* și *zvîrlire*, unde *ll* s-a disfacut în *rl* prin *disimilare*, așa din *agnellus* avem *mîel* (*nel*) ; de aici verbul *mellire* rostit *mîrlire* (*agnellire*). Tot așa din *exvello* avem *zvîrl*.

Insemnăm numai aceste grupe :

a). *Lv, rv*, devin *lb, rb*. *Silvaticus*—selbatec, *servum*—șărb, *cervus*—cerb,

b). *Ct* devine *pt*. *coctus*—copt, *directum*—drept. Alte ori *c* dispăre și rămîne *t*. Ex : *flucturare* — fluturare, *victimare*—vătămare.

c), *Cl* și *gl* devin *chi* și *ghi*: *sclavus* — schiaû (schieî), *glacies*—ghiață, *includeo*—închid.

d). *Gn* a dat *mn*, *signum*—semn. *cognosco* — cunosc,

Cuvîntul *stînga* vine din *stagnum* —heleşteu, *stătător*, iar prin metateză *stangum*, deci mîna *stîngă* însemnă mîna *leneşă*, *stătătoare*, care nu *face nimic*.

Obs. Toate aceste schimbări de consoane sã datorese unor cauze pur fiziologice. In fapt schimbarea unei consoane în alta corespunde la înlocuirea unei articulaţiunii orale prin alta mai lesniceoasa ; acolo unde nu s-a putut face înlocuirea s-a elidat. Aşa grupul *gn, ct* prezintău pe alocurea o articulare greoaie ; graiul le-a înlocuit cu *mn, pt*, căci plecînd de la articularea labială *m, p* mai uşor sã putea articula *palatala dentală n, t*, de cît dacã sã pleca de la velale (*c, g*) ; adesa două articulaţiunii s-au rezolvat în *una* medială ; aşa grupele *gl, cl* au dat *ghe, che*, ce-s la mijloc.

PARTEA II.

MORFOLOGIA

CAP. VI.

§ 91. În Morfologie ne ocupăm cu *formele* cuvintelor. Numim *formă*, cuvîntul așa cum ni s-a dat în limbă : *aur*, *matasă*, *pomadă* .. În ori-ce cuvînt deosebim două părți: **tulpina** (*tema*) și **terminațiunea**. În cuvintele *mama* *leagănă*, *a* și *ă* sînt terminațiuni, iar *mam*, și *leagăn*, teme

Terminațiunea e ultimul sunet, cu care s-a isprăvește un cuvînt. Tulpina e ceea ce ne rămîne. Adesea însă e greu a deosebi terminațiunea de tulpină. Ex : *lup*, *os* și *lupi*, *oase*. Aici terminațiunea veche vocalică *u* s-a pierdut și noi în scrierea fonetică n-o mai însemnăm, așa că nu ni-a rămas de cît tulpina. Vom numi atunci terminațiune ultimul sunet din cuvînt, așa cum ni s-a dat, fără a crede că acel sunet e adevărata terminațiune etimologică. Ex : În *lup*, *p* e sunetul final ; vechea terminațiune era *u* : *lupu*, cum o și găsim în forma articulată *lupul*. Tot așa, *om*—*omu-l* ; *domnu-l* și *domn*.

În cuvînt tulpina ne spune ideea generică de ființă sau

acțiune iar terminațiunea arată raportul de flexiune, prin care să leagă cuvintele în limbă.

În *mama leagănă*, *mam* spune ființa, iar *leagăn* spune acțiunea, *a* și *ă* arată raportul dintre ele și încheagă o propozițiune.

§ 92. Atit terminațiunea cît și tulpina să schimbă în vorbire. Ex :

laud, lauz-î, lăud-ăm.
văz, rez-î, ved-e, vad-ă.

CAP. VII.

Funcțiuni și categorii.

§ 93. Fiecare cuvînt exprimă o idee ; însă în vorbire putem face ca un cuvînt dat să ne exprime mai multe idei ; zicem că *îndeplinește mai multe funcțiuni*. Cuvîntul e unul și același, rolurile ce le are în limbă sînt mai multe.

Așa cînd zicem : **vara** *asta va fi zlotoașă*, *vara* e substantiv, iar în : **vara** *să coc fructele*, *vara* e adverb. În toate aceste exemple cuvîntul e numai unul *vara*; funcțiunile lui sînt mai multe.

Vom deosebi atitea categorii în gramatică cîte sînt funcțiunile cuvîntelor în limbă.

1). Substantivul	6). Verbul
2). Adiectivul	7). Adverbul
3). Articulul	8). Prepoziția
4). Pronumele	9). Conjuncția
5). Numeralul	10). Interjecția.

§ 94. Nu trebuie a crede că aceste 10 categorii formează 10 specii cu totul deosebite, că adică dacă un

cuvînt e substantiv, apoi nu poate fi *adiectiv*, *adverb*, sau *verb*. De la o categorie să poate trece lesne la alta, cum ne vine mai bine în vorbire. Cuvîntul nu există în limbă de cît ca funcțiune, și tot ca funcțiune îl studiem în gramatică.

Mai mult încă ; un cuvînt poate îndeplini două funcțiuni de o dată.

Așa în : *capul, care să pleacă, sabia nu-l taie, care e și pronume și conjuncție*.

§ 95. Toate aceste 10 categorii să reduc la două : la *pronume* și *verbe*, ce nu să pot reduce una în alta. Dacă la acestea adăugăm și *interjecția*, vom avea 3 specii de cuvinte ireductibile ; *pronumele, verbul și interjecția*.

Nu s-a putut exprima obiectele de o dată cu numele lor adevărat, ci prin pronume.

Pe lângă *obiecte* s-a observat din primul loc *mișcări, acțiuni*, cu totul în afară de obiecte. *Verbul* dar a format o nouă clasă de cuvinte deosebite cu totul de *pronume*. Luînd apoi acțiunea ca însușire s-a ajuns a denumi întreaga ființă, decî la *adiectiv și substantiv*.

Ex : *unt* era o dată verb în particip ; să zicea dar *a unt* pentru *a uns* ; Vechiul participiu *unt*, luat ca adiectiv *unt*, a trecut azi ca *substantiv, unt* ; tot așa *Vedere, putere, stat, etc.*

Astăzi s-a făcut amestec între categorii ; avem verbe formate din pronume : *a tui* (tu) ; *a însuși* (insuși), din prepoziții : *a înapoia* (înapoi) *a înainta* (înainte) cum și din *interjecțiunii* : *a cîrîi* (cîr), *a pufăi* (puf) etc.

CAP. VIII.

SUBSTANTIVUL.

§ 96. În această categorie intră cuvintele, ce au funcțiunea să arăte :

a). *Ființi din regnul animal* : om, cal, șopîrlă, gîndac, burete.

b). *Ființi din regnul vegetal* : copac, lemn, stejar, floare urzică.

c). *minerale* : aramă, fer, plumb aur, stîncă.

d). *Obiecte de industrie* : masă, cuțit, oală, pîeptene.

e). *nume geografice și topografice* : șanț, pîrău, fluviu, munte, Carpați, Iași.

f). *termeni tehnici* : plus, minus, Astronomie, Fizică, litru, kilo, oacă.

g). *nume astronomice* : soare, lună, stea, planet, comet.

h). *alimente* : brînză, ouă, lapte.

i). *acțiuni generice* : putere, simțire vedere, dare etc.

§ 97. Substantivul numește obiectul său ființa prin una din însușirile lui. Ex : *spălător* e numele ce să dă *cîrpei* cu care spălăm blidele; cuvîntul *spălător* vine din participiul *spălat* + *or* — *spălător*; cuvîntul *fluviu* însemna în latinește *curgător*, cum *Tecuci* însemna în slavonește *trecător*; *Prahova* = colbos; *Bistrița* = răpede.

§ 98. **Real și abstract.** Cînd mă aflu în fața unei table și zic : *aceasta este o tablă*, am în mintea mea *imagina* unui obiect de anumită mărime, formă, *coloure* și de anumită poziție în spaț. Această *reprezentare* a tablei e *concretă*, adică reală. Suma mai multor

reprezentări de mai multe table deosebite, formează în minte o reprezentare totală, abstractă în sine, și aceea reprezentare sumară e *noțiunea*. Cuvîntul exprimă noțiunea.

Cînd zic *om* sînt în *abstract* ; dar dacă în vorbire mă refer la *Ion, Vasile*, sînt în *concret*. De aceea în fie-care *nume* avem de-o dată și înțalesul abstract și cel concret. În vorbire mai des facem uz de senzul *real, concret*.

§ 99. **General și particular.** Unele substantive, cînd le rostim, ne duc cu mintea la mai multe *ființi*, altele din contra numai la una ; zicem că unele sînt *generale*, altele *particulare*. De ex : cînd zicem *cal* ne ducem cu mintea la toate ființele, ce intră în specia lui ; *cal* e dar mai general de cît dacă am zice *cal arăbesc*, și acesta mai general de cît *Roibu, Suru, Murgul, Șoïman*.

§ 100. Numim **Substantive comune** acele ce au înțales *general*, și prin care ne referim la *specie, clasă, familie, gen* ; iar **Substantive proprii** acele cu înțales *particular, individual*, care să referă la persoană, la individ, la anumită ființă din natură ; Ex : *cîne, mîță, cal, om, familie, casă* sînt *comune*, iar *Ion, Piatra, Ileana, Safta, Huși, Iași* sînt *proprii*.

În vorbire trecem des de la înțalesul general la cel particular ; dacă *gramatical* n-avem *nume proprii*, de cît atunci cînd printr'un cuvînt numim individul, *logic* însă pot fi luate ca *proprii* și grupe de cuvinte, ce spun tot individul. Ex : *Directorul Scoalei Normale «Vasile Lupul»* e un termen particular ; tot așa și *Președintele Camerei, Regele Romîniei, Prefectul Județului Iași* sînt termeni particulari.

Diferite soiuri de nume comune

§ 101. Între substantivele comune intră numele *materiale, colective și compuse*.

§ 102. **Nume materiale** sînt termenii cu care denumim *produsele naturale* ca *fer, aramă, mămăligă, apă, pîne* etc.

În vorbire la substantivele materiale dăm același nume atît părții cît și întregului, nu doar că ele ar fi simple în alcătuirea lor, căci *apa, pînea, laptele* sînt compuse și ele din elemente, dar așa e uzul vorbirei, pentru a le deosebi de numele obiectelor de industrie, cum *casă, masă, scaun* a căror părți au nume deosebite.

§ 103. **Nume colective** sînt termenii prin care denumim *grupele* de indivizi de ori ce specie; deci un *colectiv* e mai restrîns la înțales de cît un nume comun. Ex: *cireadă, gireadă, turmă, herghelie regiment, familie, pădure, luncă*, etc.

§ 104. Colectivele sînt *generale și partitive*. Un colectiv este *general*, cînd exprimă totalitatea indivizilor, ce intră în acea grupă. Atunci colectivul e articulat: *mulțimea, adunarea, țara, prostimea*. Un colectiv e *partitiv*, cînd nu e exprimată de cît o parte din totalitatea indivizilor din grupă. Atunci colectivul e precedat de *o, un, niște*. *Un stînjén de lemne, o mulțime de copii*.

§ 105. **Numele compuse** să formează din două cuvinte: Ex: *treanca-fleanca, papă-lapte, zgîrie-brînză, Calalb, Beliboă, Dumnezeu, maimarele*. Multe din ele au ajuns a fi proprii: *Meriacri, Septesate*.

Origina numelor proprii.

§. 106. *Observare istorică.* La dreptul vorbind, un nume propriu nu trebuie să aparțină de cît la un *singur* individ. In fapt nu e așa ; nume ca *Vasile, Nică, Ghiță, Safta, Luța, Marița* să daū la sute și miī de persoane. Asemenea nume nu-s *proprii* de cît dacā le alăturăm la numele de familie, *Ion Șeptelici, Lupul Stroici, Vasile Lupul*.

Numele de familie nu numește un *singur* individ, de cît dacā-ī alătura un *pronume*. Cauza aceasta a deosebiriī dintre înțalesul numelor proprii și întrebuintarea lor în practică stă că toate numele proprii aū fost la început *nume comune*, și numai tirziū aū început a arāta anumite persoane.

Numele proprii : *de familie* să daū după

a). O calitate sau defect fizic sau moral. Ex : *Grosu, Roșu, Negel, Ciocan, Ușurel, Suftețel, Bălan, Brînză, Șchiopu, Chiper, Tîndală, Pîcală*.

b). *Funcțiune și meserie*: *Părcălabu, Șoltuzu, Răhtivan, Teriakiu, Soituz, Croitorul, Cojocarul, Vornicu, Primi-cheriu, Ciocoiu*.

c). *locul de origină* : *Epureanu, Codreanu, Sireteanu, Borleanul, Broșteanu, Sirbu, Turcu, Unguru, Grecu*.

d). *porecle* : *Decusară, Sezibine, Șeptelici, Flămînzilă, Setilă, Murgilă*.

e). *compuse* (din verb și obiect). *Belibou, Frige-vacă, Frige-linte, Zgîrie-brînză, Papă-lapte, Strîmbă-lemne, Sfarmă-piatră, Calalb* etc.

Numele de botez, *pronumele*, să daū după influența bisericii ; noi purtăm numele sfinților prăznuiī de biserica.

creștină. În gura noastră aceste nume n-aũ înțales, de cît că chemăm cu ele pe nume pe un prieten al nostru; dar în limbile vechi aũ înțales. Așa *Vasile* însamnă *împărătesc* (*βασιλευς*), *Gheorghe* însamnă *lucrător de pămînt* (*γεωργιζός*) = *Agricola*; *Hristos* însamnă *bun*. *Bogdan* însamnă *darul lui D-zeu* = *Teodor* etc.

Numele de țări, de orașe, de județe, de ape, de munți aũ fost la început nume comune :

Ex: *Bucovina* = țară de fagi; *Transilvania* = dincolo de păduri; *Rîmnic* = pește, (*rîmnic* de pește), *Ocnă* = fereastră, ochiũ. *Neamț* = mut; *Dunăre* = dătător de nourĩ; *Argeș* = vultur; *Cernegură* = munte negru, *Belgrad* = cetatea albă; *Gropnița* (groapă), *Susenĩ* (sus), *Delenĩ* (deal), *Vălenĩ* (vale), *Muntenĩ* (munte), *Cojăni* = oameni cu picioarele goale, fără cioreci, așa numesc cei de la munte pe cei de la șes; mări *cojene*), *Piatra*, *Roman* (orașul lui Roman), *Tîrgul frumos*, etc. etc.

Origina numelor comune

§ 117. *Observare istorică.* Cele mai multe substantive din limba noastră vin din *latinește*, *slavonește*, *turcește*, *ungurește*, *grecește*, *francezește* etc.; toate însă sînt cuvinte rominești, intru cît sînt înțelese de poporul nostru.

Ex: *Cap*, *glavacioc*; *ochiũ*, *Ocnă*; *os*, *coastă*; *piele*, *coajă*; *piceor*, *slăbănogul*; *suflet*, *duh*; etc.

Pe lingă aceste împrumuturi directe de cuvinte a rămas limbii un puternic mijloc de a forma ea singură substantive din *adiective*, *infinitive*, *participii* și din alte forme verbale.

1). *Substantive formate din adiective.* Toate substan-

tivele comune au început prin a fi adiective ; căci a numi un lucru însemnă a-i spune natura sa ; a-i caracteriza ființa sa prin una din însușirile principale arbitrar a-
lese. Nu putem ști sigur de cînd adiectivele au început a deveni substantive ; ceea ce putem spune e că la această operațiune au conlucrat și strămoșii noștri

latinii și popoarele *arice*. La unele nume poporul nostru a conlucrat, și-l putem urmări, la altele nu, de aceea trebuie să facem recurs la alte limbi. Așa

pămînt (lat.) însemnă *susținător* (pavimentum).

țară (lat.) (terra) însemnă *uscat*, în opunere cu *oceanul*.
cer (lat.) era adiectiv și însemnă *găunos*, *scobit*, *deșert*.

lună (lat.) însemnă *strălucitoare*.

zeu (lat.) tot *strălucitor*.

păgîn (lat.) însemna *sătean*.

boer (sl.) însemna *războinic*, *militar*.

vlădică (sl.) însemna *stăpînitor*.

prosop (gr.) însemna *față*, *fățar*.

dihanie (sl.) însemna *însuflețit*.

Astăzi toate adiectivele să pot întrebuința în vorbire ca substantive, fie *articulîndu-le*, fie *luîndu-le la plural* fie *adăogînd sufixe*. Ex :

Bogatul și *săracul*.

Satulul nu crede *flămîndului*

Bunul vieții, și *binele moral*.

Necredincioșii, *viclenii*, etc.

Bogăție, *sărăcie*, *bunătate*, *viclenie* etc. etc.

Explicarea acestui procedeu e următoarea : vorbitorul în cursul vorbirii sale *uită* substratul nominal al *determinatului*, care adesa ori e cuvîntul *om*, sau ființa despre care să vorbește, și să mulțamește a spune numai

determinantul, adică însușirea lui, și prin această uitare *determinantul* devine determinat, putându-se și el rîndul său determina.

Ex : In loc de a zice *omul bogat și omul sărac*, uităm pe *om*, ca ceva prea cunoscut și *determinativele bogat și sărac* iaă rolul de *determinate* : *Bogatul nemilostiv și Săracul umilit*.

2). *Substantive formate din infinitive*. Toate infinitivele să pot întrebuița ca substantive, mai ales în forma întreagă, ca : *vedere, scriere, putere, bere, ședere* etc.

Acum două sute de ani în urmă scriitorii noștri întrebuițaă încă infinitivele lungi ca verbe, nu ca substantive. Ex :

am început *a scriere* și *a povestire* de rîndul și povestea țării aceștia (Ureche).

Cu vremea a început a să diferenția înțălesul. Senzul de acțiune l-a păstrat forma scurtă, pe cînd forma întreagă (cu silaba *re*) a ajuns a arăta nu atit acțiunea, cît efectul ei aplicat la obiecte. Cînd astăzi zicem : *mîncare* nu măi înțelegem acțiunea de a *mînca*, de a da din fălci, ci efectul mîncării aplicat la bucate, *s-a isprăvit toată mîncarea, n-avem de mîncare*. Tot așa *bere* față cu *a bea, simțire*, față cu *a simți, vedere* față cu *a vedea*, etc.

3). *Substantive formate din participii*. Un număr însemnat de participii aă trecut în vorbire ca substantive. Unele din aceste participii există și astăzi, altele aă fost înlocuite cu alte forme moderne :

a). substantive formate din participii care există

Strînsul și *bătutul* popușoilor ; *culesul* viei ; *ieșitul* pe afară ; *dusul* în tîrg, etc.

b). substantive formate din vechi participii.

Unt (uns), *script* (scris) = *scriptură*; *făptură* (făcut), *strîmtură* (strins). etc. Apoi o sumă de cuvinte formate din participiu cu sufixul *or*—*oare*, *născătoare*, *mîntuitorul*, *mistuitorul*, *spălătorul* etc. etc.

4). *Substantive formate din alte categorii de cuvinte: pentru, contra, binele, doar, poate, înaintașii*; etc.

CAP. IX.

Genul

§ 108. Numim *gen* proprietatea ce au cuvintele de a deosebi prin forma lor sexul ființii sau al obiectului, ce-l exprimă. Numele cari spun ființi ca bărbătești sint *masculine* (lat. *masculus*=bărbat), iar acele care spun ființi ca femești sint *femenine* (lat. *femina*=femea).

Aceasta cu referință la ființi, care să reproduc prin naștere, deci își capătă un *gen* (*γίγνομαι*=eu nasc). De aceea să zice că *masculinul* și *femininul* sint *genuri naturale*.

§ 109, *Neutrul*. Numele, cari spun obiectele neînsuflețite, plante, minerale, și pe care omul prin simțul lui le-a desbrăcat de viață, nu ni sint date nici ca masculine nici ca feminine, ci *neutre*. (*Neutrum* însemnă în latinește: *nici unul din doi*).

§ 110. *Neutrul logic și neutrul gramatical*. În o sumă de limbi, mai ales în cele vechi (greaca, latina), cum și în germană, cuvintele *neutre* aveau o formă deosebită de fem. și masc., ceea ce limba română n-are. În Românește neutrele au terminațiunea masculinelor la singular, iar la înmulțit a femeninelor. Ex :

pupitru, teatru, lemn, stog, clește, nume, ca socru, damn, frate
pupitre, teatre, lemne, stoguri, — — ca mame, mărfuri.

Apoi nu-î o corespondență exactă între neutrul logic și cel gramatical; adecă nu toate obiectele neînsufleteite din natură au genul neutru în limbă. O mulțime de nume de obiecte sînt luate în limbă ca masculine, și feminine; și deandoasele o sumă de nume de ființi sînt luate în limbă ca neutre. Așa în nemțește femeea să zice *das Weib* (la neutru)!

Astăzi foarte puține nume de obiecte sînt neutre.

§ 111. Limba romînă a păstrat *neutru* gramatical, de și l-a apropiat în formă de masc. și feminine. Sufixul *uri* (ure—ora) e propriu neutrului, de și l-a împrumutat prin *analogie* unele feminine: *mărfuri, erburî, blănuri*.

§ 112. În darea genului la nume e greu de a găsi totdeauna rațiunea logică; *adesea forma gramaticală a influențat asupra genului*. Ex: *popă, pașă, papă, slugă, catană* (soldat). Înțalesul a precumpănit la formarea pluralului *popi, papî*; tot prin acest fapt să explică acomodarea de formă a cuvintelor *nor, sor*, în *noră, soră*.

Omul s-a condus după *închipuire* (fantazie). Cuvintele de obiecte, cari purtau cu sine și înțalesul de *putere, energie, tărie*, decî de *producător* au primit genul masculin; iar acele cari arătau totdeauna *frumusețe, gingășie*, și *grație*, și prin extensiune de *produs* au primit genul feminin. Așa numele de *arbori* sînt masculine, numele de *fructe* din contra feminine, dar nu în mod constant, așa: *pară, zarzară* sînt feminine; *bostan, harbuz, zămos, pepene, castravete* sînt masculine, iar *măr* e neutru.

Aceste raporturi produse prin inchipuire să deosebesc de la popor la popor. Așa latiniî dădeaŭ genul *femenin* la numele de arbori, iar *neutru* la numele de fructe.

Limba Romină a căutat a potrivi pe cit s-a putut *genul* cu *forma*.

§ 113. Avem două mijloace de a cunoaște genul cuvintelor: *terminațiunea* și *înțelesul*.

a). Terminațiunea.

§ 114. Cuvintele terminate în *ă, a, ea, i* sînt feminine, parte masculine, *nici unul neutru*.

feminine casă, cafea, para, Lună.

masculine popă, pașă, Sterea, Luca, Costești.

§ 115. Cuvintele terminate în *u* întreg, jumătătit și consoană sînt masculine și neutre, *nici unul feminin*.

masc. socru, euseru, boŭ, leŭ, domn, ban, etc.

neutre teatru, pupitru, cuțŭ, scaun, pod.

§ 116. Cuvintele terminate în *e* sînt cele mai multe feminine, parte masculine și vre o 2—3 neutre.

feminine vedere, putere, moare, cinste, vreme, etc.

masculine frate, șerpe, părete, burete.

neutre nume, clește, pîntece.

La ea ne ajută și întrebuințarea *articulului numeral*, *un, o, doi, două*. Ex :

un popă — doi popi	un burete — doi bureți
o casă — două case	o carte — două cărți
un teatru — două teatre	un clește — două clește
un socru — doi socri	un nume — două nume

Totuși e greu a ști fără greș genul unui cuvint, lu-

îndu-ne numai după terminațiune. Ne rămîne, ca mai bun al doilea mijloc.

b). Înălălesul.

§ 117. Sint masculine numele :

- a). de persoane ca : *Tudor, Vlad.*
- b). de arbori ca : *măr, păr, cireș.*
- c). de popoare : *Romîn, Turc, Ungur, Rus.*
- d). luni : *Ianuar, Februar etc.*

Obs. Numele acestea de luni amintesc nume de zei vechi său împărați: *Ianuarie* (Ianus), *Martē* (Mars), *Iulie* (Iulius Cezar), *August* (Octavian August). Apoi *Septembre, Octombre, Noembre, Decembre*, înșamnă a 7-a, a 8-a, a 9-a și a 10-a lună, cînd anul nou începea de la 1 Mart. Poporul Romîn are aceste nume pentru luni: *Ghenar, Flue-rar, Mărțișor, Prier, Florea, Cireșar, Cuptor, Gustar, Răpciune, Brumărel, Brumar, Îndrea.*

- e). de vinturi : *cricăț, zefir, Austria.*
- f). de litere : un *a*, un *x*, un *+*, un *—*.

§ 118. Sint feminine numele:

- a). de ființi femeestî : *Tinca Ileana.*
- b). de zile și anotimpuri : *Luni, Marti, vară, toamnă.*

Obs. Numele zilelor pomenesc de zei: *Luni* (Apolon), *Marti* (Marte), *Miercuri*, (Mercurius), *Joi* (Jupiter), *Vineri* (Venus), *Simbătă* (Evr. Sabbathon), *Duminică* (ziua D-lui, dies dominica).

§ 119. Numele de *fructe* sint cele mai multe feme-nine, dar sint și masculine și neutre :

- fem.* zarzară, persică, poamă.
- masc.* bostan, harbuz, zămos, pepene, strugure.
- neutr.* măr.

Tot așa numele geografice sînt *masc.* și *femenine*. *Prutul, Siretul, Craiova, Piatra, Zanzibar, Sudanul* etc.

Numele de *monete* ca și numele *epicene* nu sînt nici o dată *neutre* :

leă, para, franc, galbăn; șerpe, vulpe, broască.

Deosebirea genurilor.

§ 120. Avem 3 mijloace pentru a deosebi genul la ființi.

a). Dăm nume deosebite pentru masculin și feminin, ca în :

*barbat — femeie boi — vacă berbece — oae frate — soră
cal — iapă țap — capră motan — mîță băet — fată.
porc — scroafă cocoș — găină popă — preuteasă.*

b). Cînd în limbă avem același cuvînt pentru a arăta *specia* nu *sexul* ființii, adăugăm cuvintele *bărbat, femeie*.

privighitoarea bărbat, privighitoarea femeie.

Aceste cuvinte sînt *epicene* (comune). Ele pot avea cînd forma masculină, cînd cea feminină. Ex :

bursuc, guzgan, epure, vulpe, crap, știucă, rîs etc.

c). prin schimbare de terminațiune, adică *moțiune*. putem forma ast-fel :

1). *Femenine din masculine.*

<i>cuscru</i>	—	<i>cuscră</i>	<i>urs</i>	—	<i>ursoaică</i>
<i>domn</i>	—	<i>doamnă</i>	<i>Rus</i>	—	<i>Rusoaică</i>
<i>mire</i>	—	<i>mireasă</i>	<i>Romîn</i>	—	<i>Romîncă</i>
<i>împărat</i>	—	<i>împărăteasă</i>	<i>Frantuz</i>	—	<i>Frantuzică</i>
<i>socru</i>	—	<i>soacră</i>	<i>prun</i>	—	<i>prună</i>
<i>domn</i>	—	<i>domniță</i>	<i>zarzar</i>	—	<i>zarzară</i>
<i>călugăr</i>	—	<i>călugăriță</i>			

2). *Masculine din feminine.*

gîscă—gînsac, rață—rățoiu, vrabie—vrăbioiu.

Nume cu două genuri.

§ 121. Sint o sumă de cuvinte, ce au două genuri adesa cu înțeles deosebit. Așa un **Pas**, doi *pași* masc. cînd vorbim de *pasul omului*, dar *un pas*, *două pasuri* neutru, cînd vorbim de trecătoarea prin muntii.

Cîmp (un cîmp, două cîmpuri) neutru, dar și *cîmpii* masc. în zicerea : *a tua cîmpii*.

Cap (un cap, doi capi) masc. cînd arată pe cel ce stă în frunte (capul oștirii); dar e și neutru (*un cap, două capete*) cînd să referă la *capul omului* și *capuri*, cînd arată *promontorii*.

Dulap—*dulapî* (scînduri), *dulapuri* (de ținut lucruri).

Cot (un cot, doi coți) masc. arată măsură ; (două coate) neutru, arată încheetura la braț, și *coturi* neutru arată indoitura la ape.

Corn masc. un *copac* ce face *coarne* ; la plural *coarne* (de la coarnă) arată fructul cornului, cum și *coarnele* animalelor ; dar *cornuri* (neutru) arată niște chifle.

Ochiu (pl. ochi) masc. arată *ochii* omului ; pl. *ochiuri* neutru, mîncare făcută cu ou dar și loc mlăștinos, care chiftește într-una.

Zmău, pl. m. *zmei* (ființă din poveste) *zmee* (cu care să joacă băieții).

Faptă și *fapt* pl. *fapte* și *fapturi*.

Cuc pl. m. *cuci* (paseri) pl. n. *cucuri* (joc de minge)

CAP. X.

Numărul

§ 122. Numărul e proprietatea ce au numele comune de a arăta prin o schimbare de terminațiune *una* sau *mai multe persoane*. Ex :

S. masă	Pl. mese
S. domn	Pl. domni
S. carte	Pl. cărți
S. drum	Pl. drumuri

În Românește avem 2 numere : *singuritul* și *înmulțitul*. În singurit stă un nume, cînd ne spune o *singură ființă*, sau o adunătură de indivizi luați ca un tot. Ex : *un om*, *o femeie*, *o cireadă*.

În înmulțit stă un nume cînd ne spune mai multe ființi. Ex : *oameni*, *fcmei*, *cirezii*.

§ 123. Terminațiunile proprii singuritului sînt acestea : *a*, în *pară* ; *ea*, în *stea* ; *ă*, în *casă* ; *e*, în *frate* ; *i*, în *zi*, *Luni* ; *u*, în *socru* ; *ă*, în *boă* ; apoi toate consoanele precum urmează :

în *b*, *bumb* ; în *c*, *doc* ; în *d*, *bold* ; în *f*, *praf* ; în *g*, *jug* ; în *h*, *stuh* ; în *j*, *perj* ; în *l*, *cal* ; în *m*, *pom* ; în *n*, *alun* ; în *p*, *strop* ; în *r*, *car* ; în *s*, *urs* ; în *ș*, *cireș* ; în *t*, *lut* ; în *ț*, *puț* ; în *v*, *vîrv* ; în *x*, *lux* ; în *z*, *orez*.

Cum vedem n-avem cuvinte la singurit cu *î* și *o*, Forme ca *casî*, *masî* sînt populare, nu literare, iar cu *o* găsim în cuvinte străine ca : *Congo*. Pe lingă aceasta sunetele palatale *c^e*, *g^e*, nu le putem scrie singure, ci cu vocale. De ex : *beciū* (БЕЧ), *terciū* (ТЕРЧ), *giulgîū* (ГУЮЛУ).

§ 124. Pentru înmulțit din contra terminațiunile sînt

numai *vocalice*. Aşa avem *e*, *i*, care predomină; din aceste *i* convine mai mult masculinelor, *e* femeninelor şi neutrelor, cari mai au şi pe *urî*. Ex :

popă, domn, frate | *casă, ladă, stog, semn, marfă.*
popi, domni, fraţi | *case, lăzi, stoguri, semne, mărfuri.*

§ 125. *Defectivele de număr*. Fiind dat că avem două numere ar urma că toate cuvintele din limbă să le aibă pe amîndouă. Din contra în graiul vedem că unele cuvinte au numai singuritul, altele numai înmulţitul. Aceste nume să zic *defective de număr*.

§ 126. Să iaş numai în singurit substantivele, care arată.

a). Nume materiale, **metale** şi **metaloizi** : *argint, oxigen, hidrogen, pucioasă, linte, orz.*

b). Arome : *tămîie, zmirnă, sfîntul mir.*

c). Diferite stări sufleteşti : *modestie, cinste, ruşine, copilărie.*

d). Tirguri şi ape : *Craiova, Piatra, Bistriţa, Prut.*

§ 126. Să iaş numai în plural substantivele următoare : *pantaloni, itari, operti, cioareci, incuri, mucuri, foarfeci, ite, zori, cîlţi, icre, lături, dulceţi, Bucureşti, Ploeşti, etc.* În genere multe din aceste cuvinte să referă la obiecte ce sînt alcătuite din 2 bucăţi, ca *itari, izmene, mucări.*

§ 126. Formele acestea nu sînt statornice, ci le luăm în vorbire cînd în singurit cînd în înmulţit, fără a schimba înţalesul. Aşa zicem *dă-mi o dulceată* şi *dulceţi*; zicem *fragi* mai mult de cît *fragă*, *fasole* mai mult de cît *fasolă*; *pantaloni* şi *pantaloni*, *izmana* şi *izmenele*. Tot aşa *Bucureştiul* şi *Iaşul*; apoi *tineretele* şi *tinereta*; *bătrînetele* şi *bătrînetă*.

§ 127. Multe cuvinte își schimbă înțelesul la înmulțit. Așa :

carne — *cărnuri* (la om când să îngrașă).

sare — *săruri* (soiuri de sare).

frig — *friguri* (boală).

apă — *ape* (riuri).

lapte — *lapți* (la pește).

sînge — *sîngiuri* (cruzime).

bucată — *bucate* (grîu și mîncări) etc.

§ 128. *Gramatica istorică*. Numele de sate și țirguri, cari au forma pluralului să explică că-și trag numele de la vechiul lor proprietar.

Ex : *Plotunești* sat în jud. Fălciu, își trage numele de la *Stan Plotun*, ce a trăit pe la 1440; *Borilești*, sat în jud. Neamț, își trage numele de la *Ion Borilă*, boer de pe la 1360; *Gugești* de la *Ion Gug* boer în 1540. Lucrul s-a petrecut așa : Boeri ca *Plotun*, *Borilă*, și *Gug* au fost împroprietăriți de cutare sau cutare domn și li s-a dat câte o moșie. Locul era pustiū la început. Boerul cu moșia și-a făcut casă. Megieșii au zis întiū : hai la casa lui *Borilă*, a lui *Plotun*, sau a lui *Gug*. După moartea acestora rămin urmașii, cărora li s-a zis *Borilești*, *Plotunești* și *Gugești* și locuitorii de pe acea vreme cînd ziceau : *hai la Plotunești*, aveau mai mult în vedere pe proprietarii, urmașii lui *Plotun*. Cu trecere de vreme s-a schimbat înțelesul : numele posesorului a trecut drept numele posedatului, și ne-am trezit azi cu atîtea nume de sate și țirguri în plural, de și spun singuritul.

Tot așa sate ca *Deleni* (deal), *Văleni* (vale), *Susen* (sus), *Joseni* (jos), *Predeal* (pe deal).

CAP. XI.

Cazurile.

§ 129. In vorbire cuvintele staă legate între ele. Când zic *domn, doamne* numesc niște ființi masc. sau feminine, în singurit sau înmulțit, căci *doamne* arată *pluralul feminin*. Când însă rostim : *cînele* nostru a mușcat *cînele* vecinului,—vedem că aici vorbim de un raport între *doi cîni, al nostru și al vecinului*, că adică unul a mușcat pe celalalt. Să numesc *cazuri* diferitele forme ce ăa cuvîntul pentru a arăta aceste raporturi din frază.

§ 130. In Rominește n-avem forme deosebite pentru exprimarea fie-cărui raport ; zicem dar că sînt mai puține forme de caz de cit înălesuri sau raporturi.

Așa în propoziția de sus : *cînele* arată două raporturi, cel activ și cel pasiv. Tot așa : «Dați *Cezarului* cele ce sînt ale *Cezarului*, aici supt forma *Cezarului* arătăm 2 raporturi (cel atributiv și cel indirect). In fraza aceasta : *Fraților*, să lăsăm *fraților* noștri cele ce sînt ale *fraților* ; *fraților* arată 3 raporturi.

§ 131. Deosebim dar aceste *cazuri* ca raport sintactic :

1). *Nominativul*, arată raportul activ, de subiect.

Săracul cere pîne, *Vierul* sapă via

2). *Acuzativul* arată raportul pasiv, de obiect.

Miluiți *pe săracul* ; tocmeste *vierul* nostru

3). *Genetivul* arată raportul de atributiv (posesiv, origină): Traiul *săracului* e ticălos; purtarea *vierului* e rea.

4). *Dativul* arată raportul indirect dintre 2 persoane prin *lucru*.

Daŭ pomană *săracului*; spun *vierului* să săpe.

5). *Vocativul* arată adresă, și nu intră între raporturile sintactice ale propozițiunii.

Tacă-ți gura, *săracule*.

Sărace de tine, ține-ți gura.

§ 132. **Cazul drept și oblic.** Aceste raporturi de caz să pot reduce la 2 forme: una pentru nominativ-acuzativ, ce-o numim *cazul drept*, alta pentru gen.-dativ. *cazul oblic*. Singure acestea le cunoaștem în Morfologie.

La acestea adăogim și *vocativul*, de și nu-l au toate cuvintele ca formă deosebită, mai ales cele ce au terminațiunea *ă, a, e*. Ex: *frate* (n. voc.), *casă* (n. voc), dar *vere* (văr); *doamne* (domn), *soro* (soră) etc.

§ 132 bis. Cuvintele terminate în *u* au două forme la vocativ: *Doamne, Domnule*. Adesa însă în compunere întrebuintăm nominativul tot așa de bine ca și vocativul: *Iubite prietene* și *Iubitul mieu prieten*. Neî zicem: *Sfinte Dumnezeule* ca vocativ, ceea ce grecii zic cu nominativul *o ághios o theòs*.

Acuzativul adesa ia prepoziția *pe, (pe)* mai ales cînd *obiectul propozițiunii ni-î cunoscut*.

văd *pe* mama, văd *pe* tata

văd *pe* frați și *pe* cumnata

Obs. În textele vechi (tipărituri) găsim o sumă de propozițiuni fără *pre*: Și scoase *Adam* om din raîu. Această construcțiune departe de a fi o caracteristică a limbii vechi romînești, din contra e o influență a limbii slavone, scrisă la noi în țară pînă cãtră 1660, și care nu obișnuia a pune *pre* înaintea acuzativului. În documente și diferite acte scrise chiar în slavonește găsim *pre*, în fraza slavonă, construită după fraza romînească.

§ 133. Nu toate raporturile posibile dintre cuvinte în frază le putem arăta prin forme de caz. Limba Română iubește mai mult calea perifrastică. Așa cazurile nu pot exprima raportul de *loc*, de *timp*, de *cauză*, de *scop*, de *mod* etc. ci astăzi le exprimăm prin **locuțiuni cazuale** formate din o prepozițiune cu substantivul în acuzativ. Une-orî alternează o formă pentru alta. Ex :

Domnul țării Moldocî și Domn a toată țara Moldovei,
 saū peste toată țara Moldovei
 Du-te dracului și Du-te la dracu.
 Stăi locului și Stăi pe loc.

Dar nu putem zice de cit :

Omul din ogradă, om de carte, treaba de azi n-o lăsa pe mine, om de pricină, fată de măritat, etc.

În toate aceste construcțiuni numele stă în cazul acuzativului; cunoaștem aceste după pronumele personale, căci numai ele ne dau formă deosebită la acuzativ față de nominativ. Ex: *Eū, pe mine; tu, pe tine; să, pe sine.*

§ 134. *Obs.* În limbile vechi existaū mai multe cazuri. Latina avea șese; alte limbî (ca Slavona) posedau cazul *locativ* și *instrumental*. Latina dădea *ablativului* o bogată întrebuințare; nu mai puțin *genetivului* și *dativului*. Pierzîndu-să în romînește dezinentele cazuale s-a înlocuit cazurile simple prin *locuțiuni cazuale*, cunoscute nonă și spt numele de *adverbiale* saū *expresiuni adverbiale*.

§ 135. Morfologic avem dar numai aceste cazuri :

	Masc.	Fem.
S.	{Cazul drept Domnul, fratele	Mama, Sora
	{Cazul oblic Domnului, fratelui	Mamei, Surorii
	{Vocativ Domnule, (frate)	(Mamă, Soră)
Pl.	{Caz drept Domniū, frații	Mamele, Surorile
	{Caz oblic { Domnilor, fraților	Mamelor, Surorilor
	Vocativ {	

Neutru

S.	{Cazul drept	Podul, numele
	{Cazul oblic	Podului, numelui
	{Vocativul	Podule, nume
Pl.	{Caz drept	Podurile, numele
	{Caz oblic	Podurilor, numelor
	{Vocativ	

DEPRINDERE

(Din *Amintiri* de I. Creangă).

.... D-apoi lui Trăsnea, săracul, ce-î păția sufletul cu gramatica ! O dată îmi zise el plin de măhnire :

— Ștefănescule, (căci așa mă numiam la Folticeni), astăzi nu mai merg la școală, că nu știu tabla, și vreau să învăț pe mini la gramatică. Mă rog ție, hai cu mine la cîmp spre Folticeni Vechi ; vom învăța împreună sau cite unul ; eu la gramatică și tu ce-î vrea : apoi mi-î asculta, să vedem nu s-ar prinde și de capul mieu ceva. Las că nici la celelalte nu prea pot învăța, cu slova asta nouă care a eșit ; însă afurisita de gramatică îmi scoate peri albi, trăsni-o ar fi s-o trăsnească ! Par-că ai ce face cu dinsa la biserică ? Dar dacă să cere ! ... Am s-o ia și eu din capăt, și poate cu tine, care ai trecut pe la părintele Duhu, să mă pot desluși

Fiind-că la Folticeni Vechi era ceva mîngiere pentru mine, mă potrivesc lui Trăsnea și ne ducem împreună. Și era un ger uscat prin luna lui Noembre. și bătea un vîntișor subțire în ziua aceea, de-ți frigea obrazul. Cum ajungem la cîmp, Trăsnea să tologește pe-un hat și începe la gramatică din capăt, întrebarea și răspunsul întîiu.

Întrebare. Ce este gramatica romînă ?

Răspuns. Gramatica romînă este arta, ce ne învață a vorbi și a scrie o limbă corectă.

Iar în altă ediție :

— Gramatica este o învățătură, ce ne arată modul de a vorbi și de a scrie bine într-o limbă.

Asta-î asta ; din ceaslov și psaltire, și acele bălmujite rău ca vai de ele, să treci la gramatică, și încă ce gramatică : nu ca aceste de acum, pozderie de gramatică : unele « raționate » altele « dezvoltate » și ticsite de « complimente » cari, trebuie spus fără compliment, îți explică.. pînă ce nu să mai înțelege nimică ; adică, făcute anume pentru copii, de să joacă cu dinsele, de ușoare ce sînt... Însă ce folos ! peste Trăsnea n-a dat asemenea noroc... să umble într-ales... El, păcătosul, uitați-vă, ce fel de gramatică trebuia să învețe : « arta, corect într'o limbă ; silabă numim un sunet deplin, simplu, sau compus cu una din consune, sau și cu mai multe consune, care însă să să pronunțe cu o scoatere de voace ». Iar în altă ediție : « Prin silabă înțelegem rostirea unei părți de cuvînt ș. c. l. ».

Ei, ei ! deacum drege-ți « voacea » și descurcă-te, măi Trăsne, dacă poți. Iar la a treia pagină îndată la altă năzbutie :

Întrebare. Cîte părți are gramatica romînă ?

Răspuns. Gramatica romînă are patru părți, care sînt : 1) Etimologia, 2) Sintaxa, 3) Ortografia și 4) Prosodia.

Întrebare. Ce ne învață fie-care din părțile aceste ?

Respuns. 1). Etimologia ne învață a cunoaște părțile vorbiî, adică analisisul gramatical.

2). Sintaxa ne învață a lega părțile vorbiî după firea limbiî noastre, adică sintesul gramatical.

3). Ortografia ne învață a serie bine, adică după regulile gramaticii.

4). Prosodia ne învață a accentua silabele și a le rosti după firea cuvintelor și scopul ce-l avem în vorbire.

Apoi: mi-ți-i, ni-vi-li, me-te-il-o, ne-ve-i-le.

Și alte isnoave hăzoase ca aceste. Mai pune la socoteală că și Trăsnea era înaintat în vrîstă, bucher de frunte și timp în felii său; că profesorul, care și el să mira cum a ajuns profesor, zicea: «Luați de ici pînă ici», cum mi să pare că să mai face pe unele locuri și astăzi, și poate că nu veți aduce bănat nici gramaticului, nici profesorului, nici lui Trăsnea; ci întimplării, care a făcut pe oameni așa cum sînt: orî cuțite de oțel orî de tinichea... S-apoi gîndiți că Trăsnea citea întrebarea și răspunsul, fie-care pe rînd, rar și lămurit, ca să să poată înțelege ceva?

— Nu așa, necredincioșilor, ci iați cum: Ce este gramatica, romină, este..., ce este, este .. este arta..., nu *arta*; arta ... arta ... ce ... ce ... ce ne învață, învață... învață... ce ne învață: a vorbi... bi .. bi ... ce ne învață; ... ce este, este ... este *arata*, uîte dracu; nu arata, arta ce ne învață.. ce este, este ... și tot așa dondănind foarte răpede, bilbiit și fără pic de cugetare, pînă la «a scrie într'o limbă corect» rar ajungea, sermanul! Și după ce turba de cap hăt bine, mă striga să-l ascult, că știe. Luam eū cartea din mîna lui și-l întrebam: Ce este gramatica, măi Trăsnea? iar el inchizînd ochii răspundea iute, iute și mornăit, cum cer caliciū la pod:

— Ce este gramatica romină, este ... ce este, este ... și celelalte după obiceiū, schimonosind cuvintele și in-

drugîndu-le fără nici o noimă, de-ți venea să-î plîngi de milă !

— Nu așa măi Trăsne.

— Dar cum ?

— Nu măi zice romină, și spune numai răspunsul ; ce ai cu întrebarea ? Și să și opintea el într'o privire să răspundă bine, dar degeaba ; să încurca și măi, rău, începea a ofta și-î venea să-și spargă capul.

— Măi lasă-mă o leacă, zicea el năcăjit ; și cînd te-oîu striga să vii iar să mă ascuți ; și de n-oîu ști nici atunci, apoi dracul să mă eie ! Da ; gramatica, să zicem că n-o înțeleg și s-o lăsăm la o parte ; arta, asemenea ; corect, tiji. D-apoi « romină, este ce ne învață a vorbi și a scrie într-o limbă », parcă-s cuvinte rominești ; ce naiba ! Numai și aici trebuie să fie ceva !... « a vorbi și a scrie bine într-o limbă » îndrăcit lucru ! Cum « să scrii bine într-o limbă ? ... » Poate cu limba ; măi știu păcatul ? Pe semne că noi, cum s-ar prinde, las că de scris talpa gîștei ; dar apoi și de vorbit. să vede că vorbim pogan și rău de tot ; nu rominește, ci țărănește .. Doamne, Doamne ! învățat măi trebuie să fie și acel care face gramatică ! Inșă și-n gramatică stau eu și văd, că masa tot masă, casa tot casă și boul tot bou să zice, cum le știu eu de la mama. Poate celelalte bizdigăni ; « rostitură, arta, corect, pronunțe, analisisul, sintesul, prosodia, ortografia, sintaxa, etimologia, concrete, abstracte, conjunctive : mi, ti, i ; ni, vi, li ; me, te, il, o ; ne, ve, i, le » și altele de sama acestora să fie măi rominește... și noi, prostimea, habar n-avem de dinsele ! Noroc mare, că nu ne pune să le și cîntăm, c-ar fi și măi rău de capul nostru cel hodorogit ! De cît țaran, măi bine să

mori! Hai, du-te, Ștefănescule, că m-apuc de învățat ...

CAP. XII.

ARTICULUL

§ 137. Prin articol cuvîntul capătă un înțeles hotărit.

Cine are *carte*, are parte (fără articol).

Am găsit *o carte*; m-am găsit *cartea* (cu articol).

Un cuvînt hotărit ne spune *genul*, *specia* și *individul*; pentru aceasta ne servim și de alte cuvinte de cit articolul. Ex :

*Om*ul propune și Dumnezeu dispune (genul)

Ficior de popă și *om de treabă* (specia).

*Om*ul *acesta* n-a greșit întru nimic (individul).

§ 138. **Articolul Substantival.** Adevăratul articol în rominește este *le*, *l* pentru masc.; *a* pentru feminine.

Articolul *l* să pune în urma masculinelor în *u* și *ă* (*socrul*, *tatăl*), *le* după masc. în *e* : *șerpele*.

§. . Iată cum să declină articolul *substantival*.

	<i>Masculin</i>		<i>Femenin</i>	
	Singurit	Plural	Sing.	Plural
C. dr.	(cusceru) <i>l</i> (șerpe) <i>le</i>	(cuscri) <i>i</i> (șerpi) <i>i</i>	(carte) <i>a</i>	(cărți) <i>le</i>
C. obl.	(cusceru) <i>lui</i>	(cuscri) <i>lor</i>	(cărți) <i>i</i>	(cărți) <i>lor</i>
Vocat.	(cusceru) <i>le</i>			

§ 139. Articolul substantival e *enclitic*, de oare ce totdeauna stă alipit la urma cuvintelor Ex: *moartea*, *carul*, *mirele*, *binele*, *susul*, *josul*. La numele proprii să pune înaintea, *numai la cazul oblic* : *lui Ioan*, *lui tata*, *lui Vodă*, *lui D-zeu*, dar *domnului*, *împăratului*.

§ 140. Articulul substantival derivă din pronumele demonstrativ latin *ille, illa, illud*. Limba latină n-avea articol; în vorbirea latină *dominus* însemna și *un domn* și *domnul*. Când însă căutați a preciza sensul unui cuvânt ei întrebuițiți numele în unire cu demonstrativul *ille*. Ex:

dominus ille = *domnul*.. tocmai cum românul nostru zice *cea căciulă, cel Ungurean, cei buni și cei răi* etc.

În rostirea latină *ille* n-avea tonul, și fiind pus în urma substantivului s-a scurtat, nepăstrându-să în românește de cît silaba ultimă; de aceea articolul nostru e o frîntură din demonstrativul latin, anume:

l din *illum-llu-l*

le din *ille (elle) ele-le*

a din *illa (ella)-la-a*

i din *illi (elli)-li-i*

le din *illae-(ellae) ele-le*.

lor din *illorum (ellorum) loru-lor*.

Mai grele de explicat sînt formele *lui* și *i* (vechîu *ei*), ce nu corespund formelor latinești, ci unor prototipe populare *illui, illaei*.

§ 141. Articulul substantival s-a alipit la urma substantivelor din timpurile cele mai vechi, chiar de la origina graiului nostru. Din cauza aceasta în rostire cuvintele prezintă nepotriviri între forma articulată și nearticulată.

a) La masc. și neutre în *e* și *u* întreg articolul să alipește de-a dreptul.

Socrul, cuscrul fratele; — Tot așa masc. *tată-tatăl* (art.).

La cele cu *ă* jumătate, să întregeste cînd să articulează:

boi-boul; leu-leul; zăă-zăăul.

La cele cu terminația consonantică, forma articulată ne-a păstrat pe vechea terminațiune *u* : *om-omul* ; *domn-domnul*. Observăm aici că formele din graiū : *caru cu boi*, *îi mîncea din gardu* Răzoei, sînt forme articulate, căpătate prin căderea articolului *l*, rămas ca consoană finală. Tot așa numele proprii *Radu*, *Neagu*, ce sã articulaū în limbele vechi *Radul*, *Buiul*, *Onciul*.

b) La masc. și femininele în *ă*, sã elide terminația față cu articolul :

masă + a = masa.

c). La femininele în *ea* și *a*, forma articulată ne-a păstrat vechea formă nearticulată. Așa :

Stea-steaua. Aici *Steaua* vine din *steauă + a*, ca și *masă + a*. Prin căderea generală a grupului *uă* s-a ajuns la *stea* (pop. *ste*), *vergea*, *cățea*.

Iar cuvintele în *ă* au căpătat forma articulată prin analogie: *para-paraua*. Nu s-a zis nici o dată *parauă* :

Cuvintele în *a*, fiind cele mai multe Turcești, aū intrat în graiū din suta a XVI-a în coace și s-aū dat în vorbire după cele în *ea*, unde tot *ă* are tonul.

Forma *steauă* din *stellam* sã esplică foneticeste ; dar *Ziuă* din *diem*, s-a căpătat prin analogie.

d). La femininele în *e* articolul *a* formează diftong cu terminația : *cartea*, *partea*, *moartea*. Cînd *e* îi precedat de vocala palatală *i* sã elide în scriere, de și rostirea îi dă valoarea unui *i* ; așa *Istoria* (rostit *Istoriă*), *avuția* (rostit *avuția*).

În genere explicarea formelor de azi articulate ne-o dă limba veche romînească, în care formele nearticu-

late erau în mare parte altele de cit cele de azi. Aşa să rostea :

unu omu cinstitu e căutatu.
Oamenii cinstiți sînt rari.

Apoi feminine în *uă* erau mai multe ; să rostea că-
țeauă, steauă ; tocmai ca azi *piuă, rouă, ziuă* etc.

§ 142 **Articolul pronominal.** În romînește este acesta *al, ai, a, ale*, ce-l punem înaintea *posesivelor, genetivului și numeralelor ordinale.*

Ale tale dintru ale tale ;
ai noștri bat pe ai voștri.
a mea una și cu a ta una fac două.
Ce-î al mîeu nu-î al tău.
ale turnului umbre ;
Napoleon al treilea

§ 143. Să daū mai multe explicațiuni asupra acestor
forme ; a) că ar fi o prescurtare din demonstrativul *ăla, aia* (?) ; b) că vine din prepoziția *a* și articolul substantival *l, le, i, a* ; c) că vine tot din demonstrativul latin dar în-
trebuințat prepus ; așa din *illum*, rostit *ellum*. apoi *al*,
prin păstrarea părții întia ; deci un fenomen cu totul
opus formării art. substantival. Demonstrativul *illum* pus
la urma cuvintelor a dat *l* ; tot el pus înainte a dat **al** ;
așa *illum meum—ellu mîeu-al mîeu*.

În graū art. pronominal s-a redus la *a, a mîeu (î-a
nîeu), a mîei (s-a nîei), a mea (e me), a noastre (s-a noastre)*.

§ 144. **Articolul adiectival.** Tot în funcțiune de ar-
ticul să ia și pron demonstrativ *cel, cei, cea, cele*, forme
simple față cu *acel, aceea*, cum le găsim și în compu-
sele *celce, ceice* ; De ordinar art. adiectival stă înaintea
adiectivului, cînd acesta-î după nume ;

Alexandru cel Bun (Alexandre le Bon), *Ștefan cel Mare* (Ettiene le grand).

Cu el putem arăta ideea substantivală prin adiectiv său alt cuvînt: *Cei buni*, *Cei fără prihană*. *Cei din urmă*.
 Intoarcerea *celor 10 mi* ; *Cei de demult*, *cei de față*.

§ 145. Iată formele de caz a *art. adiectival*.

<i>Masc.</i>	<i>Fem.</i>
Caz drept, <i>cel blînd</i>	<i>Cea blîndă</i>
Caz oblic, <i>celui blînd</i>	<i>Celei blinde</i>
<i>Plur.</i>	<i>Plur.</i>
Caz drept, <i>cei blinzî</i>	<i>Cele blinde</i>
Caz oblic, <i>celor blinzî</i>	<i>Celor blinde</i>

§ 146. În limba veche să făcea uz bogat de acest articol, tocmai cum și azi face graiul. În poezia poporană găsim adesa forme cu *cel* :

Iar *cel* Ungurean
 Și eu *cel* Vrancean
 Mări, să sfătuiră
 Ca să mi-l omoare
 Pe *cel* Moldovan

(*Miorița*)

Tocmai ca și vorba de azi :

dă-mi *cea* căciulă.

Cel e compus din *eccu-illum*.—

Observare. În graiul Muntenesc ni să arată o particularitate în întrebuințarea articolului adiectival; în loc de :

Omul cel mare, ei rostesc *omul ăl marele*, adecă articulează adiectivul și cu art. substantival, după ce are deja pe cel adiectival.—Formele muntenești a art. adiectival sint. *ăl*, *ăi*, *ălu*, *ălor* : —*a*, *ale*, *ăi* (ălii) *ălor* : aceste forme nu sint literare.

§ 147. **Articulul numeral.** Numeralul cardinal *un, o* are funcțiunea și de articol, și determină pe nume într-un mod general; de aici rolul de *articol nehotărît*. De pildă: *I-un* biet om, *i-o* biată femeie.

Așa lehäesc *unii oameni*; —
Unele femei is mai vrednice...

Iată formele de caz.

Masc.	Fem.
Caz drept <i>un</i> băiat	<i>o</i> fată (băiată)
Caz oblic <i>unui</i> băiat	<i>unei</i> fete (băiate)

§ 147 bis. Articulul numeral să pune cînd să vorbește de obiecte nehotărîte; d. e. A ars *o* casă, nu spunem *ce fel de casă-i, nici unde-i*. Acest articol vine din numeralul latin *unus*, ce avea sens hotărît. *Unus* însemna *unul singur*, dar și *un oare-care, cutare*. Așa latinul cînd zicea: *aderit una mulier lepida* = va fi o femeie frumoasă, *una* nu mai însemna *una singură*, ci tocmai ca rominescul *o*, arătînd *specia*.

§ 148. **Articulul partitiv.** Cu articolul numeral în plural arătăm adesa numai o parte din ființele, ce reprezintă numele; *unii oameni, unele femei; unor* femei le șede urît cîndu-s is prea împodobite. Aici arătăm numai *cîteva* femei, nu ne referim la toate.

Cu *niște* arătăm mai bine ideea partitivă (ca francezul *des*). Ex:

niște tälhari aũ intrat în casă
 Acești oameni sînt *niște tälhari*
 Tribunalul a condamnat *niște tälhari*
 Fu omorît de *niște tälhari*

§ 149. *Intrebuințarea articolului.* In cele mai vechi texte, care le avem, găsim articolul alipit la nume, ba

chiar într-o întrebuintare mai bogată, mai ales cu numele proprii. Un nume propriu prin sine însuși spune de un anumit individ ; ar trebui să nu mai primească articolul. Găsim totuși termeni proprii articulați ; *Borilescul*, *Ipătescul* ; în *Schiopu*, *Murariu*, avem forma articulată, populară, cu *l* dispărut.—

Adesa lăsăm articolul în vorbire ;

Așa în fraza : Toți ai casei erau în picioare, și *slugi și stăpîni* ; aici facem o *enumeratiune* de părți.—

Cazurile cînd nu să întrebuintază articolul sint acestea :

a). Cînd numele e în *vocativ* : *Buna ziua, prietene* ; dar, *te rog, Domnule și Doamne*.

b) În adrese, titluri și anunțuri. *Casă de vînzare*. Aici neavînd propoziție, substantivul nu e nici subiect, nici obiect și n-are nevoie de determinativ.

c). În ziceri ca acestea : a ajuns opinca *vlădică* ; *a-și bate joc*, *moare de foame*. Observînd de aproape vedem că în aceste ziceri substantivele și-au schimbat funcțiunea. Așa în *opinca a ajuns vlădică*. Vlădică spune o *calitate* ; în *a-și bate joc* avem a face cu o formă verbală compusă, mai ales că în această zicere, ca în multe altele, vedem spiritul analitic al Românului de a exprima ideea abstractă pe termeni concreți.

În *a-și bate joc de el* ideea verbală e în *a-și bate joc*, iar obiectul e *de el* de și *joc* e obiectul lui *bate*.— În fine în ziceri ca *om de inimă*, aici inimă nu mai e substantiv, ci un *adiectiv* sau *adverbial*. Această formă e des întrebuintată în rominește, care nu poate zice de cit

casă de fier

stofă de lînă

Om cum se cade, femeie la locul ei.

CAP. XIII.

DECLINARILE

§ 150. Deosebim în Românește declinările *după genuri*, de oare ce ideea de gen a predominat asupra terminațiunii.

Avem declinare : *masculină, feminină și neutră*

Observare. Multe cuvinte neavind un gen anumit merg pe două declinări. Așa un *partid* și *o partidă* ; un *grup* și *o grupă*, un *period* și *o perioadă* ; un *metod* și *o metodă* ; tot așa *program-ă* ; *problem-ă*, *sistem-ă*. etc. ;

§ 151. Declinările le putem reduce la două tipuri, de oare ce *neutrelor* merg la singurit articulat ca masculinele, la înmulțit ca femininele.

Tipul I. Masculine și neutre.

Sing. Nearticulat.

Caz. dr.	un	cumătru,	teatru,	șerpe,	drum,	tată
Caz. oblic unui	"	"	"	"	"	"
Vocativ	cumătore	"	"	"	"	"

plural.

Caz drept	<i>cumătri,</i>	<i>teatre,</i>	<i>șerpă,</i>	<i>drumuri,</i>	<i>tați</i>
Caz oblic	"	"	"	"	"
Vocativ	"	"	"	"	"

Singurit. Articulat

Caz drept,	cumătrul,	teatrul,	șerpele,	drumul,	talăl
Caz oblic,	cumătrului,	teatrului,	șerpelui	drumului,	tatăl
Vocativ,	cumătrule,	teatrule,	(șerpe),	drumule	(tată)

Plural

caz drept, cumătriî, teatrele, șerpiî, drumurile, tațiî.
caz oblic { cumătrilor, teatrelor, șerpilor, drumurilor taților
vocativ {

Tip. II (femenine)

Sing. nearticulat.

Caz drept. O casă, ladă, carte, stea, zi.
Caz oblic. Unei case, lăzi, cărți, stele, zile.
Vocativ. Casă ! ladă ! carte ! stea

Plural.

Caz drept unele case, lăzi, cărți, stele, zile.
Caz oblic { unor case, lăzi, cărți, stele, zile.
Vocativ. {

Sing. articulat

Caz drept. Casa, lada, cartea, steaua, ziua.
Caz oblic. Casei, lăzii, cărții, stelei, zilei.
Vocativ. (casă, ladă, carte, stea, zi).

Plural

Caz drept. Casele, lăzile, cărțile, stelele, zilele.
Caz oblic. { Caselor, lăzilor, cărților, stelelor, zilelor.
Vocativ. {

§ 153. *Deprinderi.* Ca *cumătru* să declină: *Socru, cuscru, jugastru, lup. cal, teiū, copac, rîs, cercel, om, băiat, drag, negru* etc.

Ca *șerpe* să declină: *rege, părinte, frate, cîne, ginere, mire, pește, părete, dinte, pepene, cărbune, soare, burete, dulce, iute* etc.

Ca *teatru* și *drum* să declină: *căpăstru, lucru, fere-*

deu, ferăstrău, deget, fuior, semn, glod, colb, războiū cîrlig etc.

Ca *casă* să declină *fată, masă, cofă, capră, iapă, palmă, boală, geană, rază, gîscă, albă etc.*

Ca *ladă* să declină : *falcă, vacă, furcă, țară, groapă, scară, pungă, moară, aripă, lungă, biserică etc.*

Ca *stea* să declină : *curea, saltea, beltea, giubea, cafea, vergea, cafenea, etc.*

Ca *para* să declină, *basma, ocă, sarma, mahala, tava, tabla, hazna, haraba, halva, dara.*

Ca *carte* să declină, *lume, mare, floare, moarte, bute, nădejde, vale, cinste, onoare. etc.*

§ 154. Observind mai de aproape iată asemănările. In declinare la multe cuvinte a influențat forma ; dar și înțălesul și-a avut rolul său. In forma nearticulată, masc. și neutrele au o singură formă pentru singurit și alta pentru înmulțit ; aici dar declinarea să reduce la formarea pluralului. Femeninele ne oferă două forme la singurit, din care la cazul oblic e de ordinar *e* sau *i*, tocmai așa cum avem și la plural, o *casă*—unei *case*—niște *case* ; o *ladă*—unei *lăzi*—niște *lăzi*.—Luind cuvintele în forma articulată lucrul e și mai limpede. Articulul neutru fiind cel masculin la singurit, neutrele să declină tocmai ca masculinele ; iar la plural fiind *le*, nu e nici o deosebire între neutre și feminine.

§ 155. In declinarea unui cuvint avem de observat schimbările ce suferă tulpina, căci o dată cu schimbarea terminațiunii și tulpina să modifice.

1). *Vocalele.*

a trece în *e* și *ă*: *masă-mese* (prin mease). *Cadă-căzi.*
dar *raci, cai, vaci, fragi, Paști.*

ă trece în *e*: *măr, mere, căpăstru-căpestre, văr-vere.*

o trece în *oa*: *nepot-nepoate; om-oame, vechiū în loc*
de omule, oameni. os-oase; dar oră, ore.

î trece în *i*: *vîină-vine, vînt-vinte* formă populară, *tînăr-*
tinere.

a și *ea* în *e*: *iarnă-erne, iarbă-erburî; creastă-crestei*
ceapă-cepe.

oa în *o*: *toartă-torți; coadă-cozi; — oae-oî, ploae—ploî.*

2). *Consoane.*

Aici ne interesează numai consoana, care termină cu-
vîntul, sau care precede terminațiunea: *brad* și *vacă.*
Iată schimbările ce le sufer:

a) *Labialele b. p. m. f. v,* să păstrează neschimbate
în scris, de și graiul moldovenesc le schimbă. *Bob-bobi*
(m. boghî), *bumb-bumbi* (m. bunghî); *țap-țapi* (țakî); —
pom-pomi (poñî), *poame-pometuri, stup-stupi* (stukî); —
cofă-cofe-cofiță (m. cohiță) — *cofoiū-cofăel; pleșuv-ple-*
șuvi (m. pleșuvi); *vrav-vravuri.*

b) *dentalele d. t. s.* să schimbă înainte de *i* în *z, ț,*
s, iar cînd terminațiunea *-i e* rămîn neschimbate:

Coadă-coade-cozi; toartă-torți-toarte; bucată-bucăți-
bucate; casă-case-căși (moldovenește). Tot așa *st* devine
șt: poveste, povești.

c) *Velalele C^a, G^a* să schimbă în *palatale C^o, Gⁱ:*
crac-craci (крак-кращи), *sărac-sărace-săraci; drug-drugi*
(дрѣг-дрѣци) *moșneag-moșnege-moșnegi.*

d). *z* să schimbă în *j* : viteaz-viteze-viteji ; treaz-treji, harbuz-harbuji. Tocmai ca *perj-perji-perje*.

e) *l* înainte de *i* dispăre : copil,-copii ; vale-văi ; cal-cai ; cale-căi ; dar bacal-bacali ; hamal-hamali ; dascal-dascalii, însă colonel-colonei ;

În graiul găsim *ai* pentru *ani*, cu *n* dispărut ca în *cuii*, *întiui*, *călcăiui*. etc.

În cuvinte ca *cireș*, *cîrnaț*, *arțar*, *prun*, *mînz*, *lux*, terminațiunile să păstrează : *cireșe-cireși* ; *cîrnați*, *arțari*, *pruni-prune*, *mînzi*, *luxuri*.

§ 156. Declinațiunea cu două cazuri. Sistemul nostru de a declina nu-î cel latinesc, și cu toate că limba românească a păstrat cel puțin pentru feminine două forme la singurیت (o *casă*, unei *case*), totuși e departe de a ne da bogăția de forme a declinațiunii latine. În trecerea de la graiul latin la cel român s-a făcut o simplificare, a) *s-au contopit declinările*, b) *s-au redus cazurile*. Cauza e lesne de înțeles. Căzind terminațiunile s-au adus confuziune între cazuri așa că pentru a înlocui flexiunile s-a recurs la prepoziții, și anume la *de*, *ad*, *per*, cum și găsim : *liber de Petrum* în loc de *liber Petri*, tocmai ca în rominește în vechile texte : *La mănăstire de Bistrița* ; *la mijloc de Țarigrad*, sau ca în proverbul : *la mijloc de masă și la colț de țară...* Prepoziția *ad* arată raportul *de dativ*, cum îl găsim în *calcă a popă*, *miroasă a fum*, dar azi a trecut la genitiv, rămînind pentru dativ prepoziția *la* : *vorbesc oamenilor și la oameni*. Iar *Per* devenit *pre* prin metateză, e semnul caracteristic al acuzativului cu nume proprii.

Din această confuziune de cazuri, cuvîntul n-a putut

să arăte de cît raportul de *număr* și *gen*, cel de *caz* rămînînd pe sama prepozițiilor.

S-au avut aceste două forme de caz. : una născută din *nominativ*, și alta din *acuzativ*; cea din *nominativ* arată *cazul subiect*, cea din *acuzativ*, reprezentînd și cele lalte cazuri ca *genetiv*, *dativ* și *ablativ*, arată *cazul regim* (obiect).

N.	dominus	domini
V.	domine	domini
Gen.	domini	dominorum
D.	domino	dominis.
Ac.	dominum	dominos
Abl.	domino	dominis

Din aceste forme au rămas *Nom.* și *Acuz.* atît la singurît cît și la înmulțit.

N.	domno	domni
Ac.	domnō (nazalisat)	domnō

Schimbîndu-să apoi *o* final aton în *u*, lesne s-au confundat cele 3 forme *domno* în una *domnu*, și așa s-au redus la două forme: *domnu* pentru întreg singurît (caz subiect și regim.) și *domni* pentru întreg înmulțit (caz subiect și regim.)

Tot așa și la feminine.

N.	Casa	Casae
V.	Casa	Casae
G.	Casae	Casarum
D.	Casae	Casis
Ac.	Casam	Casas
Ābl.	Casā	Casis

Din aceste 12 forme aŭ rămas numai Nom. și Acuz.

N.	Case	—	Casi
Ac.	Casă	—	Case

Forma *case* de la Nom. Sing. azi a ajuns *genetiv*, și s-a contopit cu forma *case* de la plural (acuz.), cind urma acestei declinări cu 2 cazuri s-a pierdut în românește. Forma *casi* (mold. *căși* prin analogie) s-a păstrat la cite-va cuvinte *coadă-cozi-coade*, și e tot așa de vechi ca și *case*.

§ 157. Astăzi n-avem urme de existența acestei declinațiuni cu două cazuri, presupusă că a fost în toate limbile romanice; dar ni s-a păstrează în o sumă de cuvinte forma nominativului latin, pe cind cea de la acuz. a pierit; aceasta mai ales la cuvintele imparisilabe din latinește.

om (homo-hominem)	<i>lume</i> (lumen-luminem)
<i>drac</i> (draco-draconem)	<i>împărat</i> (imperator-orem)
leu (leo-leonem)	<i>dor</i> (dolor-dolorem).
<i>Sor</i> (Soror-Sorbrem)	<i>jude</i> (judex-judicem)
	<i>sînge</i> (sanguis-sanguinem)

Dar avem *nime-nimere* (nemo-neminem)

Șerpe-Șerpete (Serpens-serpentem)

oaspe și *oaspete*. (hospes-hospitem).

ce să iaŭ azi una drept alta, pe cind în vechime trebuie să fi însemnat una cazul subiect, alta cazul regim. Forme duple mai găsim în :

purec (a pureca) și *purece*.

Șoarec (Șoarec) și șoarece (m. cioarec)

pîntec (a spinteca) și pîntece

ferec (a fereca) și ferice

Tocmai ca în franțuzește, unde găsim

Sire (Senior) și *Seigneur* (Seniorem)
pastre (pastor) și *pasteur* (pastorem)
Chantre (cantor) și *chanteur* (cantatorem)

Declinarea Numelor proprii

§ 158. În regulă generală numele proprii să declină ca și cele comune, cu deosebire *numele de persoane bărbătești*.

Sing.

Plural.

Caz drept	<i>Prutul, Craiova, Huși, Rusaliile</i>
Caz oblic	<i>Prutului, Craiovei, Hușilor Rusaliilor</i>
Voc.	<i>Prutule, Craiovo, Huși și Hușilor, Rusalii.</i>

dar.

Caz drept.	<i>Ion, Vasile, Radu, Luca, Duca</i>
Caz oblic.	<i>lui Ion, lui Vasile, lui Radu, lui Luca (Lucăi) lui Duca (Ducăi)</i>

§ 159. Acest mod de declinare a numelor de persoane bărbătești e o particularitate, ce în graiul să extinde și la cite-va nume comune cu înțeles propriu; din contra o samă din masculinele în *ă* merg ca femininele, prin analogie de formă.

Așa *Vodă, Dumnezeu, tată, popă* fac la caz oblic: Copiii *lui Vodă Cuza*, roagă-te *lui D-zeu*; i-am spus *lui tată-tău*, (și tatei); nepot *lui* popa Dan (vechiu, nepot *popii* lui Dan), dar *Ficiorul popii*.

În textele vechi găsim și la feminine articularea *prepusă*: *ei Sareei, ei Mariei, ei Ciolpăneasei*. față cu

Casandrei, *Anicăi* după care s-au luat și masculinele în *ă* : *Ducăi* (moartea *Ducăi* vodă). *Duminica Tomei*, față cu simbăta lui *Lazăr*.

Observare. În textele vechi românești găsim multe nepotriviri în modul de articulare și declinare la numele proprii și la cele comune cu înțeles propriu. Așa *tată-tați* dar *tatei* pentru caz oblig sing. : *tatăl* și *tata*, *tatălui*, *tatei* și lui *tata*. *Tatei* căpătat prin analogie după *mamei*.

Deprinderi. Să să aleagă substantivele din următoarea bucată de lectură, să să spună *genul*, *cazul* și *declinarea* fie căruși cuvânt.

Caracteristica Mitropolitului Dosoftei.

Acest Dosoftei mitropolitul nu era om prost de felul lui ; eara neam de *mazil* prea învățat ; multe limbi știa, *Elinește*, *Latinește*, *Slavonește* și alte. Adînc din cărți știa, și deplin călugăr și cucernic și blînd ca un miel : în țara noastră pre acele vremi nu să afla om ca acela. După ce au mers la Jolcfa, îl punea craiul Sobietki de să îmbrăca cu veșmintele cele scumpe și odoarele Mitropoliei țării noastre și slujia liturghie la zile mari și Iordan la Bobotează cu țeremonie după obiceiul țării noastre și să mira Craiul și toți domnii Leșești și lăuda frumoasa țeremonie, ce era în biserica țării noastre.

CAP. XIV.

ADIECTIVUL

§ 160. Să numește *adiectiv* (*adjectivum* = care să adaugă) cuvântul care adaugă la ideea unei ființi o calitate, căutînd a-l *determina*. Cînd zicem *cer albastru*, cuvîntul *albastru* determină înțelesul cuvîntului *cer*.

§ 161. Determinarea să face nu numai prin *calitate*, ci și prin alte stări, ca *posesiunea*, *cantitatea* etc. Ex :

Om bun ; omul mieu ; doi oameni.

Avem dar 3 soiuri de *adiective*. a) *calificative*, b) *cantitative*, c) *determinative*.

Calitatea o arătăm prin cuvinte, ce numesc însușiri *materiale* sau *sufletești*: *roș, alb, negru, verde*, (de culoare), *gros, subțire, rotund*, (de formă), *aspru, neted, luciu*, (de suprafață), *dulce, amar, acru*, (de gust), *încet, tare, răgușit, amortit, pe nas, din cap*, (de auz), *bun, rău, deștept, obraznic*, (sufletești).

Cantitatea să arată prin *numerale* : *Doi țărani și cîei cîrlani.*

Determinarea o arătăm prin pronumele *posesive*, *demonstrative* și *nehotărîte* : *casa mea, această casă, fie-care casă.*

§ 162. Intre adiectiv și substantiv nu e deosebire de cît de *funcțiune*. Substantivul să ia în vorbire ca *determinat*, adiectivul ca *determinant*. Amîndouă clasele de cuvinte numesc ființa prin însușiri, izvorîte din acțiunii ; dar substantivul numește ființa prin o acțiune luată ca caracteristică, iar adiectivul prin o acțiune ca întimplă-

toare, care arată starea ființii dintr'un moment dat. Ex:

un <i>muncitor</i> (subst.)	un om <i>muncitor</i> (adj.)
un lucru <i>solid</i> (adiect.)	un <i>solid</i> (subst.)
un om <i>harnic</i> (adiect.)	<i>Harnicul</i> bate pe <i>leneș</i> .

În această funcțiune rînd pe rînd poate fi și *substantivul* și *adiectivul*.

determinate

determinative

<i>cap</i> de om	om <i>cu cap</i> (calitate sufletească)
<i>lînă</i> țigae	stofă <i>de lînă</i> (calit. materială)
<i>grădină</i> frumoasă	pomul <i>din grădină</i> (det. de loc)
<i>noapte</i> frumoasă	a plecat <i>de cu noapte</i> (det. de timp);

Ca determinative pot fi *participiile*, *gerundiile*, *pronumele*, *adverbele* etc. De pildă :

om nenorocit, *om mort beat*, *om silitor*, am văzut pe *mama plîngînd*, *casa noastră*, *vorba cea*, *regimentul 13*, *treaba de azi n-o lăsa pe mine* etc.

§ 163. Dintre determinative *adiectivele*, *participiile* și *pronumele* variază în formă pentru a arăta *genul*, *numărul* și *cazul*; pe cînd *gerundiul* și *adverbul* au forma fixă.

§ 164. **Declinarea adiectivelor.** Să face întocmai ca a substantivelor, cu care merg totdeauna împreună. La adiective n-avem gen neutru, ci numai masculin și feminin.

Terminațiunea masculinelor e *u* și *consoană*; iar pentru feminine *ă* și *e*. Ex :

negru, *alb*, *bălan*, *slăbănog*.
neagră, *albă*, *bălană*, *slăbănoagă*.

Cînd însă înainte de *u* era vocala *i*, la feminin găsim azi *e* în loc de *ă* :

CAP. XIV.

ADIECTIVUL

§ 160. Să numește *adiectiv* (*adjectivum* = care să adaugă) cuvîntul care adaugă la ideea unei ființi o calitate, căutînd a-l *determina*. Cînd zicem *cer albastru*, cuvîntul *albastru* determină înțelesul cuvîntului *cer*.

§ 161. Determinarea să face nu numai prin *calitate*, ci și prin alte stări, ca *posesiunea*, *cantitatea* etc. Ex :

Om bun ; omul mîeu ; doi oameni.

Avem dar 3 soiuri de *adiective* a) *calificative*, b) *cantitative*, c) *determinative*.

Calitatea o arătăm prin cuvinte, ce numesc însușiri *materiale* sau *sufletești*: *roș, alb, negru, verde*, (de culoare), *gros, subțire, rotund*, (de formă), *aspru, neted, luciu*, (de suprafață), *dulce, amar, acru*, (de gust), *încet, tare, răgușit, amortit, pe nas, din cap*, (de auz), *bun, rău, deștept, obraznic*, (sufletești).

Cantitatea să arată prin *numerale* : *Doi țărani și cinci cîrlani.*

Determinarea o arătăm prin pronumele *posesive*, *demonstrative* și *nehotărîte* : *casa mea, această casă, fie-care casă.*

§ 162. Intre *adiectiv* și *substantiv* nu e deosebire de cît de *funcțiune*. *Substantivul* să ia în vorbire ca *determinat*, *adiectivul* ca *determinant*. Amîndouă clasele de cuvinte numesc ființa prin însușiri, izvorîte din acțiunii ; dar *substantivul* numește ființa prin o acțiune luată ca caracteristică, iar *adiectivul* prin o acțiune ca întimplă-

toare, care arată starea ființii dintr'un moment dat. Ex:

un <i>muncitor</i> (subst.)	un om <i>muncitor</i> (adj.)
un lucru <i>solid</i> (adject.)	un <i>solid</i> (subst.)
un om <i>harnic</i> (adject.)	<i>Harnicul</i> bate pe <i>leneș</i> .

În această funcțiune rînd pe rînd poate fi și *substantivul* și *adjectivul*.

determinate

determinative

<i>cap</i> de om	om <i>cu cap</i> (calitate sufletească)
<i>lînă</i> țigae	stofă <i>de lînă</i> (calit. materială)
<i>grădină</i> frumoasă	pomul <i>din grădină</i> (det. de loc)
<i>noapte</i> frumoasă	a plecat <i>de cu noapte</i> (det. de timp);

Ca determinative pot fi *participiile*, *gerundiile*, *pronumele*, *adverbele* etc. De pildă :

om *nenorocit*, om *mort beat*, om *silitor*, am văzut pe mama *plîngînd*, *casa noastră*, vorba *ceea*, regimentul *13*, treaba *de azi* n-o lăsa *pe mine* etc.

§ 163. Dintre determinative *adjectivele*, *participiile* și *pronumele* variază în formă pentru a arăta *genul*, *numărul* și *cazul*; pe cînd *gerundiul* și *adverbul* au forma fixă.

§ 164. **Declinarea adjectivelor.** Să face întocmai ca a substantivelor, cu care merg totdeauna împreună. La adjectiv n-avem gen neutru, ci numai masculin și feminin.

Terminațiunea masculinelor e *u* și *consoană*; iar pentru feminine *ă* și *e*. Ex :

negru, *alb*, *bălan*, *slăbănog*.
neagră, *albă*, *bălană*, *slăbănoagă*.

Cînd însă înainte de *u* era vocala *i*, la feminin găsim azi *e* în loc de *ă* :

<i>viu</i> , — <i>vie</i> (<i>viă</i>)		<i>vechiu</i> — <i>veche</i> (<i>vechiă</i>)
<i>verziu</i> — <i>verzie</i> (<i>verziă</i>)		născător—născătoare
		(născătorii) (născătoare)

Obs. *Greu*, *rău* fac fem. *grea*, *rea* (mold. *ră*); iar *mitel*—*mititică* prin întrebuințarea sufixelor diminutive *el*, *ică* (muntenește *ea*), *suptirel*—*suptirică* (munt. *suptirea*).

Or-Oare vine din sufixul latin *orius-a-um*; cu el s-a format în românește toate adiectivele verbale, și apoi substantivele verbale.

§ 165. Pe lângă adiectivele cu două terminațiuni, mai sînt cele cu o terminațiune, care-î e pentru masc. și fem. *verde*, *îute*, *moale*, *tare*, (*foarte*), *mare*, *dulce*, *jumătate*, *rece*, *ferbinte*, *limpede*, *turbure*, *cuminte*, etc.

§ 166. Adiectivele formează pluralul suferind aceleași schimbări în tulpină ca și substantivele. Așa să schimbă

e în *ea* *negru*—*neagră*

o în *oa* *moale*—*moi*.

a în *ă* *calare*—*călări*.

ă în *e* *rău*—*rele*.

Apoi consoanele cum urmează :

verde—*verzi*; *mut*—*muți*; *arsa*—*arși*.

mic—*mici*; *larg*—*largi*—*large*;

viteaz—*viteji*. etc.

§ 167. Adiectivul să declină în unire cu substantivul : rămîne neschimbat cînd să află după substantiv, să declină cînd stă înaintea numelui.

a) după substantiv

b) înaintea substantivului

singurit

C. dr. omul (cel) bun, fată bună. bunul om, buna fată

C. obl. omului (celui) bun, fetei bune. bunului om, buneii fete

Voc. om(ule)(cel) bun, (fată bună). bunule om, (bună fată)

plural

C. dr. oamenii buni, fetele bune buni oameni, bunele fete
C. obi. {oamenilor buni, fetelor bune bunilor oameni, bunelor fete
Voc. }

Tot așa adiectivele în *e*: *verde, tare, cuminte.*

Sing. pomul } *verde,* *nucă verde*
pomului } *nuci verzi*

Pl. pomii } *verzi* *nucile* } *verzi*
pomilor } *nucilor* }

§ 168. Întrebuințarea și sintaxa adiectivelor.

În l. latină adiectivul era mai întrebuințat ca în românește; o sumă de adiective latine noi le traducem prin *perifraze*, formate din prepoziție și substantiv: *vas de argint* (nu argintiū), *măr de aur* (nu auriū): *pod de aramă* (un arămos), *pat de fer* (un feros), *stofă de lână* (nu linoasă). Adiectivele *auriū, argintiū, lînos*, spun altă idee. Apoi zicem *om fără inimă, femeie cum trebuie.*

§ 169. Acordul adiectivului să face în *gen, număr și caz* cu substantivul.

pom înflorit, pere coapte
cusutură înflorită, harbuji copti

Cînd adiectivul să pune după subst. articulate, primește art. adiectival *cel, cea, cei, cele*:

Alexandru *cel* bun; copiii *cei* harnici; fata *cea* frumoasă.

Cu subst. neutre adiectivele să acoardă punînd masc. pentru singur și fem. pentru înmulțit.

măr copt, mere coapte.

Obs. Adiectivele au numai gen gramatical.

§ 170. În propoziție adiectivul are două întrebuințări: ca *atribut* și ca *epitet*.

In : Vasile e *blînd* (atribut).

Miță *blîndă* zgîrie rău (epitet).

Adiectivul *atribut* spune de subiect o însușire accesorie, care arată *firea* subiectului ; pe cînd adiectivul *epitet* specifică înțelesul subiectului pentru a-l putea potrivi verbului. Așa nu toată *mîța zgîrie rău*, ci numai cea *blîndă* (în înțelesul din proverb). Tot așa : *vorba dulce mult aduce*, adiect. epitet *dulce* acomodează pe subiectul *vorba* la verbul *aduce mult*.

§ 170 bis. Adiectivul atribut să pune în plural cînd subiectele sînt mai multe.

Leul, tigrul și hiena sînt animale.

Iar cînd subiectele sînt de gen deosebit atunci adiect. atribut să pune în plural masculin :

Vasilică și Marița sînt *bolnavi* (nu bolnave).

§ 171. *Acordul adiectivelor în funcțiune de adverb.*
O sumă de adiective să întrebuițază în funcțiune de adverb, rămînînd în formă fixă. Ex :

Victoria e cîștigată, dar *scump* plătită.

Ceea ce ai făcut e *bun* făcut (bine făcut).

Tot așa adiectivele *foarte* și *tare* prin care exprimăm *superlativul* ; cum și *gata*, *asemenea*, *chit* (mold. *cfît*), ce exprimă modul.

§ 172. *Observare istorică.* Adiectivele sînt foarte simplificate ca formă în romînește. Nu tot așa era în l latină, unde să distingeau două tipuri de declinare :

1). bonus-a-um		boni, bonae, bona
bonum-am-um		bonos, bonas, bona.

la cari intrau și cele ca *niger, nigra, nigrum*.

2). fortis, is, e | fortes, es, fortia la care intrați și cele
fortem, em, e | fortes, es, fortia ca *celeber—celebrem*.

Încă din graiul latin aceste două tipuri s-au redus la unul.

Adiectivele în *e* păstrează formele tipului al II; așa *tare* (*talis*) *foarte* (*fortis*), dar nu toate, căci tipul I a precumpănit. Apoi prin căderea terminațiilor formele de gen s-au simplificat, și așa din *bonus* (m) *bonum* (n) am avut *bun*, iar din *bonam* = bună.

CAP. XV.

Comparațiunea adiectivelor.

§ 173. Un adiectiv spune o calitate; dar calitatea asta nu ni să prezintă în aceeași măsură la toate ființele. Când zicem *casă mare*, *fată mare*, *băiat* *oinic* exprimăm în mod *pozitiv* niște însușiri despre *casă*, *fată* și *băiat* dar nu facem nici o comparațiune între ele.

§ 174. **Comparativul.** Comparațiunea începe îndată ce vedem nepotriviri între însușirile a două ființi. Să stabilesc aceste trei raporturi: de *egalitate*, de *superioritate* și de *inferioritate*, toate proprii gradului *comparativ*.

a). Comparativul de *egalitate* îl exprimăm prin adverbul modal *așa*, — *ca*; *tot atît de* — *ca și*; *întocmai ca și*.

Viorica e *tot atît de frumoasă ca și* Florica.

Băiatul mîeu e *întocmai ca și al* tău.

b). Comparativul de *inferioritate* și *superioritate* îl exprimăm în același fel, prin adverbul cantitativ *mai* pus înaintea adiectivului; iar în partea a doua punem *ca*, *de cît*;

Ziua de azi e *mai frumoasă* (urită) *de cît* cea de ieri.

Pentru a exprima *inferioritatea* (sau negativul) avem două căi: sau punem pe *puțin* înaintea adiectivului, sau punem pe *mai* înainte de adiectivul cu sens *peiorativ*. Ex:

Ion este *mai puțin* frumos de cît Toader, și
Ion este *mai urît* de cît Toader.

Între fie-care adiectiv am putea stabili raporturi de contrast: *bun*—*rău*; *cald*—*frig*; *deștept*—*prost*; *harnic*—*leneș*; *uscat*—*umed*; *frumos*—*urît*; *gras*—*slab*; *gros*—*subțire*. Fie care din aceste adiective spun același lucru. *rău* însemnă *mai puțin bun*; *rece*, *mai puțin cald*; *urît*, *mai puțin frumos*. În acest fapt stă explicarea pentru ce limba le construiește în același fel. Superioritatea sau inferioritatea stă în firea adiectivului; adverbul *mai* nu face de cît mărește deosebirea în sus sau în jos.

§ 175. **Superlativul.** Pentru a exprima cele mai mici nuanțe de comparație ne servim de conjuncția *și* cu înțeles cantitativ, sau de adverbul *mult*. Voind a compara între dinșii pe *Vasile*, *Ion*, *Tănasă*, *Gheorghe* și *Toader* vom zice:

Vasile e **mai harnic de cît** Ion
Tănasă e *și* (*mult*) **mai harnic de cît** Vasile
Gheorghe e *și* **mai harnic de cît** Tănasă.
Toader e *încă și* **mai harnic de cît** Gheorghe.

decî Toader e *cel mai harnic dintre* toți (Gheorghe, Tănasă, Vasile și Ion).

Așa ajungem la *superlativ*, în care termenul de comparație să facă între o persoană față cu mai multe, în cazul de față *patru*. Acest superlativ să numește *relativ*, adică că însușirea superioară din *Toader* e numai față cu ce^l

patru inși. Superlativul relativ să exprime prin demonstrativul *cel, cea, cei, cele* pus înaintea comparativului.

Cînd dăm afară din minte ori ce idee de comparație și voim a exprima că subiectul posedă o calitate în grad mare, întrebuițăm expresiunile *tare, foarte, mult, prea, peste măsură, de-a totului tot*, și atunci avem *superlativul absolut*.

Țiganul e *tare* lăudăros, *foarte* lăudăros, *peste măsură de lăudăros*; podul era *cu totul și cu totul* (*peste tot, dea totului tot*), de aramă; E *cu mult* superioară altora.

176. **Gramatica istorică.** Limba latină exprima comparativul și superlativul prin sufixe alăturate la tulpina cuvintului. Așa din *sapient(em)* să forma *sapientior, sapientissimus*. Acestea erau *comparative sintetice*; limba romînă n-a păstrat nici o urmă din ele.

Alătura cu acest fel de formare al comparativelor, exista și altul *analitic*, des întrebuițat în graiul latin; să zicea *magis idoneum, maxime dubius*. Limba romînă a păstrat acest mod de a construi comparativul, căci *mai* vine din *magis*; iar superlativul relativ l-a format singură în cursul dezvoltării sale; aceasta din cauză că limba latină nici nu cunoștea ce-i *superlativul relativ*, ne-avînd de cît o singură formă pentru *superlativ*. Cînd noi zicem: *cîntecele cele mai frumoase* înțelegem tot un *comparativ*, dar față cu *mai mulți* termenî de comparație, pe cari putem să nu-i mai exprimăm; latinul zicea însă *carmîna pulcherrima*.

§ 177. Adiective ca *viu, mort* nu să compară. Expresiunea *mai mort* are înțălesul de *aproape mort*. Tot așa adiectivele *adevărat, superior, inferior, anterior, posterior, interior, exterior, ultim, penultim, extrem, su-*

prem nu să compară, căci în ele să cuprinde ideea de comparațiune.

Obs. Poporul nostru obișnuște a exprima superlativul prin repetiția adiectivului : „și era *frumoasă frumoasă* cozi Ileana Cosizana ; la soare te puteai uita, iar la dînsa ba“.

DEPRINDERE

Era o școală de fete într'un sat Unguresc. Bîata profesoară să năcăjea foc pe bîetele fete, că nu puteau urni din loc cu învățatura. Treceau săptămînilor, treceau lunile, fără să facă cel mare spor cu cartea. Fetele nu știau bine romînește și le venea tare greu cu cartea romînească. Numai una era mai deșteaptă și putea să să țină de profesoară cu lecțiile, și dragă doamne era și monitoare pe celelalte. Mergea cum mergea cu cetitul, dar la gramatică însă era greu de poznă. Nimic, da de loc nimic nu pricepeau.

Era lecțiunea despre *gen*.

Profesoara scoate o elevă la lecție. Știi, tu, Ionescu, de ce gen e cuvîntul *cuțit*? Fata luîndu-și o ținută gînditoare, cum sta cu degetul arătător la tîmple, tot gîndea de ce gen să fie cuțitul. «Cuțitul, cuțitul ; apoi cu cuțitul umblă și bărbatul și femeea, trebuie să fie *eterogen*».

— Dar *scaun* de ce gen ?

— Apoi și pe *scaun* șade și bărbat și femeie, e tot *eterogen*.

— Dar *sobă* de ce gen e ?

— Sobă, sobă ; oare de ce gen să fie ? Cu soba nu umblă de cît femeea ; ea o văruește, ea o curăță. Soba e dar de gen *femenin*.

— Bine, fată ; pe mine să știți că aveți să-mi analizați cimilitura asta : *curălușă unsă pe supt pământ dusă* ; și anume fiecare vorbă ce parte de cuvînt este ; cine va ști îi voîu pune notă bună.

Vine clasul de a doua zi. Profesoara cătră sfîrșitul clasului începe a întreba lecțiunea dată de erî.

— Ia spune tu *Soltană*, ce parte de cuvînt e *curălușă*.

— Substantiv, Doamnă.

— Bine dar *unsă* ce parte de cuvînt, spune tu, *Frăsină*.

— Stă fata ; să gîndește, să gîndește, într'un tirziu zice : substantiv, Doamnă.

— Cum substantiv ? Ia sama bine ? Vezî ce spune ?

Pe cînd își frămînta mintea cu aflarea răspunsului potrivit, năcăjită fata răspunde : *«apoi, arză-l focul pe acela care a uns curălușă, că dacă n-o ungea, era substantiv, și doamna îmi puneă notă bună.*

CAP. XVI.

Numeralul

§ 178. Numeralul este o vorbă prin care arătăm *numărul* sau *cantitatea* și *șirul*.

Plecatam *nouă* din Vaslui

Și cu sergentul *zece*.

Doi țărani și *cinci* eirlani ; Alexandru *întîiu* Cuza.

§ 179. Numeralul e cel mai abstract dintre cuvinte, căci nimic nu-î corespunde real în natură. Cînd zic *casă* mă pot duce cu mintea la imagina reală a unei case, ce are o anumită formă ; cînd zic însă *opt* nu-mî pot rechema nici o imagine reală, ce să-mî spue de *opt*.

Ideea de număr o căpătăm prin mijlocirea lucrurilor. Lucrurile cad sub simțurile noastre, nu numerele ; de aceea în vorbire nici nu întrebuițăm numerele singure, ci în unire cu numele de ființi și lucruri : *un popă, doi jidani, Trei-Erarhi, patru Evangheliști, șapte găște potcovite, opt fericiri, zece poronci*, etc. Numai în calculul matematic facem uz de numere singure în abstract : de 2 ori 2 fac 4 ; 3 din 9 rămân 6 ; 3 și cu 5 fac 8 ; 3 în 12 intră de 4 ori.

§ 180. Numeralele sînt de 2 soiuri *cardinale* și *ordinales* (*numeri cardinales et ordinales*).

Să numesc numere *cardinale* pentru că ele sînt baza tuturor celorlalte forme de număr ; deci numere *cardinale* ar înșămna numere fundamentale. Iar *ordinalesle* arată șirul ce ocupă o ființă față cu altele.

1). Numeralele cardinale.

§ 181. *Numerele de la 1 la 10.* Numerele de la 1 la 10 vin direct din latinește : unu-o (unus, a), doi-două (duo), trei (tres), patru (quatuor), cinci (quinque), șese (sex[em]), șapte (septem), opt (octo), nouă (novem), zece (decem).

Din aceste numere, *un* și *doi* au și femeninul *o, două* și să declină.

Caz dr.	un, o,	unul, una,
Caz oblic.	unuî, unei,	unuia, uneia.

tocmai ca și latinescul *unus-a-unum* (s.)
uni, unae, una (pl.).

E greu de explicat femeninul *o* din *unam* ; unii îl fac a deriva din *ullam* (Gr. Crețu).

Doi are și forma femeninului *două* ; în compus însă găsim și caz oblic *amîndoi—amîndouă—amîndurora*.

§ 182. *Numerele de la 10—20* nu să formează după sistema latină, ci găsim asemănări între albaneză și slavonă. Așa :

un spre zece, doi spre zece, trei spre zece, patru-spre-zece, nouă spre zece, ne amintesc pe *dva-na-deseat, pet-na-deseat, tri-na-deseat* al Slavonilor, cum și pe *nye-mbe-dyeta* al Albanezilor. Formele latinești erau *undecim, duodecim*, ce aū dat *onze, douze* la Francezii.

§ 183. *Numerele de la 20 la 100* să formează după sistema zecimală. Luăm *zecile* ca unități și prin numerele de la 1 la 10 adăugate la *zeci* arătăm decadele : *două zeci, trei zeci, patru zeci*. Această formațiune e curat rominească ; să pun unitățile înaintea zecilor fără altă legătură : *opt zeci, nouă zeci* ; îndată ce însă voim a arăta unitățile dintre decade, legăm unimea de zeci prin și : *două zeci și unul (una), cinci zeci și doi (două)*.

Obs. Numele latinești a decadelor s-aū pierdut în romînește, ca *viginti, triginta, septuaginta*. Numai în graiul macedonean avem *vinghiți* = viginti. Francezii aū și sistemul *vigesimal*, adică iaū pe 20 ca unitate și formează numere : *quatre-vingts* (de 4 ori 20) singurul întrebuintat azi, alătura de *six vingt* (120), *sept vingts* (140), *huit vingts* (160), *Quinze vingts* (300).

§ 184. *Numerele de la sută în sus* să formează așa : *o sută unul (una), două sute două zeci și două (doi)*; adică conjucția și să pune numai înaintea unităților. Toate numerele sînt compuse, afară de *sută, mie, milion*. *Sută* e slavonul *Sŭto (sto)*, iar nu latinescul *centum* (*cent, fr*). *Mie* din latinescul *milia* ; să declină ca femininele : *o mie—unei mi—zece mi*. *Milion* și *miliard*

sînt cuvinte nouă. *Zero* e cuvînt arab, și nu era cunoscut Latinilor.

§ 185. *Notiță istorică.* Strămoșii noștri aū întrebuițat sute de aūi slovele cirilice în loc de cifre. Modul de a însemna numerele era dar cu totul deosebit. Iată slovele vechi ca cifre :

А=1, В=2, Г=3, Д=4, Е=5, З=6, З=7, И=8, І=9, І=10, К=20, Л=30, М=40, Н=50, З=60, О=70. П=80, Ч=90, Р=100, С=200, Т=300, У=400, Ф=500, Х=600, П=700, W=800, Ц=900, ЧА=1000.

Aceasta a durat pînă cătră 1770 cînd a început întrebuițarea cifrelor ; dar greșeli multe găsим în notarea cifrelor. Așa găsим scris 181 drept 1801 (ЧАВА), 189 drept 1809 (ЧАВА); tot așa 11, 21, 31, 41, 51, 61, 71, 81, 91, drept 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 luîndu-să după însemnarea veche : Аї, Вї, Гї, Дї, Еї, Зї, Зї, Иї, Ії : tot așa 1841 drept 1814 (ЧАВАї), 1891 drept 1819 (ЧАВАї). Întrebuițarea lui *zero* (0) a dat mult de lucru pînă cînd s-a știut adevărata cale în scrierea lui în coloane. Așa ЧАА reprezintă pe 1001, ЧРА pe 100,001, ЧАА pe 1,000,001 etc.

§ 186. *Numerele nehotărîte* spun ca cantitatea nehotărîtă ; la aceasta ne servesc o sumă de alte cuvinte, care nu sînt numerale, ci pronume. Ca nehotărît numeral avem pe : *vre-o doi, trei, vre-o două trei*, și de ordinar ori ce numeral compus cu particula *vre-o* (*veri* din *velis*). Celelalte cuvinte ce arată cantitate nehotărîtă sînt *adjective* ; ca **Mult**—*multă* ; *mulți*—*multe*—*multor(a)*

puțin—*ă*, puțin—*e*, apoi *puțin*—*tel-ică*, puțin—*ele*. *cît-va, vre-o cîte-va, vre o cîți-va* ; la care adăogăm și popularele *o leacă de, o țiră, nițel, nițică*. Tot aici punem și pe *ceva, tot, nimic, unii, nici unul, nimene*, ce-s pronume nehotărîte.

2). Numerele ordinale.

§ 187. **Formațiunea numerelor ordinale.** Limba română a părăsit moda latină de a exprima ordinalele ; și le-a format ea singură din cardinale. Așa din cardinalul *doi* s-a format al *doilea* prin o dublă articulare ; *al* articolul pronominal și *le* art. substantival ; tot așa din *două a doua* (*două+a*).

Din *trei* al *treilea* — a *treia*
 „ *patru* al *patrulea* — a *patra*
 „ *zece* al *zecelea* — a *zecea*

Formele de azi *al patrulea* sînt nouă ; în limba veche să zicea *al patrul*, *al optul*, ca *cuscrul*, *omul* ; mai apoi fiind că numerele articulate cu *le* erau mai multe au tras după ele pe acestea și le-a dat articolul *le* : *al optule*, ca *al șesele*. Forma *al șeptele* e mai veche, iar *a ce-l* avem azi e adaus pe urmă, ca particulă determinativă, tocmai ca în *acestui*, *acestuia*, *acestei(a)*.

§ 188. Numeralul *întîi* nu-i format de la *unul*, care ar fi dat după analogie *al unulea*, ci-i păstrat din latinescul *antanius*=care stă înainte (*ante prep.*). Din *antanius* a eșit *întîi*, sau cum să rostește în Moldova *întăi*.

§ 189. **Intrebuințarea ordinarilor.** Adesa întrebuințăm cardinalele pentru ordinale, mai ales în calendar : 1892 rostim *o mie opt sute nouăzeci și doi*, nu *al o mie opt sute nouăzeci și doilea*, cum număraș latinii. Zicem *întîi Mai*, dar în *două Mai*, *Serbătoarea de 10 Mai*; *noaptea de 11 Februarie*.

Ordinalele le luăm și în funcțiune de adverbial. Ex : Intrebat fiind Demosten ce-i mai interesant pentru

discurs, el a răspuns : *întîi* acțiunea ; *al doilea* acțiunea ; *al treilea* tot acțiunea.

Noi nu putem zice ca Francezii *Carol doisprezece* (Charles douze). ci *al doisprezecelea*.

§ 190. **Nume de numeral.** Cu numeralele facem mare uz în Matematică : cu cardinalele și ordinalele exprimăm toate operațiunile aritmetice :

a) adunarea	<i>unul și cu unul fac doi</i>
b) scăderea	<i>doi din patru rămîn doi</i>
c) înmulțirea	<i>de două ori două fac patru</i>
d) împărțirea	<i>cinci în zece merge de două ori</i>
e) distributivele	<i>cite doi, cite zece, cite nouă</i>
f) repetițiunea	<i>a doua oară, a suta oară.</i>

Apoi formăm verbe : *doi*, a *îndoi* ; *sută*, a *însuti*, din a căror participii avem numeralele cantitative *îndoit*, *întreit*, sau neologismele *duplu*, *triplu*, *simplu* (unul).

Apoi avem *substantivele partitive*, *unime*, *doime* întrebunțate ca *numere fracționare* : o *doime* $\frac{1}{2}$, o *zecime* $\frac{1}{10}$; o *treime* $\frac{1}{3}$. De observat aice că în rominește sufixul *ime* arată *cantitatea* nu *partea* : *boerime*, *prostime*, *țigă-nime*. Supt expresiunea *Sfînta Treime* să înțeleg 3 fețe D-zeești ; în Matematică însă expresiunea *unime*, *doime*, *treime* arată o parte din întreg, așa că o *treime* ($\frac{1}{3}$) e a treia parte din întreg, 3 întregi.

§ 191. **Numerale apelative.** Supt numerele apelative înțelegem cuvintele cari azi sînt substantive sau adiective, dar vin dintr'un numeral latin sau străin ; ideea de număr s-a pierdut.

În *Primăvară*, *văr primar*, *primărie*, *primar* noi avem numeralul ordinal latin *primus-a-um* ; ca ordinal s-a înlocuit cu *întîi* (*antaneus*). În *anțart* (anul al treilea)

avem pe *tertius* (al treilea). În *miezul Păresiî* (pronunțat și *Părețiî*) ce cade la mijlocul postului mare, avem pe *Quadragesima* = al 40-lea (vechiu Păreasemi).

Bir e Ung. *byr* = unul (și Turcesc).

Pervă în: făină *pervă* e rusăscul *pervi* = cea întâia.

Soroc e rusăscul *soroc*, luat de la greci *tesaraconta* = 40.

În rominește însă are 2 înțelesuri: zi *de soroc* = zi *de termen*; și să mă plîngi pe la *soroace*.

Tretin în *cal tretin* = de trei ani.

noatin în *mîel noatin* = de 9 luni.

șfert e slavon — *mezu* din *mezu*-Păresiî e *medius*.

pól în *poloboc* = jumătate de bute.

Tot aici să referă popularul *santasia* = 66 (joc de cărți) etc.

DEPRINDERE

Povestea numerelor

Intrebare.. O ! Diece, prea'nvățate
Care'nveți la școală carte
Spune, spune ce e *unul* ?

Răspuns. *Unu* fiul Mari ești
Care în ceriî locuești
Și pe noi ne stăpînești.

.....

Intrebare. O ! Diece, prea'nvățate
Care'nveți la școală carte
Spune, spune ce sînt *12* ?

Răspuns. *Doisprezece*-s Apostoli,
Unsprezece-îs Stihii,

Zeci porunci Dumnezeești,
Nouă cete îngerești,
Opt mile-a Domnului,
Șapte taîne creștinești,
Șese crini ai Precistei,
Cinci rănele Domnului,
 Ce-s spre folos omului
 Prin darul botezului,
Patru sfinți Evangheliști,
Trei sfinți Patrierși
Două table-a lui Moisi
Unu fiul Mari ești
 Care în ceriū locuești
 Și pe noi ne stăpînești.

CAP. XVII.

PRONUMELE.

§ 192. Cu pronumele noi ne servim în vorbire pentru a numi lucrurile pe o cale mai generală, fără a ne referi la natura aceluī lucru, ci de a arăta că e aproape saū departe de noi, saū cum stă față cu noi în vorbire, etc. *Pronumele dar ne duce spre numele adevărat al lucrului.*

Cînd zicem *Acesta e vinovatul*, noi știm de cine vorbim, că-ī *Ion* saū *Vasile*, dar nu-ī mai spunem numele, că-l avem supt ochi, saū :

Jidovii acuzaū pe Iisus că s-a făcut pe sine fiul lui D-zeū; adus înaintea lui Pilat și întrebat de este fiul lui D-zeū *el* a respuns : *Tu zici*. Aici *el* să referă la *Isus*, și *tu* la *Pilat*.

§ 193. **Funcțiunea pronumelui.** Pronumele îndeplinește un îndoit rol. Cînd in vorbire numim cu el ființa și arătăm fie *pozițiunea în spațiu*, fie *persoana discursului*, *întrebarea sa* *relațiunea* atunci el să ia ca un substantiv, putînd fi subiectul propozițiunii :

Să spună *celalalt*; *asta-î asta*, măi bădică ; Nu-mî pasă. *Eû* sînt cel ce sînt. *Cine* vorbește ? *Eû*. *Care* î acolo ?

Cînd însă ne servim cu el spre a *determina* pe un nume, va fi *adiectiv* ca funcțiune :

Noî Carol I, din mila lui D-zeû și voința națională, rege al Romîniei.

Calul *nostru* ; casa *aceasta* a ars *astă* noapte.

In vorbire le luăm după voe cînd ca *substantive* cînd ca *adiective*. De pildă :

Ale tale dintru *ale tale*, ție aducem *de toate* și pentru *toate* (subst.).

Vitele *tale* sînt furate din vitele *mele*. (adiectiv).

I). Pronumele Personale.

§ 194. Pronumele personale ne spun persoanele dialogului : *ucel care vorbește și acel care ascultă*, cit privește *acel despre care să vorbește* el nici o dată nu poate lua parte la vorbă, căci putem vorbi despre *un om, un lucru, o idee*, despre ceva *trecut, viitor, real* sau *închipuit*. Nu sînt dar de cît 2 persoane. Pron. de persoana a III e un *demonstrativ*.

§ 195. **Declinarea pron. personale.** Pronumele personale ne-aû conservat mai multe forme de caz de cît substantivele. Iată declinarea lor :

Forma tonică

Pers. I.

Pers. II.

Singurit

Caz. subiect.	Eă (io-ego)	tu (tu)
Regim. dir.	pe mine (mene)	pe tine (tene)
Reg. ind.	mie (mihi).	ție (tibi)
Vocativ		tu (tu).

Plural

Caz. subiect.	{	Noi (nos)	voi (vos)
Regim. dir.			
Reg. ind.		nouă (nobis)	vouă (vobis)
Vocativ			voi (vos).

§ 196. **Persoana a 3-a.** Drept vorbind în convorbire numai 2 persoane să cunosc. Limba latină nici n-avea formă pentru persoana a 3-a; ea întrebuița pe demonstrativele *is* (acesta), *il le* (acela). Din demonstrativul *ille* s-a format în românește pe de o parte articolul (*l, le*) pe de alta pron. de a 3-a persoană (*el*).

Iată declinarea lui.

Forma tonică

	Sing.	Plur.
N.	el, ea	eī ele
G.	a lui a ei	a lor
D.	lui ei	lor
Ac.	pe el pe ea	pe eī, pe ele.

§ 197. **Pronumele reflexiv.** Cînd în frază voim a arăta că persoana din obiect este și subiectul acțiunii, să înlocuește pronumele personal prin altul, numit *reflexiv* care arată tot o dată *subiectul și obiectul*.

Ar trebui să avem cîte un pronume reflexiv pentru fie-care persoană; dar noi n-avem în românește de cît pentru a 3-a persoană.

Pentru persoana I și II ne servim cu formele personale din acuzativ : *mă, te*. Ex : *mă taiu, te tai, să tae*.

Iată declinarea *pron. reflexiv*, cu forme comune *sing.* și *înmulțitului*.

Forma tonică.

Reg. drept *pe sine*.

Reg. ind. *șie*.

§ 198. Pe lângă acestea, mai găsim și alte forme mai *scurte* și *atone*. Iată-le :

Forma atonă

Dativ

Sing.				Plur.			
I.	II.	III	reflexiv	I.	II.	III.	reflexiv
îmî	îți	îi	iși	ne	vă	le	iși
-mî	-ți	-i	-și	-ne	-vă	-le	-și
mî-	ți-	i-	și-	ne-	v-	le-	și-
-mî-	-ți-	-i-	-și-	-ni-	vi-	li-	și

Acuzativ

m. f.				m. f.			
mă	te	îl, o	să	ne	vă	îi, le	să
-mă	-te	-l, -o	-să	-ne	-vă	-i, -le	-să
m-	te-	li- o-		ne-	v-	i- -le	
mi-	-ti-	l- o-	s-	ni-	vi-	i- li-	s-

§ 199. **Întrebuințarea pronumelui.** În Rominește n-avem nevoie de a întrebuința pronumele pentru a arăta persoana verbului ; aceasta din cauză că avem terminațiuni : *văz, vezi, vede, vedem, vedeți, văd*.

§ 200. Formele scurte au o întrebuințare *pleonastică*, proprie limbii Romine. Ex. : *Pînea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi, și ne iartă nouă greșelele noastre ;*

Mie mi-î tare frică.—*Cum văd ție ți-î rău*;—*Vouă vi-î foame sau nu?*

Numai dativul și acuzativul au forme atone, ce stau totdeauna pe lingă verbul din propozițiune; de aici numele de *pronume conjunctive*. Ex. *Scoală-te și te îmbracă*; *luîndu-mi ziua bună, m-am dus*; *dar mi-te pănă-mi-te*:—*Pe ciobani legatu-mi-au*; *mi l-a bătut*.

§ 201. Pronumele să, pe sine are trei întrebuintări: a) Arată *pasivul*: *Vacile să tae la căsăpie*; *copacul uscat să tae și în foc să aruncă*.—b) *reflexivul*: *mă uit pe mine însuși de ocupat ce sînt*; *mă plec, mă joc, mă mir, mă gîndesc*. c) *reciprocul*: *să sfădesc ca țiganii*:—*Iubiți-vă unii pe alții, ca într-un gînd să mărturisim*. Ca *pasiv* să arată că subiectul suferă lucrarea făcută de alții; ca *reflexiv* arată că obiectul e tot odată și subiect; ca *reciproc* arată că rînd pe rînd e subiect și obiect.

§ 202. Acuzativul tonic primește totdeauna prepoziția *pe (pre)*. **Pre Tatăl, pre Fiul și pre Duhul Sfînt**. Tot cu acuzativul să construște ori ce prepoziție: *Ce ai tu cu mine, dacă ești n-am cu tine*; *E rău a zice: Ce ai tu cu ea, dacă ești n-am cu tu*. După pronume știm că și la substantive tot cu acuzativul să construiesc prepozițiile, afară, de: *înainte, deasupra*; *înaintea lui D-zeu și a oamenilor*; *deasupra tuturor* etc.

§ 203. Pr. personale n-au formă proprie de genetiv; în schimb însă arătăm raportul posesiv al genetivului prin *pr. posesive*: *al mieu, a ta, a lor*; adesea chiar cu formele atone de dativ: *din parte-mă (fi, i)*, ce înlocuiesc aici posesivele (*mea, ta, lui*).

§ 204. Pentru pers. III avem și **dînsul, dînsa, dînșii și dînsele**, ce să obișnuiesc mai ales în caz. acuz. *nu-l*

cred pe dînsul; mă tem de dînsul. Tot așa *întrînsul, întrînsa; printrînsul, printrînsa*, în loc de *în dînsul*, și *prin dînsul*.

§ 205. **Schimbul dintre pr. personale și reflexive.** În graiul adesea întrebuițăm reflexivul pentru pers. III; mai ales în locuțiunii și unde voim a arăta un raport mai strîns cu subiectul: *Cine are bani cu sine (cu dînsul)* să-î dea spre pază; *Egoistul nu trăește de cît pentru sine (pentru dînsul)*; luat lucrul *în sine însuși* nu-î rău (sub. nehotărit).

Reflex. *sine* schimbă mai des cu *dînsul*, rar cu *el*.

§ 206. **Pr. personale compuse.** Pron. personale și reflexive să întăresc prin pronumele *însuși, însăși*: și să declină așa:

<i>Eu însuși-însăși</i>	noi <i>înșine-însene</i>
<i>tu însuși, însăși</i>	voi <i>înșivă-însevă</i>
<i>el, însuși, ea însăși</i>	ei <i>însiși, ele însele.</i>
<i>pe sine însuși, însăși</i>	pe sine <i>înseși.</i>

Pron. *Insuși* îl găsim în *dînsul, printrînsul*; el e format din *însu, însă* și pron. de dativ aton *mi, ții, și—ne, vă, le.* ce să scriu unit. Forma *însu, însă* o găsim în *un ins, o însă* (o persoană).

În graiul pronumele s-a redus la *însuși* pentru cite trele persoanele: *eă însuși, tu însuși, el însuși*; trebuie de respins această scriere.

§ 207. **Vocativul** nu-l au persoanele I și III. În dialog adresa n-o putem avea de cît față cu persoana a II-a *tu, voi*.

În graiul familiar avem și alte adrese, ce ne arată și genul: *măi* (bărb.), *fa și fă* (fem.); apoi turcescul *bre*, întrebuițat în Moldova.

§ 208. **Termenii de reverență.** În adresele noastre față cu oamenii întrebuițăm o mulțime de cuvinte. Așa stăpînul strigă sluga pe nume: *Ioane, Toadere*: Sluga să adresează stăpînului cu: *Boerule, Cucoane, Jupîne*; — Egalii între sine își zic *Dumnea-ta*. Adresa cu *tu* arată intimitate și e proprie grafului familiar; iar Românul zice *tueș* la acela care *tu ște* pe toată lumea.

Iată formele *pronomelui de politeță*:

Caz drept. *Dumnea-ta, lui, ei, lor.*

Caz oblic. *Dumi-tale sale; Dumnea-voastră, lui, ei, lor | dumilor-sale.* Pentru *Vodă* avem pe: *Măria-ta, Sire. Maestate,* pentru *popă* avem pe *Sfinția-voastră, Inalt Prea-Sfinția-voastră, cucernice* etc.

Observare. În graiul există cele mai variate forme: *mneta, mata, matali, mătălucă.* etc.

§ 209. **Pluralul de majestate:** *noi, voi,* În actele oficiale întrebuițăm adesea *noi* în loc de *eș*: **Noi Carol I, Regele Romîniei.** De ordină slujbașii superiori au întrebuițat cei dintăi acest *Noi* pentru a da mai mare autoritate puterii lor. A urmat de aici că în adresă trebuia să li să zică *voi* în loc de *tu*, rămas ca adresă numai pentru D-zeu: *tu, Doamne, ție, Doamne.*

§ 210. **Observare istorică.** În limba veche să găsește **nă, vă, lă** pentru caz drept plural; azi numai **vă** s-a păstrat, pe cînd **nă, lă** (nos, los), s-au înlocuit prin **ne, ni, le, li.**

Formele pe **mine, pe tine, pe sine** mai vechiu *mene, tene, sene* sînt latinești, dar nu să știe bine ce-î acel *ne.*

Formele **îmi, îți. îi, își** sînt nouă și născute în modul următor: Acum 300 de ani pronumele personale

atone să puneau totdeauna în urma verbului : *văzu-mi de treburî*, tocmai ca în poezia populară.

Țucu-ți-gura, Lugoșană
Țucu-ți ochii ș-o sprinceană

Formele *mi, ți, și, i*, nu stăteau singure, ci tot deauna în urm unui cuvînt : *cîndu-mî, facă facu-ți*, ca în imperativul de azi, *tacăți gura* ; *cîndu-mî văz*. Această construcțiune a adus slăbirea lui *i* și reducerea la *mî, ți și î* ; Incepîndu-să apoi a să întrebuița înaintea verbului și în capul propoziției, formele *atone și enclitice* trebuiau să aibă un razem pentru a să pronunța și astfel s-a dezvoltat acel *î, îmi, îți, își, îi*, tocmai ca și la verbul *a fi* unde avem *îs* în loc de *su (s)*, *îi* față de *e, i, î* și *vei, îți* pentru *veți*.

În munții Moldovei și azi încă să păstrează această particularitate veche în forma reflexivă dublă : *m-am dusu-m-am* (Creangă, II, 23), decî *mă ducu-mă*, cum și vorba : *las că mi te-oî potcovi-te eă*.

II. Pronumele și adiectivele posesive.

§ 211. Posesivele arată un raport de proprietate între cele trei persoane a vorbirii și obiectul ce le aparține. După funcțiune ele sînt adiective. Cînd zicem : *omul mieu* arătăm că este o legătură de posesiune între persoana care vorbește și *omul* (bărbat). Decî *mieu* determină pe omul, și în acelaș timp e adiectivul pronumelui personal *mă*. La fie care persoană corespunde un adiectiv posesiv. *mă-mieu ; te-tău ; să-său*.

§ 212. Iată formele posesivului, comune tuturor cazurilor :

Un singur proprietar

Mai mulți proprietari

Masc. I.	II.	III.		I.	II.	III
<i>mieū,</i>	<i>tăū</i>	<i>săū</i>	} lui, ei	<i>nostru,</i>	<i>vostru</i>	} lor
<i>mea,</i>	<i>ta</i>	<i>sa</i>		<i>noastră,</i>	<i>voastră</i>	
<i>miei</i>	<i>tăi</i>	<i>săi</i>		<i>noștri,</i>	<i>voștri</i>	
<i>mele,</i>	<i>tale,</i>	<i>sale</i>		<i>noastre,</i>	<i>voastre</i>	

§ 213. Posesivul arată patru raporturi :

a) între un proprietar și o posesiune: casa *mea, ta, sa*; lucrul *mieū, tăū, săū*.

b) între un proprietar și mai multe posesiuni: Casele *mele, tale, sale*.

c) între mai mulți proprietari și o posesiune: Calul *nostru, vostru, lor*; casa *noastră, voastră, lor*.

d) între mai mulți proprietari și mai multe posesiuni: Caii *noștri, voștri, lor*; casele *noastre, voastre, lor*.

În toate aceste raporturi posesivul să acordă cu numele ce-l precede, și care arată posesiunea, iar nu cu posesorul. În *șapca mea, mea* să acordă în gen, număr și caz cu *șapca*, nu cu posesorul, fie barbat sau femeie.

§ 214. Pentru persoana a III-a avem 2 forme: *săū, lui*; *săū* stă în legătură cu reflexivul *să*; *lui* e pron. personal *lui*. Întrebuințarea lor e deosebită; Dacă în fraza: *tata s-a dus în târg să aducă jucării pentru mătușica și pentru băetul ei*, am pune *băetul său* nu s-ar ști a cui e *băetul*.

Observare. Posesivul n-are plural pentru pers. III; să întrebuințază *lor* de la personale: *Și s-a odihnit Dzeū în ziua a șeptea de lucrurile sale*; dar *ceia ce va zice vouă să faceți, faceți, dar faptele lor să nu faceți*. Cei vechi puneau aici *săū*: *oamenii să se îngrijască de lucrul său* (nu *lor*). Copiii sint cea mai scumpă avere a

părinților săi (nu lor) ; de atunci s-a păstrat *Dumilor-sale* în loc de *Dumilor-lor*.

§ 215. Posesivele cînd stau singure, s-au determină un nume nearticulat primesc articolul pronominal *al, a, ai, ale* : o vorbă de **a ta** face mult ; unde-ți este **al tău** nume ? unde-î **a ta** fală ?—Dar, bine cuvîntată fie împărțirea **ta**.

La aceasta fac excepție numele de înrudire : *tată-mieș. soru-mea, mă-sa: mă-ta, nevastă-mea ; mătușă-sa* etc.

Adesa în acest caz posesivele arată raportul cazului oblic — *par'că-î averea tată-tău* (tat-to) ; — *asta-î moșia moșu-mieș*. Să cunoaște mai bine la cîte-va cuvinte, cari au forme speciale pentru cazul oblic :

tată-tatîni-mieș ; mamă-mîni-ta, măteș, măseș.

frate-frăține-mieș ; Soră-Surori-mea, și soru-seș (sor-seș),

Observare. În grai în loc de *mieș, tău, său* avem *mîo, to, so* : *de cînd bunicu-mieș ; frate-to s-a ales un rău ; moșu-so e mare și tare.*

Tot așa în grai formele *al, ai, a, ale* s-ău redus la *a*, ceea ce nu trebuie primit în scris.

§ 216. *Gramatica istorică.* **Mieș** vine de *meus* prin *mîeo-mieș* (pop. **neș**) **tău, său** vin din *tuum, suum* rostite ca *too, soo*, apoi *to so*. De aici a venit *tă, să*, la care s-a alipit prin analogie *ș* pentru *singurit*, *ș* pentru *înmulțit* ; **mea, ta, sa** nu vin direct din formele *mea, tua, sua* ; de la ele s-a format pluralul *miele, tale, sale*, după analogia *femeninelor* ca *vergea-vergele* ; *nostru, vostru* vin din *nostrum, vostrum* (p. *vestrum*).

III. Pronume demonstrative.

§ 217. Demonstrativele ne arată că obiectele despre care vorbim sînt față cu noi sau aproape sau departe :

Ziua aceasta a fost nefericită pentru mine ; aceea de mîine nu știu ce-a mai aduce.

a) *Demonstrative de aproape* sînt : *acest, cest, ăst, ast, ist, cestalalt, acestași.*

b) *Demonstrative de departe* sînt : *acela, cela, ăla, ceala, celalalt, aceiași.*

§ 218. Formele demonstrativelor sînt cele mai bogate și variate în graiū ; după ele se cunoaște adesa pronunța locală. Unii zic *ista*, alții *ăsta* ; unii *ceia*, alții *ăia* etc.

Iată cum să declină demonstrativele :

	<i>Masc.</i>		<i>Fem.</i>	
	Sing.			
Caz drept.	acest [a]	acel [a]	această [a],	acea, aceea.
Caz oblic.	acestuī [a]	aceluī [a]	acesteī [a],	aceleī [a]
	Plural.		Plural.	
Caz drept.	acești [a]	aceī [a]	acsste [a],	acele [a]
Caz oblic.	acestor [a]	acelor [a]	acestor [a],	acelor [a]

Tot așa să declină și popularul : *ăst* [a], *ăl* [a] ; *aste* [a], *a* [aia] și compusul *cestalalt, celalalt, ceilalți, celelalte.*

§ 219. **Adverbe demonstrative** avem de timp, de loc și de mod :

aici, încoace, încoa, acolo, colo, încolo (loc) ; *acum, atunci, adineaori,* (timp) *așa, astfel, atît, atare* (mod).

Adevăratele adverbe sînt mai toate de origină nominală.

§ 220. *Gramatica istorică.* Noi moștenim demonstrativul din latinește. Limba latină avea 4 pronume demonstrative : *is, ea, id* (*acel, aceea*) ; *hic, haec, hoc* (acesta de lingă mine), *iste ista istud* (*ăsta de lingă tine*) și *ille, illa, illud* (*ăla de lingă el*). În Românește nu s-a păstrat toate. *Is* s-a pierdut ; din *hic* avem numai *i*, din *lui*, și *făcu* ; iar din *hac* [?] avem *a* din *acestuia, ace-luia* ; — Din *iste* și *ille* avem toate toate formele noastre. Poporul latin pentru a întări arătarea a părăsit calea simplă și le-a compus cu adverbul demonstrativ *ecce* (iacă) : *ecce istum, ecce illum* și ast fel avem azi *acest, acel* din *ecce istum, ecce illum* [ekistu-ekilu ; *acestu, acelu*] : Aceste sint azi formele literare. Din formele simple *istum, illum* s-a format *est, [ist]* și *el* (pron. personal) ; apoi ca proclitice : *ast* (din *astăzi, astfel*), *al* (articol pronominal) ; iar *ceștalalt, celalalt* vine din *cest, cel* [*ecce istum, ecce illum*] și *alalt*, vechi pentru *altul*, și păstrat în *alaltăsară, alaltaeri*.

IV. Pronume conjunctive sau relative.

§ 221. Pronumele **conjunctive** servesc a uni termenii din frază. *Omul care să prea laudă nu face multe parale.* Aici *care* leagă pe verbul *să prea laudă* la numele *omul*, ca un **atributiv**, ca așa numele *omul* specificat prin acțiunea lui *să prea laudă* să convină predicatului *nu face multe parale.* Tot odată *să* numesc și **relative** fiind că *să* raportă la un nume, ce le zace înainte și care este *antecedentul* său. Așa *omul* e antecedentul lui *care*.

Care să poate referi și la un demonstrativ, când ideea

din frază e exprimată în mod general : Ex. **Cel ce** *ia în mână o carte trebuie să știe ce este cartea.* **Ceea ce** *tie nu-ți place altuia nu face.* **Cele ce** *spun păgînii sînt blasfeme contra Dumnezeirii.*

§ 222. Pron. conjunctiv să declină, cum urmează :

Sing.	m.	f.
Caz drept	<i>care</i> [le].	<i>care</i> [a], <i>cine</i> , <i>ce</i>
Caz oblic	<i>căruî</i> [a], <i>cărei</i> [a], <i>cui</i>	
Caz drept	<i>cari</i> [cariî], <i>care</i> [carile]	
Caz oblic	<i>căror</i> [a]	

§ 223. Formele relativului rominesc nu vin din relativul latin *qui, quae, quod*, ci din *qualis* (*qualem-cale-care*). Formele *căruî*, *cărei* sînt formate prin analogie după *acestui*, *acestei* : tot așa forma *cari* de la plural. Pronumele *cine* vine din *quemne*, **cui** e forma dativului de la *qui*, **cui** ; iar *ce* de la *quid—ke-ce*.

§ 224. Pronumele conjunctive pot fi *absolute*, cînd n-aũ antecedent : Absolut să ia totdeauna *cine*. **Cine** *să scoală mai dimineată mai departe ajunge ; Care și ce sînt mai mult relative, căci aũ antecedent : Lucrul ce s-a întîmplat ; omul care a venit ; dar cine mă iubeste să ia crucea și să vină după mine.* Să zice însă și : **cîte lacrimi am vărsat**—făceam o fîntină'n sat : **care cum mă vede măntreabă.**

§ 225. Pronume conjunctive compuse, să iaũ ca *nehotărîte* : *oricine, orice, vericare, ori și cine* din relativele *care, cine, ce* și verbele *orî, verî* (*velis*).

§ 226. Adverbe relative compuse : *orî cînd, orî unde orî cum*. Pe *cînd, unde, cum*, le putem înlocui cu pronume relative (*în care, din care*) ; *In țara, unde-s oa-*

menii orbi cel cu un ochi împărătește (unde=în care ; Pe vremea cînd ai fost la mine, eu nu eram acasă (cînd =în care). Tot timpul cît am vorbit cu el n-a zis nimic rău de tine (cît=în care).

§ 227. *Intrebuințarea relativului.* Pronumele conjunctiv să acorde în gen și număr cu antecedentul său, de și are o singură formă (*care, ce*):

Omul, *care* l-ai văzut, e un văr de al meu

- » *de care* ți-am vorbit eri, a murit
- » *pe care* l-ai protejat s-a ales un rău
- » *în care* te-ai încrezut, te-a înșelat
- » *de la care* ai așteptat multe n-a făcut nimic.

Cînd relativul e în caz oblic primește articolul nominal *al*, ce să acorde cu numele, ce arată lucrul posedat.

A cui *lumînare nu s-a stînge de vînt la Paști, e bună de leac ; aici a* să referă la *lumînare*, nu la *cui*, căci zicem și : *ale* cui sînt casele acestea ? *ai* cui sînt acești copii ? Să răspunde *ale* noastre (în graiul *s-a noastre*),— *ai* moșu-mieș (în graiul *a moșumio*).

V. Pronume Interogative.

§ 228. Cu pron. interogative întrebăm în propozițiune spre a afla, *subiectul, verbul, obiectul și determinările*, prin întrebările : *cine ? ce ? care ? cît ? ce fel de ?*

Formele Interogativului sînt aceleași ca și a pr. conjunctiv.

Cu *cine* întrebăm *subiectul* (persoana). *Cine-î Ionescu ?*

Cu *ce* întrebăm *subiectul* (pers. și lucruri), *verbul și obiectul*.

Ce-î asta? — **obraznicie**; — *Ce face Ion?* **serie**; — *Ce scrie Ion?* — **tema la Istorie**.

Cu *care* întrebăm *subiectul* (pers. și lucru), dar cu înțeles mai special. *Cine a feștelit pupitrul?* — *Ion*. *Care Ion?* — *Ion a Tudoriî*.

Cu *cît* întrebăm *determinativele*: *Cît a plouat erî?* — *toată ziua*.

Cu *ce fel de sau cum* întrebăm *atributul*: *Ce fel de om e Ion?* — *îute*.

§ 228. Interogativele *care, ce, cine* să declină ca și relativele fiind acelaș cuvînt, dar capătă înțeles deosebit după tonul ce-î dăm.

Cît are aceste forme:

	S.	Pl.
Caz drept	<i>cît, cîtă</i>	<i>cîți, cîte</i>
Caz oblic	<i>Cîtuî, cîtei</i>	<i>cîtor</i>

§ 229. *Adverbe Interogative* sînt acestea: *unde, încotro, cînd, cînd, cît, cum*: Ex. *In cotro și unde?*
Alegî așa *îute?*

Observare. *Unde* vine din latinescul *unde* cu înțeles de **unde**; *în cotro* e compus din *in contra-ubi* (*in-cotr-o*) vechiî **în cătră-uă**, *cînd* (*quando—cîndu*), *cît* (*quantum*), *cum* (*quomodo*).

VI. Pronume și adiective nehotărîte

§ 230. Prin ele arătăm persoana sau lucrul într-un mod *general* și nehotărît.

A fost azi cineva pe la mine, și mi-a spus ceva tare interesant. Acel cineva adusese vestea de la alt cineva.

§ 231. Pr. nehotărite sînt acestea :

oare care, oare cine, oare ce.
 oareșicare, oareșicine, oareșice, un oarecare
 fie care, fie cine, fie ce
 orî care, orî cine, orî ce
 oriși care, oriși și cine oriși și ce.
 vericare verîcine verîce, vre-un, vre-o.
 [fiteșcare, fiteș, cine fiteș ce]
 [feșticare, festicene, feștice]
 nîscare, neștine, niște
 nîscareva și nîscaiva.
 careva, cineva, ceva și **cevaî** (pop.).
 tot ; cutare, alt, nimene [a]
 nici nu, nimie
nare cîte (vechîu)

§ 232. Toate acestea sînt formate din relativele *care*, *cine*, *ce*, și din particulele *fie*, *orî*, *verî* și *nes*, ce sînt forme verbale ; *fie* de la *a fi* (fiat conjunctiv pers. 3) ; *orî*, *verî*, *vaî* de la *a voi* (velis-voești) ; *va* și *oare* din (volet) : iar *nes* din *nescio*=nu știu : *nescare* (*nescio qualem*) ; *niște* (*nescio quid*) *nestine* (*nescio quem ne*) : *Cutare* (*ecce talem*)=atare, tare.

Nimene și *Nime* (*nemo-neminem*) aû fost odată una cazul Subiect *nime*, și alta cazul regim (*nimene*), tocmai ca *pieptene*, *nume-numene* ; *oaspe-oaspete*.

§ 233. Nehotăritele *un*, *alt*, *tot*.

a) *Un* e numeral, articol numeral, pronume și adiectiv nehotărît. Iată formule de caz :

S.	pl,
Caz drept <i>un</i> (unul), <i>o</i> (una).	<i>unî</i> — <i>unele</i> .
Caz oblic <i>unuî</i> (a), <i>unei</i> (a)	<i>unor</i> (a).

In : am **un** leu

Și am să-l beți—e *numeral* ;

In : tot **un** boi și-o belea e artícul numeral ; e *pron.*
și *adjectiv nehotărît* în : Conjuțați **un** verb oare care.

b) *alt*,

	S.	Pl.
Caz drept alt (altul)	altă (alta)	alți (i)—alte (le)
Caz oblic altui (a)	altei (a)	altor (a)

c) *Tot*.

Caz drept tot, toată	toți, toate
Caz oblic (n-are)	tuturor (a).

Tot are multe înțelesuri: a) e adiectiv cînd arată *întregul*.

Toată viața omului e plină de nădufuri.

b) e pron. nehotărît : *toată* paserea pe limba ei pîere.

Tot omul să laude pe Domnul

c) e adverb cu înțeles modal (repetiție) **tot** : *drăguș la căuș*.

d) Substantiv cînd se articulează : am perdut *totul* afară de cîste.

Obs. Ca Substantiv *totul* are caz oblic *totului*, în *dă-a-totului tot*.

§ 234. *Adverbele nehotărîte* : *oricînd, oricît, ori unde, fie unde, fie cînd ; nicăiurea, odinioară, o dată, altfel, alcum, necum, altundeva* etc.

DEPRINDERE

(Povestea lui Cîtea).

Era o dată o babă și un moșneag. Ei trăiau drept dragul, că de și erau bătrîni par'că tot luna de miere era pentru ei. Mai aveau ei și o fată frumoasă fru-

moasă cozi ; că, dă, nici moșnegii nu fusese uriiți în vremele lor. De unde pînă unde să îndrăgosti de fată un bulgar, cu numele de Citea ; avea bulgarul nostru grădinărie mare ; Zarzavaturile le vindea la tîrg și nu ducea nici odată lipsă de parale. Căuta acum omul nostru să fure inima fetei ; dar nu-î mergea așa cum gîndea el. Azi o vorbă, mine două, baba cam începuse a să îndupleca că n-ar fi rău ca bulgarul să ia fata. Și ce dacă-î Bulgar ? Moșneagul nu putea să audă de una ca asta ; și urmau multe sfezi în casă din pricina aceasta.

— Iti hotărâsc, femeie hăi, că n-are ce căta bulgăroîul ceala în casa noastră. Ci, eū am o casă de fete să mi-o dau după unul ca Citea ? Doar numai o fată am, n-am mai multe. Să rămie el cu ceapa și prajiî lui ; a veni și cel care-î scris să fie al fetei noastre.

Baba trebuia să tacă și să inghită, dar de ascultat vorbele moșneagului pace !

Ajunsesse acum vremea că Citea pîndea cînd nu era moșneagul acasă și hop și el în casă.

Moșneagul e-am simțise acestea, dar să facea că nu știe ; căuta să prindă pe Citea în casă și să mi-î tragă un ferchezău, știi, de cel bun să aibă ce pomeni.

— Știi ce una, babă.

— Ce babă ? răspunse răstit mătușa ; acum tot babă vezi înaintea ochilor.

— Ia lasă ; d'apoi eū ce sunt, o moșnegărie.

Fost-ai lele, ce ai fost

Dar rămas-ai lucru prost

Să știi că disară plec la drum. Ia cată mai bine și-mi pune merinde în cea traistă, că drumu-î lung.

Baba pregăti de drum ; moșneagul își puse boișorii

la cărucean și plecâ; dar avea în gînd să facă un ocol, îa, ici în marginea satului, și pe la aprinsul luminărilor să fie înapoi.

Cîtea aflînd de acestea își zise : acum îi timpul să mă duc pe la Smărăndița, acesta era numele fetei.

— Sărut mînule, mătușă. Dar unde-î moș Trohin ?

— A plecat la drum.

Atunci s-a mai înveselit inima bulgarului nostru. Dar nu apucâ să rupă cuvîntul bine și îată că să aude gura moșneagului pe afară, strigînd la boi :

— Aho ! ho ! Plăvan ; aho ! Buțureanu ! —

Baba zăpăcită apucă pe Citea de umăr, zicîndu-î :

— Ce-î de făcut acum ?

— Degrabă, Citea ; saî în grădină, că dacă te-a prin-
de aici vai de pielea ta. Și, *zup* sări Citea în grădina
cu varză

Cînd moșneagul dă să între în casă, aude zupăitul în
grădină ; — Ce-î femei ? ce haramuri aū intrat în varză ?

— Nici una ! e Citea'n varză.

— Ce umbli cu Citea ; nu știu eū cîte haramuri de
vită nu întră să minince varza ?

— E Citea'n varză omule !

— Cîte-s ? Și răpede luă jărdiea și *amandea* în gră-
dină după Citea.

Așa a pățit bulgarul nostru ; dar în cele din urmă tot
pe-a lui a fost. Baba a înduplecat pe moșneag și nu tre-
cu multă vreme după aceea, cînd lăutarii cîntaū la nunta
Smărăndiței cu Bulgarul. Și cită lume n-a fost față la
nuntă ! Toți ciți eraū acolo povesteau cu plăcere despre
pățenia lui *Citea* al nostru.

CAP. XIX.

VERBUL

§ 235. Verbul cuprinde cuvintele ce spun *acțiunii*. *Scolarul scrie tema*. Aici acțiunea de a *scrie* să referă la ființa *scolarul*.

Acțiuni propriu zise sînt numai cele **fizice**, ca *mînînc*, *merg*, *cosesc*, *cos*. Acestea au un *subiect*, ființă sau lucru; dar ca verbe avem astăzi o sumă de cuvinte, cari ne spun acțiuni *morale*, *sufletești*, deci abstracte și figurate: Poporul românesc adesea nu poate exprima asemenea acțiuni sufletești prin alte vorbe de cît tot prin cele cu înțeles fizic. Ex :

a pune în gînd = a hotări.

a să pune în cîrcă = a să sfădi.

cînd dă cu ochii de mine = cînd mă vede, etc.

§ 236. **Subiect și obiect**. La fie care verb există o ființă care face acea lucrare, adică un **Subiect**.

Profesorul explică lecția; **Vierul sapă via**.

Aici *Profesorul* și *vierul* sînt **Subiecte**.

Dar și verbul poate fi lămurit și hotărit în înțelesul său prin alți termeni, cari arată ținta lucrării, și care să numește *obiectul* verbului.

Cînd zicem *Vierul sapă via*, cuvîntul *via* specifică sensul general al verbului *a săpa*, arătînd că să aplică la anumit obiect, *via*.

Subiectul spune în propoziție raportul *activ*; obiectul raportul *pasiv*.

Soarele luminează pămîntul.

§ 237. **Tranzitive și netranzitive.** Considerind funcțiunea în propozițiune verbului vedem că sint 1) *Tranzitive* cînd aŭ un *obiect direct*, 2) *netranzitive*, cînd n-aŭ obiect direct. Ex :

Cînd zic : *Ion rîde, Vasile mînîncă*, verbele *rîde* și *mînîncă* sint netranzitive, căci nu sã construesc cu obiect direct ; îndată însă devin tranzitive cînd cer obiectul: *Ion rîde pe Vasile, Ion rîde de toată lumea, și Vasile mînîncă cireșe.*

Intre *tranzitiv* și *netranzitiv* e o trecere lesne, de oare-ce-I o funcțiune, urmată adesa de o schimbare de înțales.

Ex : *Tata a ajuns la vie* (netranz.);
Eŭ am ajuns pe Vasile (tranz.);
Eŭ te-am ajuns. (tranz.).
Iarna vine, vara trece (neutr.).
Și n-am cu cine petrece (netrans).
Am petrecut musafirii pînă la poartă, (tr.).
Am trecut riul în not. (tr.).

§ 238. **Activ și pasiv ; reflexiv și reciproc.** Tot în propozițiune verbul arată următoarele 4 raporturi :

a). *Activ*, cînd subiectul săvîrșește lucrarea specificată prin obiect.

Vrabia mălaiŭ visează.

b). *pasiv*, cînd subiectul propozițiunii sufere lucrarea arătată prin verb. Ex :

Vorba rea lesne să crede.

c). *reflexiv* cînd subiectul e în același timp și obiectul propozițiunii.

s-a lăut de s-a fript.

d). *reciproc* cînd acțiunea să face de *unul asupra altuia* :
să iubesc ca mîta cu cînele.

§ 239. Pentru toate aceste înțelesuri n-avem de cît două forme : *activă* și *pronominală*.

In : Vasile *aduce* lemne de la pădure ; verbul *aduce* e în forma *activă*. de oare ce acțiunea e făcută de subiect și *obiectul* o specifică.

Cînd la forma *activă* adăugăm pron. de acuzativ *mă, te, să, ne, vă, să* verbul capătă cînd înțelesul, *pasiv*, cînd cel *reflexiv*, cînd cel *reciproc*. Ex :

Lumea mă vorbește de rău. (pasiv).

Mă țin de rău pe mine (reflexiv).

Ne vedem în ce stare sîntem (reciproc).

§ 240. Verbul suferă schimbări de **număr, persoană timp și mod**.

§ 241. **Numărul**. Verbul în romînește are *două numere*:

Singuritul : *văzuî, văzuși, văzu.*

Inmulțitul : *văzurăm, văzurăți, văzură.*

La Număr să referă acordul *verbului* cu *subiectul* și cu *atributul*.

§ 242. **Persoanele**. Persoana e *forma* ce ia verbul ca să arăte raportul între *subiect* și *verb*. Verbul are 3 persoane, ca și pronumele.

eî fac, tu faci, el face,

noi facem, voi faceți, ei fac.

In verb persoana ne-o arată *terminațiunea*. Limba Romînă a păstrat puțin terminațiunile vechi. Terminațiunile de azi sînt adesa căpătate *prin analogie*. Așa în *umblu, i, ă, m, ți, ă*, terminațiunile *u, i, ă*, sînt nouă, numai *m, ți* de la plural sînt resturi din formele vechi.

§ 243. *Observare istorică.* Terminațiunile verbale sînt vechi pronume personale. Așa **u** însamnă *eū* (vechiul **mi**), **i** însamnă *tu* (vechiul **si**), **ă** și **e** însamnă *el* (**ti**); **m** însamnă *noi* adică *eū* și *tu* (vechiul **m[asi]**), **ți** însamnă *voi* adică *el* și *tu* (vechiul **tasi**). Pentru pers. III plural terminațiunea de azi e saū *consoană* saū *ă*; ar însamna *ei* adică *acesta* și *acela* (vechiū **nati, nti**).

Limba latină e mai aproape de aceste vechi forme: *laudo*, *laudas*, *laudat*, *laudamus*, *laudatis*, *laudant*.

Cînd conjugăm cu pronumele, facem o repetare, de oare-ce pronumele ni-l spune și terminațiunea. În *noi facem*, *m* cuprinde înțalesul de *noi*.

§ 244. *Analogia.* Din cele spuse la terminațiunile personale, vedem că limba romină e departe de a ne păstra neștirbit formele vechi. Pe lingă schimbările fonetice, ce le vedem la pers. I și II plur. **m** din **mus**, **ți** din **tis**, celelalte persoane aū terminațiunile căpătate prin *analogie*. Așa *eū* și *ei fac*; *el* și *ei usucă*; *eū* și *ei dorm* etc; *făcurăm*, *făcurăți*, *făcură*. Apoi timpuri întregi să conjugă după altă normă, de cît aceea ce ar fi eșit în urma schimbărilor fonetice. Așa azi conjugăm *făcuī*, *făcuși*, *făcu*, etc. ca *văzuī*, *văzuși*, *văzu*, în loc de *feci*, *feceși*, *face*, *facem*, *faceți*, *facea*, cum era forma veche (*feci*, *fecisti*, *fecit*, *fecimus*, *fecistis*, *fecerunt*).

Prin analogie să înlesnește vorbirea și să ajunge la principiul comodității.

§ 245. *Timpul.* Timpul e forma ce ia verbul pentru a arăta momentul, în care să petrece acțiunea față cu actul vorbirii. Lucrarea va fi atunci *prezentă*, *trecută* saū *viitoare*, adică *contemporană*, *posterioră* saū *anterioară* momentului vorbirii.

§ 146. *Prezentul* arată că lucrarea e contemporană cu actul vorbirii. Ex : Ce faci? — *mîinînc* lapte.

Ca durată unele acțiuni sînt *momentane*, altele *continue*.
Ex : *es, intru, clipest, fulgeră* sînt **momentane** ; iar *șed, scriu, vorbesc* sînt **continue**.

Tot în prezent punem faptele din trecut, cînd vorbirea noastră e *directă*, adică caută a aduce faptele din trecut ca prezente : numim atunci *prezent istoric*.

Zis-a Domnul ucenicilor săi : Eū **sînt Fiul omului** ; cine *ascultă* de mine, de tatăl mîeu *ascultă*.

În prezent mai punem verbul din propozițiunile, ce sînt ca *maxime* : Cine *are* mintea ntreagă.
În cearta altor nu *să bagă*.

§ 247. *Trecutul* arată o lucrare anterioară momentului vorbirii. Ex : Cezar venind în Senat și-a dat astfel raportul despre expediția sa la Parți : *am venit, am văzut, am învins*.

§ 248. *Viitorul* arată că lucrarea e posterioară momentului vorbirii. Ex :

voiu avea, nu voiu avea
voiu trăi cum voiu putea față cu
am avut de n-am avut
am trăit, cum am putut.

§ 249. Pe lingă aceste forme de timp mai sînt altele, care ne arată că o lucrare e contemporană, anterioară sau posterioară nu cu momentul vorbirii, ci cu altă lucrare și ea trecută sau viitoare. Așa cînd zicem :

Mincasem și plecasem, se vede, cînd **ai venit** la noi ; acțiunile de a *mînca* și a *pleca* sînt anterioare acțiunii de a *veni* : care și aceasta e anterioară lui *să vede*, ce-i contemporană cu momentul vorbirii.

Sau, cînd **vor ajunge a casă, cred că și tata va fi venit de la țară**. Aici acțiunea *va fi venit* e anterioară

acțiunii *vor ajunge*, care e posterioară acțiunii *cred*, ce-î contemporană cu momentul vorbirii.

Toate aceste raporturi de timp ni le arată *Trecutul* și *viitorul*, prin deosebitele lor forme.

§ 250. Trecutul are 5 forme: **Imperfectul**, **Perfectul simplu (aorist)**, **Perfectul compus**, **Perfectul anterior simplu** și **Perfectul anterior compus**.

§ 251. **Imperfectul** arată o lucrare trecută ca *contemporană altei lucrări trecute* saū în **succesiune**. Ex :

Cînd s-a aprins casa, băteau 9 ceasuri la Mitropolie.
(contemporană).

Cît a trăit mama, în fie care zi **ne duceam** regulat la biserică ; **aprindeam** luminări la sfinți, **ne închinam** pe la icoane, **ascultam** cu evlavie serviciul leturgiei, și luînd *nafura* **ne întorceam** mulțamiți a casă (succesivă).

§ 151. **Perfectul simplu (aoristul)** ne spune de o faptă ca trecută într-un moment dat și fără repetiție. E des întrebuințat în povestiri :

«Prislea **ajunse** pre tărîmul celalalt ; **să nită** cu sfială în toate părțile, și cu mare mirare **văzu** toate lucrurile schimbate. De o cam dată-î **fu** frică, dar îmbărbătindu-să **apucă** pe un drum și **merse**, pînă **dete** de niște palaturi cu totul și cu totul de aramă.

§ 252. **Perfectul compus** spune de o faptă trecută într-un moment *nu tocmai hotărît*. **Am fost** pe la noi și nu mi-a prea plăcut ceea ce **am văzut**.

Obs. Graiul confundă aceste două forme, și face o întrebuințare mai bogată de perfectul compus, lăsînd pe cel simplu mai mult în povești. Aceasta mai ales în graiul moldovenesc, pe cînd cel muntenesc din contra întrebuințează mai mult *aoristul*.

§ 253. **Perfectul anterior** spune de o faptă anterioară altei lucrări trecute. Când **m-am dus** la gară, **sosise** trenul cu puțin mai înainte. Aici acțiunea *sosise* e anterioară acțiunii *m-am dus*, care și ea este anterioară momentului vorbirii.

Perf. anterior are și el două forme : **simplă și compusă** : **zisesem și am fost zis** ; din acestea poporul cunoaște mai mult pe cea compusă. Ex :

I-am fost spus să stea binișor ; dacă nu m-a ascultat, cine-i de vină, dacă a mâncat calcavura ?

§ 254. **Viitorul** are și el două forme : **viitorul absolut și viitorul anterior**.

1). **Viitorul absolut** spune că lucrarea e posterioară momentului vorbirii : **Vom merge de sară la teatru** ;

2) **Viitorul anterior** spune că lucrarea e anterioară altei lucrări posterioare momentului vorbirii. Ex :

Mă voi duce la prefect pe la ceasul unul, cred că **va fi mâncat** pînă atunci.

§ 255. *Obs.* Pentru viitor limba ne dă și alte forme, cari exprimă starea acțiunii din viitor. Așa a) *Viitorul apropiat și posibil* : cît pe ce **era să-l calce** trăsura ; b) *viitorul de necesitate* : **trebuie să fugă** din țară, ca să scape de închisoare. Tot așa în Franceză avem : *Je vais partir, je dois partir* ; mai mult încă Francezii au și un trecut apropiat : *il vient de sortir* = a eșit de curînd.

§ 256. În scurt avem aceste forme de timp.

Prezentul		<i>văd</i>
Trecutul	Imperfect	vedeam
	Perf. simplu	văzui
	Perf. compus	am văzut
	Perf. anterior simplu	văzusem
	Perf. ant. comp.	am fost văzut

Viitorul	{	Viitor absolut	voiu vedea	}	<i>am să văd, oiu vedea</i>
		Viitor anterior	voiu fi văzut		<i>voiu să văd, oiu să văd, era să văd: trebuie să văd.</i>

§ 257. **Modul.** Modul e o formă ce ia verbul pentru a arăta *starea acțiunii*; anume dacă eu vorbitorul o prezint ca *act*, ca *hotărîre*, ca *îndemn*, ca *poruncă*, ca *cerere*, ca *rugăciune*, ca *dorință*, ca *condiție* etc. Ar urma să avem atîtea forme de mod cîte sint stările unei acțiuni; dar forme de mod sint mai puține. Cunoaștem aceste 4: *Indicativul*, *Subjunctivul*, *Imperativul* și *Optativul*.

§ 258. **Indicativul** arată lucrarea ca *act hotărît*: Tata *a venit*; mama **vine** acasă; iar sora-mea **va veni** în curînd.

§ 259. **Subjunctivul** arată lucrarea ca *hotărîre*, *îndemn*, *dorință*, (blestemul): *să tăcem*; hai **să mergem** la vie; **să-l ia** dracul etc.

§ 260. **Imperativul** arată lucrarea ca *rugăciune*, *îndemn*, *cerere*, *poruncă*, *învitare* etc. Toate acestea înțelesuri ni-le dă *tonul* cu care rostim verbul: *Du-te*; *fă*; *adă*; *zi*; *dă-mă*; *vino*.

Obs. O sumă de verbe n-aū de cît forma de la imperativ; cunoaștem aceste verbe supt numele de **defective**: *na*, *hai*, *haideti*, **pas** de fă cutare, **ops**, *blemu*, *tuști*, etc.

§ 261. **Optativul** arată că ideea de lucrare să află în mintea vorbitorului ca *dorință*:

Mărita-m-aș, mărita,

Nu știu pe cine-oiu lua.

Tot supt această formă arătăm și ideia de **condiție**; dar nu ne-o spune direct forma verbală, ci conjuncția *Dacă*.

Aș merge și eu cu voi **dacă** m-ar ajuta picioarele.
Te-a ajutat, numai să fii de treabă.
 De drag ce-mi ești, **te-aș viri** și-n sin.

Obs. Ideea de dorință ne-o arată și subjunctivul, prin care exprimăm *blăstămele*; iar ideea de condiție ne-o exprimă orî-ce timp punîndu-î înainte *dacă*!

Dacă faci, fă; *dacă făceaî*, nimeriאי; *dacă ai să faci*, fă; *dacă aș face și eu*, ce ar fi?

§ 262. Dintre moduri numai Indicativul are toate timpurile; celelalte n-au de cit unele. Așa *Imperativul* are numai *prezentul*; iar *subjunctivul* și *optativul* au *prezentul*, *perfectul* și *perf. anterior*.

	<i>Indicativ</i>	<i>Imperativ</i>	<i>Subjunctiv</i>	<i>Optativ</i>
Prez.	fur	fură	să fur	aș fura
Imperf.	furam	—	—	—
Perf. S.	furaî	—	—	—
Perf. C.	am furat	—	să fi furat	aș fi furat
Perf. ant. s.	furasem	—	—	—
Perf. ant. c.	am fost furat	—	să fi fost furat	aș fi fost furat
Viit. absolut	voiu fura	—	—	—
	am să fur	—	—	—
	era să fur	—	—	—
	trebuie să fur	—	—	—
Viit. anter.	voiu fi furat	—	—	—

§ 263. Formele de timp ale subjunctivului și optativului ne arată nu anterioritatea de fapt a unei lucrări față cu momentul vorbirii, ci stări de trecut a unor lucrări nesăvîrșite. Așa *Perf. Subjunctivului*: *să fi furat*, arată mai mult o condiție, de oare ce hotărîrea unei fapte trecute nesăvîrșite vine ca o condiție față cu prezentul: *Să fi furat, m-ar fi închis*.

Tot așa și *Perf. optativului*: *aș fi mîncat și cu ochiî*,

dar nu s-a putut. Prin aceste forme de timp exprimăm cele mai complexe raporturi între acțiuni fie ca reale, fie ca închipuite.

CAP. XX.

Derivatele verbale.

§ 264. În legătură cu modurile verbului: să pun de ordinar și următoarele nume, care sînt derivate verbale, iar nu forme de conjugare. Aceste derivate sînt: *Infinitivul*, *Participiul* și *Gerundiul*.

§ 265. **Infinitivul** ține și de verb și de substantive. Ca *substantiv* arată acțiunea determinînd-o în gen și număr; ca *verb* arată acțiunea în lucrare și-și păstrează rolul de verb în propoziție. De pildă:

Toate Puterile în Stat emană de la națiune. Aici *puterile* e infinitivul substantiv (*a putea*—putere).

El poate nenoroci, dacă va vrea. Aici *Infinitivul* are funcțiunea de verb, de oare ce *nenoroci* fiind obiectul verbului *poate*, merge mai departe și cere ca obiect pe *el*, persoana suferitoare a acțiunii *poate nenoroci*.

§ 265 bis. Infinitivul are două forme: *întreagă* și *scurtată*, care corespund la cele două funcțiuni: Infinitivul cu formă întreagă e substantiv; iar cel cu formă scurtată e verb. Între ele e această deosebire: În infinitivul scurt domină ideea verbală, pe cînd cea nominală e pe al doilea plan; de aceea și cere după dînsul un obiect. Ex: *Elevul începuse a spune lecțiunea, dar a fost oprit pe dată de-a o mai continua.* Aici *lecțiunea* și *o* sînt complimentele directe a verbelor *spune* și *continua*.

În Infinitivul întreg din contra ideea nominală predomină și cuvântul capătă o mai mare precizie. Ex : *avere, putere, mîncare, bere, vedere*, etc. sînt niște substantive cu înțeles hotărit, căci prin ele nu numim acțiunea generală de *a avea, a putea, a mînca, a bea*, ci obiecțiunea acțiunii : ca ceva real și hotărit.

În propoziție Infinitivul scurt cere obiect, iar cel întreg cere complinire atributivă :

Ex : *Culegătorii încep a culege via* ; *cusutorița mea știe a coasă cămeși naționale* ; dar *averea părintască s-a risipit toată* ; *puterea omului stă în voea Domnului* ; *mincarea de dimineață prieste bine* ; *vederea omului e mai slabă ca a vulturului* ; *am băut bere înăcrită*.

§ 266. *Observare istorică.* Forma întreagă e cea mai veche, și derivă de-a dreptul din latinește ; ex : *laudare, videre, audire, dare*. Pînă în suta a XVII găsim la scriitorii noștri infinitivele întregi ca verbe, așa : *apucatu-m-am și eu a serie începătura și adaosul* (Ureche 1647) ; n-aū mai puțin *a suferire*, s-aū apucat de tătare *a-i batere* și *a-i gonire* (Evst. Logofătul 1660) ; aici s-aū căzut *a pomenire* de *averea lui Vasile Vodă* (M. Costin 1600) ; a lor nu le pot oamenii *a credere* (I. Neculcea 1745). Alătura cu aceste urme de scriitori, documetele timpului ne dau *ioideauna* formele scurte, așa că nu putem ști timpul cînd a început a căde silaba *re* ; și dacă îl găsim în Cronicari îl luăm ca un arhaism plăcut lor la seris, dar pe care graiul l-a pierdut de demult. *Re* din infinitiv e pronumele reflexiv *se*, alipit la tulpina verbul : *amare=ama se*.

§ 267. **Participiul** e un derivat verbal, ce în graiū să ia ca un determinant, toemai ca orî ce adiectiv. Ex : *om nenorocit, faptă îndeplinită, copil silitor, fată neascultătoare*. Participiul e adiectiv cînd determină ; e substantiv cînd e determinat. Ex : *sosit de curind* ; și *sositul* trecutului.

Deosebirea între adiectiv și participiu e că în participiu domină înțelesul verbal, ceea ce nu ni-l dă adiectivul. Pentru aceasta s-a și numit *participiu*, adică *face parte* din verb. El nu arată raportul de timp, mod și persoană, ci numai raportul de *gen*, *număr* și *caz*; Terminațiunile participiului sint *t*, *tă*, *or*, *oare*, alipite la tulpina verbului plus vocala caracteristică

lăuda-t, *lăuda-tă*, *văzu-t*, *văzu-tă*; *născător-î*, *făcător-î*
lăuda-ți, *lăuda-te*, *văzu-ți*, *văzu-te*, *născătoare*, *făcătoare*.

Terminațiunea *tor* spune totdeauna *activul*.

Romînul e *răbdător* din fire = **care rabdă**.

Soarele e *datător* de viață = **care dă**.

Terminațiunea *t*, *tă* spune pasivul cînd verbul e tranzitiv, spune din contra activul cu netranzitivele:

Cine plouat (pas.), *vacă fătată* (act.), *femeie făcută* (act.), un *musafir sosit* de curînd (act.), un **axion cîntat** frumos (pas.), etc.

§ 268. Participiul își păstrează înțelesul verbal, în formele compuse de conjugare și cere atunci obiect direct. De ex: am **văzut** și **petrecut** multe în lumea aceasta. Tot așa și în cîteva construcțiuni cu prepozițiuni unde cere obiect: *mama s-a apucat de înfățat oghialul*; *oile aî plecat la păscut*; *oaspeții s-aî pus pe mîncate și pe băute*; *fug pe întrecutele*; *mîincă pe nespălatele*; *îl bate pe nemîncatele*.

Obs. Construcțiunea aceasta să asemănă cu *supinul* latin, ceea ce aî făcut pe mulți să vadă în romînește persistența supinului latin. Ex: *dificile dictu est* = este greu de zis; *uva matura dulcis est gustatu* = poama coaptă e dulce la gustat; *facile intellectu est* = e ușor de înțeles; *mirabile visu*, etc.

§ 269. **Gerundiul** e și el un adiectiv, ce servește ca determinant în propozițiune, dar cu formă fixă. El determină cînd subiectul : **văzîndu-l** *zmăul îi zise* ; cînd verbul : *s-a dus* **chiuind și hăulind** ; cînd obiectul : spune stăpînului tău că ai văzut pe Marius *rătăcind* pe ruinele Cartaginei.

Gerundiul ca determinativ cere după el un obiect direct și chiar o subordonată obiectivă, legată totdeauna prin *că*. Ex: L-am auzit vorbind *ceva*, dar nu știu ce ; și L-am auzit vorbind *că* s-a dizolvat Camera și Senatul și *că* alegerile viitoare să vor face peste două luni.

Obs. *Că*, e pronumele *quod*, ce să construiește ca obiect al verbului în gerundiu ; cu vremea și-a pierdut înțelesul pronominal și a rămas ca conjuncție subordinatoare a obiectivelor directe și în compunere arată *cauza*: *fiind că, pentru că*.

CAP. XXI.

CONJUGARILE

§ 270. Unirea tuturor formelor de timp și mod, de număr și persoană ia numele în gramatică de *conjugare*. Un verb să conjugă cînd la tulpina aceluï verb alăturăm deosebitele terminațiuni pentru a arăta raporturile de *timp, mod, număr și persoană*.

Ex : *Văd, vezi, vedeți, văzuï, vedeam, văzusem, vadă*. Aici prin schimbările ce ia tulpina : *ved, văz, văd, vez, vad* cum și prin terminațiunile ce să alătură : *ï, ți, uï, am, sem, ă*, să exprimă diferitele stări ale acțiunii de a *vedea*.

§ 271. **Vocala caracteristică.** Numim caracteristica unui verb *vocala*, care precede terminațiunea ; de ordinar să ia ca normă vocala de la infinitiv :

mîncare, tăcere (azi tăcere), mergere, venire, *urîre* (vechiu urire). Aici *a*, *ea*, *e*, *i*, *î* sînt *caracteristicile* verbelor. Deosebim dar

Conjugarea în *a* : *a urma*, *a ura*, *a da*, *a sta*, *a lua*.

Conjugarea în *ea* : *a vedea*, *a șede*, *a tăcea*, *a bea*.

Conjugarea în *e* : *a merge*, *a crede*, *a pune*, *a bate*.

Conjugarea în *i* : *a veni*, *a dormi*, *a urzi*, *a fugi*.

Conjugarea în *î* : *a urî*, *a ocărî*, *a vîrî*, *a chîorî*.

1). Ori ce verb merge pe una din aceste conjugări ; totuși sînt o sumă de verbe, care merg pe două conjugări și chiar pe trei : *a găti* și *a gătî* ; *a îndesa* și *a îndesi* ; *a adăogi*, *a adaoge*, *a adăoga* ; *a îndatora* și *a îndatori* ; *a voi* și *a vrea*, etc.

2). Apoi sînt asemănări între conjugări : așa după verbele în *a* merg o parte din cele în *î*, *uram*, (de la *a urî*, ca *uram* de la *a ura*) *vîr*, *vîrî*, *vîră*, ca *ar*, *ari*, *ară* etc. *făcuî*, *uși*, *u. stătui*, *uși*, *u*, ca *văzuî*, *uși*, *u*.

Verbele în *ea* și *e* să asemănă la multe timpuri și moduri. Așa : *vedeam* ca *mergeam*, *văzuî* ca *făcuî* ; dar noi *vedem*, voi *vedeți* și noi *mergem*, voi *faceți* ; adică cele în *ea* au mai mult forme slabe în conjugare, iar cele în *e* au forme tari : *vedem* și *credem*. Graiul și aici le-a asemăluit, căci să zice noi *făcăm*, voi *faceți*, noi *mergem*, *duceți-vă*, nu *dúceți-vă*.

3). Verbele în *a* să asemănă cu cele în *ea* cînd înaintea lui *a* e un *i*. Ex : *a tăia* (pr. *tăie*) ; *a mîngîia* (pr. *mîngîie*). Să păstrează *a* după *o* și *u* : *a lua*, *a ploua*, *a să oa*.

§ 273. **Tulpină și terminațiune.** În conjugarea verbelor trebuie să luăm samă de schimbările, ce le ia tulpina față cu deosebitele terminațiuni. Apoi trebuie să ținem samă de *accent*, căci influența lui e covârșitoare.

1). **Influența tonului asupra tulpinii.**

§ 274. **Tulpine tonice și atone.** Rolul accentului e mare asupra vocalelor din tulpină. În regulă generală vocalele să slăbesc îndată ce scapă de supt accent; din contra să mântin cit stă accentul, bine înțeles dacă vocala din silaba intonată nu e supusă schimbărilor fonetice.

1). Tulpinele cu vocala *a* îl întunecă în *ă*, cînd n-au accentul :

laud—*lăud-ăm*; *făc*—*făcîi*; *tăiū*—*tăiūm*; *bâte*—*bătîi*

2). Tulpinele cu *o* îl schimbă în *u* : *pòt* — *putem* ; *rog*—*rugăm*; dar *dorm*—*dormim*; și *culc*—*culcăm*, *cuget*—*cugetăm*. (cf. § 60).

3). Tulpinele cu *e* și *i* variază : *a veni* și *vin* — *veneam* ; *cetesc*, *ceti* și *citi*.

2). **Acțiunea terminațiunilor asupra tulpinii.**

§ 275. Terminațiunile să alătură la tulpină nu fără să n-aibă vre-o influență asupra ei. Supt acțiunea terminațiunilor să schimbă cînd vocala, cînd consoana.

1). *Terminațiunile ă, e din tulpină* schimbă pe *o* și *e* în *oa* și *ea* : *rog* — *roagă* — *roage* ; *pot*—*poate*—*poată* ; *cred*—*creadă*—(*creade*) *crede* ; *merg*—*meargă*—(*mearge*) *merge* ; *es*—*iasă*—(*ias*) *ese*; etc.

La cîteva verbe *ea* a ajuns la *a*: vād—(veadă) vadă. spāl—(speală) spală ; șed (și șez)—(șează) șază și șadă; înșel—(înșeală) înșală—înșeală (înșele).

2). Terminațiunile *i* și *e* schimbă pe *i* în *i*: vînd—vinzi—vînde.

§ 276. Acțiunea terminațiunii *i* și *e* asupra consoanelor e covirșitoare. Așa :

1). Verbele, a cărora tulpină e terminată în velale *c^a g^a*, le schimbă în palatalele *c^e, g^e*: tac, tacî, tace ; fac, faci, face ; rog, rogî, roage , dreg, dregî, drege.

2). Verbele cu tulpina terminată în dentale *d, t, s*, le schimbă în *z, ț, ș*, (sunete compuse) supt acțiunea lui *i*: cred-crezi, dar crede ; pot (pop.) pociu, poți, dar poate ; cos, coși, dar coase ; vărs, verși, verse (vearse).

Iar în grupul *sc*, devenit *st, s* să schimbă în *ș* supt acțiunea lui *e* și *i*: cresc, crești, crește ; pasc, paști, paște.

3). Verbele cu tulpina terminată în *r, n*, fac să dispară pe *r, n* înaintea lui *i*: spun—spui ; pun—pui ; cer—cei ; țin—ții ; vin—vii ; sar—sai ; pier—piei ; par—pai etc.

4). Cîteva verbe schimbă pe *d* în *g*: ucide — ucigă (1, toaca), purced și purceț, purceagă.

5). Verbul *a curge* a adăogat pe *g* în tulpină. Avem *curgînd* pentru vechiul *curînd*. În Ardeal să zice și azi *cură* pentru *curgă* și prin analogie *mere* pentru *merge*.

6) La verbele în *e* aton, ce fac trecutul în *sei*, tulpina suferă schimbări în consoane. Așa :

a). Velalele *c^a, g^a*, să elid saŭ să transformă în labiale *p*:

ung — unsei (pentru ungei),

torc — torsei (p. torcei).

zic — zisei (p. zicsei=dici).

dar *frig* — *frip-sei* (p. *frig-sei*).
coc — *cop-sei* (p. *coc-sei* = *coxi*).
sug — *sup-sei* (p. *sug-sei*).

b). să elid și dentalele *d*, *t*, cum și labiala *b* :

ard — *arsei*
fierb — *fiersei*
trimet — *trimesei*
dar *rupe* — *rupsei*

§ 276 bis. **Verbe cu tulpina duplicată.** Unele verbe adaugă sunete nouă în tulpină, chiar la prezent, de și duplicarea tulpinii era un semn al formării trecutului: *usuc* de la *usc-a*; *mînc* de la *mînc-a*. Străinii iaă pe *usuc* ca adevărata tulpină și zic: *usueat* (lemn uscat); dar nu toți Rominii aă aceste forme; Ardelenii zic și astăzi: *mînc*, *mînci*, *mîncă*, ca și *usc*, *uscî*, *uscă*, și *lucru*, *lucri*, *lucră*. Comoditatea graiului a cerut aici pe *u*; e mai comod *usucî* de cît *uscî*, și *lucrezi* de cît *lucri*. Tot aici punem pe: *dăd-ui*, *stăt-ui*, singurele verbe, care în romînește ne păstrează formele vechi de reduplicare a tulpinei la trecut. Și aici formele duplicate să iaă drept cele primitive și poporul zice: *dădeam* în loc de *dam*; *am stătut* în loc de *am stat* etc.

3). Schimbări în terminație.

§ 277. Terminațiunile verbelor aă fost odată pronume personale. Schimbările suferite sint foarte multe, și nouă în romînește nu nă-a rămas de cît *m*, *ți*, ca resturi din vechile terminațiuni pronominale. Toate celelalte sint forme căpătate mai mult pe calea *analogiei*. Așa o dată terminațiunile prezentului erau *u*, *i*, *ă*, *e*, ca în verbul

aflu, aflu, aflu, aflu. Cind însă tulpina era terminată în *i* : a) *ă* s-a schimbat în *e* : *fiă—fie* ; *viă—vie* (vină) ; iar dacă *î* era semison, *ă* s-a schimbat în *e* și grupul *ie* îl scriem drept *e* : *taia (taie) tae* ; *moaia (moaie) moae*, tocmai ca *reche* din *vechia, vechie* ; *ureche* din *ureachia*,

b) *i* devine *i* : [scriind] scriind, *muind (miiind)* tocmai ca *creștin* din *creștiin*.

c) *u* și *i* s-au semisonat și chiar s-au elidat : *omor (vechiu omoru)* *moi [ü]* (vechiu *moi*) ; *taï (ü)* (vechiu *taiu*) ; *omorï* (vechiu *omorï*). Aceasta ca și la nume ; dar *atlu-aflu, umplu-i ; umblu-i*, ca *socru-i ; cuseru-i*.

§ 278. Și vocala caracteristică încă suferă schimbări, datorite cind consoanei, cind vocalei din terminațiune. Așa : a) *a* trece în *ă* urmat fiind de *m* : *lăudași lăudăm* ; urmat de *n* trece în *i* : *lăudînd* și prin o schimbare de conjugare : *bînd, mergînd fugînd*.

b) *e* devine *u* în trecut : *vedere-văzuï ; putere putuï* ; și prin analogie *stătuï, dăduï, lăuï, făcuï* etc.

§ 279. La sufixele *ez* și *esc* observăm aceleași schimbări ; anume *e* să diftonghează în *ea* : *urează, boească* ; La verbele în *i* avem *ăsc* în loc de *esc* : *urăsc-uraste* (mold. *urăște*). Formele muntenești sînt cu *aște* : *slujaște, pășaște* ca *șase, șapte* ; formele literare sînt cu *e* : *slujește, cosește, păzește*, ca *șapte, șese*.

§ 280. **Verbe regulate și neregulate.** Studiind schimbările din tulpină față cu alăturarea deosebitelor terminațiuni am văzut că sînt foarte puține verbe, a căror tulpină să rămie neatinsă. Așa sînt verbele, care au în tulpină un grup de consoane terminat cu *l* : *urla, umbla, atla, umplea, umfla, sutla, zvîrli, mîrli*, cum și o mare parte din cele în *rî* : *urî, ocări, borî* ;—

Cele mai multe primesc schimbări numai în consoană, ca a *cînta*, *cînți*; sau numai în vocală *omor-omoară-omoare*, sau în amîndouă de o dată : *rog-rogî-roage*.

La altele schimbările sînt și mai mari; așa : *vedere*, *văzuî*, *vezi*, *vad-ă* (*veadă*). Dacă la acestea punem și unele provenite din analogie, ca schimbări de conjugare la unele timpuri, *dădù* și *dete*, *stătu* și *stete*. Vedem că deosebirea între verbe regulate și neregulate e de prisos a o mai face. Neregularitatea unui verb stînd în schimbările din tulpină, iar nu din terminațiune, n-am ști unde să ne oprim cu verbele regulate, și unde să începem cu cele neregulate.

Observare. Formele de timp și mod a unui verb ni le arată dicționarul; Gramatica ne arată numai chipul de conjugare a verbelor. În limbile vechi de oare ce să pleacă de la formă la înțeles să admite această deosebire, dar în limba maternă ea nu-și are locul. Explicațiunea variațiunii tulpinei față cu terminațiunea, cum și înriurirea analogiei sînt de ajuns pentru gramatică.

§ 281. **Conjugarea vie și moartă.** Nu toate conjugările sînt de o potrivă de bogate în verbe; așa sînt puține în *e* intonat și neintonat față cu conjugarea în *a* și *i*. Din acestea cea în *i* e staționară, pe cînd după cea în *a* conjugăm ori ce neologism. Numim *vie* conjugarea în *a* și *i*, iar *moartă* conjugarea în *e*.

De conjugarea în *i* sînt adevăratele verbe romînești, cum și cele împrumtate din l. slavonă; verbele de conjugarea în *e* sînt curat latine; iar cele în *a* sînt de toate soiurile ca origină, ea fiind singura conjugare, care și azi formează cuvinte.

Notă. Iată o listă lungă de verbe pentru a vedea raportul dintre conjugări :

I. *Conjugarea în e întonat :*

a vedea, umplea, plăcea, zăcea, cădea, scădea, ședea, putea, încăpea, ținea. *revedea*, a bea, a vrea, *reținea*, *deținea*, *sustinea*, *obținea*, *întreținea*, *dispărea* mînea rămînea, părea, durea, *măntinea*.

II. *Conjugarea în e aton.*

a **bate**, abate *combate*, dezbate, răzbate, străbate, zbate ; a **duce**, aduce, *conduce*, *produce*, *induce*, *deduce*, *introduce*, *reproduce*, *reduce*, *traduce*, a **face**, desface, preface, *satisface*, *reface* ; a **pune**, apune, *compune*, *dispune*, *depune*, *impune*, *supune*, *prepune*, *presupune*, *răpune*, *propune*, *suprapune*, *interpune*, *expune*, *opune*, *spune*, *descompune* ; a **trage**, atrage, *contrage*, *detrage*, *retrage*, *subtrage*, *extrage* ; a **prinde**, aprinde, desprinde, deprinde, *interpinde*, *surprinde* ; — a **serie**, *ascrie*, *descrie*, *înscrie* *proscrie*, *prescrie*, *subscrie*, *transcrie* ; a **zice**, a *dezice*, *contrazice*, *prezice*, *rezice*, a **curge**, *decurge*, *recurge*, *percurge*, *scurge* ; — a **rupe**, *conrupe*, *întrerupe* ; a **trimete**, *sumete*, *demite* *transmite*, *remite*, *comite*, *promite*, *permite*, ; — a **trece**, a petrece, întrece ; a **vinde**, unge, ucide, țese, *tunde*, a **toarce**, întoarce, destoarce, reîntoarce ; a **crede**, increde ; a **tinde**, întinde, destinde, *pretinde* ; a teme, șterge, rîde, surîde, sugă, strînge, destrînge, conștrînge, stînge, sparge, mulge, zmulge, scoate, scoace, coace, răspunde, *respinge*, *frînge*, înfrînge, răsfrînge ; înțălege, începe, reîncepe, deschide, *redeschide*, cunoaște, *recunoaște*, ajunge, rage, rade, pîrcește pricepe, linge, prelinge, perde, paște, tunde, pătrunde, ninge, naște, merge, învinge, convinge, împunge, împinge, întinge, atinge, încinge, închide, *conchide*, începe, geme, frige. fierbe, *esclude*, dregă (vechiu direge), *distruge*, *devide*, *distinge*, descreește, descinge, plînge, *deplînge*, *decide*, *culege*, *alege*, crește, *corespunde* cerne, cere, așterne, acsunde, arde, ajunge, înfînge.

III. *Conjugarea în i.*

Asfinți, ascuți, auzi, anevoi, aminti, acoperi. amăgi, afu-

risi, asupri, albi, albăstri. alipi, azvîrli, adînci, asurzi, aminti, adăugi, acri, amurgi.

Boci, bîlbîi, borteli, bodrogăni, bieîni, batjocori, bănuî, bombăni, bîzii, bîlguî, boşteri, bătători, boeri, boi, hărbieri, bojbăi, bufni, blehui, bleşti, buimăci, bolohăni, birui, bolti, boscorodi, borti, behăi, bolborosi.

Ciopli, cîrpi, cîocăni, cîrunti, chinui, chefui, chibzui, carnosi, cîrmui, elipi, cuceri, clăntăni, cîrpi, crişni, cîrti, cuveni, călători, crîeni, cîrîi, clădi, cercui, cerşători, cerni, colbăi, curăţi, cloncăni, cobiltăi, chellui, cosi, cîocni, cîrcîli, cîrfei, cruşi, cruci, *convorbi*, *converti*, cîrni, cîntări, erăci, cîrpi, călări, cumpăni, căsători, compătimi, călugări, *conteni*. cărunţi, crontăi, cloci, cîrui, clefăi, căsăpi, codi. corci, coviţai, chiti, einsti, cenătui, clăti, cuminţi.

Descoperi, dojeni, dori, dormi, despărţi, dumeri, dezvăli, dîrdii, destăinui, dezrobi, dezgrădi, despăgubi, dăruî, dez-morţi, drăgosti, distribui, *dăntui*, dospî, datori, dobîndi, domni, domestici, dupăi, *diferi*, dăscăli, *defîni*, dobitoci, dondăni, dovedi, dosi, desnădăjdui, *deveni*, dezlipi.

Ezi, eşi, eftini.

Fugi, ferî, fugări, fornăi, filuî, flămînzi, făli, feţui, ful-gui, foşni, filfii, fienduri, ferici, fuduli, festeli, fini, flocăi, forfoti, fasoli.

Goni, gîfui, ghîftui, ghîonti, ghîortăi, gilgîi, gîndi, gî-dili, gîci, grohăi, grămădi, goli, ghintui, griji, glăsui, găsi, găzdui, găti, gitui, gîngăvi, gustări, gîngîi, găuri, gelui, gogi, greşi, grăbi.

Huli, hori, huidui, horăi, hali (mingea), hămăi, hărtui, hăţui, horpăi, hultui, hăitui, hortăi, hîrîi, hurui, humui, hîidui (de frică), hui, hrăni, hodorogi. hemei.

Isprăvi, iuţi, izbi, izbăvi, izgoni, ivi, iubi, izmeni, is-căli, ispiţi, istorisi, iconomisi, izbucni, izbi, izbûti, icni.

Îmblînzi, îmbrînci, îmbucăţi, încălzi, împărăţi, împăr-tăşi, împărţi, înmulţi, înjosi, împetri, împleti. îndră-cî, îndrăgi, întări, îmbătrîni, întineri, întepenî, încolăci, îndoi, învîrţi, înşăsi, înflori. îmboboci, întocmi, încolţi, întîl-ni, înghiţi, învechi, înoi, înrăi, înăcri, înduleci, închipui, în-

mărmuri, îmbogăți, înriuri, îmbulzi, îmbunătăți, împriete-
ni, încreți, îndoii, înveseli, încîlci, învălui, învăli, îngădui,
îngrădi, încuseri, îmbodoli, îmboldi, înlemni, însuși, impo-
dobi, înfrăți, înfrunzi, împuti, întipări, întruni, împlini, în-
vrăjbi, însufleteți, îngurlui, interveni.

Jeli, jupi, jurui, juli, jmălțui, jigni, jefui, jumuli, jertfi,
jidovi, jălui.

Lănțui, lehăi, lărgi, lungi, licări, linguși, liniști, lim-
pezi, lenevi, leni, lipi, lipsi, lîorbăi, luci, locui, lăți, le-
gîui, lecui, lihni, limchi, lăcomi, lovi, lustrui.

Minvi, minți, mirui, milui, mistui, milostivi, mînji, mî-
rîi, mornăi, mucezi, munci, muști, mîhni, muri, mișăli,
meni, mări, mărgini, mohori, moțai, muți, moșteni, mul-
țami, mîntui, molipsi, moleși, mugii, mustui, mitui, miți
(pop.-niți murdări.

Nimici, nimeri, nutri, numi, nenoroci, nebuni, neliniști,
nedumeri, năpăstui, năpusti, netezi, năcăji, nărui, năvăli,
nămolii, năsipi, noroci, născoci, năpîrli, nătîngi.

Opri, oploși, ocoli, obloji, orîndui, ocîrmui, ochi, oferi,
osîndi, oeroti, oțăli, osteni, ologi, obrăznici.

Peri, păli, plănui, porni, potieni, păcătui, pîrli, posti,
pîndi, poeăi, păzi, pași, pescui, poposi, potoli, pregăti, po-
trivi, pîngăni, prăpădi, plăzmui, pribegi, prigoni, pîrpîli,
plictisi, primeni, povățui, prăși, prăji, prăvăli, privi, pâl-
mui, plivi, potrivii, părăsi, pîrii, primi, pîrjoli, pufui, poeni,
pumni, pufăi, porunci, podi, porecli, pînzui, prinzi, pomeni,
pardosi, pricinui, plesni, poteovi, piti, pili, ponegri, propo-
vedui, orosti, plesni, petrui, pizmui, petici.

Rugini, roși, răpezi, răcni, răsări, repeți, răstigni, răstogoli,
rîșni, rîni, rări risipi, răzălui, răzbi, rîndui, rosti, referi,
răsti, reuși, rodi, reveni, răcori, rezolvi, răsădi, răspîndi,
rînji, rări, rotunzi.

Sui, simți, spoi, socoti, smomi, smoli, stîlci, surguni,
schingîui, selinti, stărui, stîrni, surzi, scobi, socoti, scormoli,
sosi, stricni, suci, sări, sudui, sumeți, sluți, sărăci, sfirîi,
slăbi, silabisi, stărpîi, spărcui, sirguri, servi, sfinți, sfă-
tui, sădi, silii, sminti, smîntîni, soroci, sori, steli, stropi,

spori, stropși, spăvădui, sălășlui, snopi, scolări, scoli, (scoală).

Șerpui, șopti, șindili, șmichiri, sonți, ști, șinui, șuru-bări, ștregări, șugui, șanțui, șoselui.

Teseui, tuși, trăi, trudi, tocni, trînti, trăgăni, trăsni, tîrgui, trosni, tăgădui, tîrii, ticăi, tivii, tăvăli, trîndăvi, tirani, trebui, tipări, tainui, tuli, tufli, turti, topi, toci, tingui.

Tupăi, ținti, țirii, țîșni, țifli, țieni, țingăni, țânduri, țintui, țîții, țiuu, țirăi.

Uni, urgisi, urzi, umbri, urni, urmări, uimi, umili.

Vesti, veșteji, vorbi, văcsui, vărui, vātuț, văpsi, vămui, văcări, vîrcoli, vremui, vlăgui, vîslui, vrăjbi, veni, vrăvui, vîrfui, vicoli, vîsli, vîntui.

Zăbovi, zîngăni, zurnăi, zoli, zvîrcoli, zborși, zgîrci, zbîrci, zbueni, zugrăvi, zbîrnii, zidi, zgii, zădărnici, zburli, zoi, zimbi, zupăi, zgudui, etc.

IV. Verbe în î

Amări, pîri, tîri, borî, tobări, zădări, oeari, hotări, izvorî, urî, posomorî, mohorî, toporî, omorî, coborî, virî, doborî, pogorî.

V). Verbe în a.

Aplica, arunca, achita, abuza, afla, acuza, afirma, ajuta, administra, ataca, asista, ancora, apara, adora, alunga, apuca, astupa, așeza, aplauda, alerga, acorda, ara, aiura, arăta, adopta, anunța, afirma, asimila, afuma, acompania, aclama, avansa, anexa, ațîța, aștepta, astîmpăra, aspira, alapta, afunda, alinta, alia, atesta, altera, aranja, asocia, analiza, adresa, aprecia, arenda, amesteca, agita, aglomera, alătura, absentă, aresta, adapa, amenința.

Blăstăma, bombardă, băga, balansa, broda, binecuvînta, buciuma, bifurca, boteza, bucura, bulbuca, brăzda, băliga, bura, baricada, burica, beșica.

Căra, compara, cumpara, cura, căpăta, cănta, căsca, eufunda, crăpa, călca, oînta, caracteriza, cauza, celebra, cina, conjura, cugeta, curma, constata, critica, comunica,

comisiona, califica, cerceta, calomnia, comanda, coloniza, conjuga, colora, complecta, condemna, considera, consista, consola, contraria, culea, centigrafia, elătina, creștina, continua, cîștiga, corija, corecta, cîrliga, curba, clasifica, concura, cuteza, calcula, considera, conserva, captiva, certa, cruța, cuvînta, circula, colinda, cresta, chema, consacra, cita, cutriera, cerca, canaliza, confirma, controla, convoca, concedia.

Dansa, da, dărma, datora, darapana, debarca, dezbrăca, descuraja, depărta, desfăta, desfăta, desmierda, deșerta, de-zerta, deștepta, destrama, disciplina, declara, decreta, de-semna, dezgropa, dezastra, depăna, dedica, destina, degenera, descorda, deceda, decima, *dezola, dezvolta*, degera, *detrona, delibera, dezbina, denatura, decora*, desrădăcina, *destina, deprava, devasta*, detuna, descînta, *deraia*, descurca, destrăbăla, defăima, *demisiona*, descăpătina, descălta, dezgropa, dezbara, descăleca, *demonstra, diviza, dezvolta, disputa, discuta, descifra*, deshăma, *deriva*, despoia, descărca, *dezarma*, dormita, *domina*, dura, *devulga, dresa*, drotă, *duplica*, dezlega, dezbina, desfunda, depăna, *detașa*.

Exprima, erta, erna, ezamina, educa, emigra, echipa, entuziazma, exila, edifica, execută, elibera, electriza, echilibra, exalta, exista, escela, emancipa, elimina, evapora, elabora.

Fata, *fabrica*, fărma, *falșifica*, fereca, fermeca (fărmăca), *felicita, funda*, furișă, fumega, fuma, fura, funcționa, *friza*, forfecă, fărfacea, furnica, fulgera, *forma*, fluera, flutura, frămînta, *forța*, freca, *filtra, frecventa, furniza, fraterniza, familiariza, fortifica.*

Gratia, gusta, grada, grapa, grebla, gudura, garanta, guvernă, gratifica, generaliza, gurguța, glorifica.

Hișina, holba, hurduca.

Inventa, intra, isca, impune, îmbrăca, încălta, înfătoșa, încuraja, încorda, închinga, încheга, interesă, îmbalsama, întrebuintă, îndrepta, înflăcără, insultă, îndupleca, încônjura, îngreuia, împușca, împovora, împreuna, întimplă, încîntă, înhața, înjura, înjuga, înhama, înconjura, încrunta, încurca, învecina, înainta, împușina, înjgheba,

îmbuca, îngropa, întepe, înființa, înfrumuseța, înlătura, în-
vața, îndopa, *îndatora*, înalța, împedeca, încredința, în-
spăimînta, împreună, infăța, îndrepta, îngîna, îndepărta,
înfricoșa, *întona*, îndesa, îndura, informa, înfrunta, înșira,
întuneca, întemnița, înarma, îmbrătoșa, *impila*, îngîmfa,
îmbumba, *înfera*, încerca, înființa, incuia, în cunoștința,
îmbărbăta, încîrliga, îngusta, însura, înșăla, înturluca, în-
hăța.

Jena, jimba, jura, juca, *justifica*, judeca, junglia,

Lucra, lătra, luneca, lumina, legăna, *limita*, *legaliza*.
lupta, *litografia*, lăuda, leșina, *libera*, lasa, lua, la, lepăda,
lăcrăma, lega, *lichida*.

Mîncea, mîneca, mușca, mîna, *maltrata*, mura, măcina.
muta, *modifica*, muștra, *merita*, *motiva*, mărita, măsura,
mira, mișca, melița, *mobila*, mesteca, măsura, *marca*, *mul-*
tuplica, micșura, mîseuna, *menționa*, *medita*.

Număra, noua, *nega*, nara, *naturaliza*.

Onora, orna, ospăta, *organiza*, *observa*, *ordona*, ocupa,
opera, *orienta*, obiecta, ofta, obliga.

Purta, pișca, *proecta*, *publica*, *profana*, prepara, *pro-*
paga, *prefera*, *proceda*, pronunța, *proteja*, pupa, pica, ple-
ca, *predica*, *proclama*, *poseda*, *purifica*, *procura*, poza,
păpa, *primbla*, *promova*, *planta*, *patrona*, *personifica*, *pa-*
tina, ploua, păstra, *prezenta*, prescurta, *periclita*, *perfecționa*.

Ruga, râteza, *remarca*, răzbuna, *revarsa*, *rezerva*, răscula,
răbda, rîdica, *reforma*, *rivaliza*, *recapitula*, *repetă*, rescum-
păra, rîncezeza, răsuna, răsturna, *reclama*, răgela, rușina,
ruguma, *repauza*, *reflecta*, *repara*, ruina, raporta, răsufila,
resfîra, *respecta*, *regula*, rîma, rîma, *recomanda*, *recruta*,
raționa, *refuza*, rezema.

Săpa, scăpăta, spînzura, scăpa, sufla, serba, suna, surpa,
strîmba, schimba, strîmta, *sacrifica*, *spera*, scurma, sta,
sămăna, supăra, scuîpa, sfarma, spala, sdruncina, scrijeia,
săra, spinteca, scărmăna, scutura, spurca, scula, sălta, sece-
ra, strica, *scuza*, seca, *simplifica*, săruta, strămuta, strănu-
ta, spumega, spulbera, spinteca, *soma*, scalda, scurta, săruta,
scandaliza, strecura, *sigila*, saluta, sufleca, *subjuga*, sus-

penda, *sughița*, *suspina*, *săgeta*, *striga*, *săcela*, *specula*, *simboliza*, *scăpăra*, *sanționa*.

Șchiopăta, *ștampila*. *șuera*, *știrba*, *șchiopa*.

Turna, *tuna*, *tulbura*, *trăda*, *trata*, *toca*, *transporta*, *turba*, *transforma*, *transfera*, *trîmbița*, *tortura*, *triumfa*, *triera*.

Țipa.

Usca, *urca*, *ușura*, *umbla*, *urla*, *ura*, *urma*, *ustura*, *uda*, *umfla*, *utiliza*, *uzita*, *uza*.

Vîna, *vârșa*, *vaccina*, *valora*, *vota*, *vindeca*, *vătămă*, *vîntura*, *vizita*, *varia*, *vibra*, *visa*, *viza*.

Zbura, *zvînta*, *zugrama*, *zbîera*, *zbuclîma*, *zdruncina*, *zburda*.

§ 282. Din cele înșirate urmează că din o sumă de 2000 verbe, 1000 sînt de conjugarea în *a*; 800 de conjugarea în *i*, și restul de 200 sînt de conjugarea în *î*, *e* aton și *e* tonic; anume vre-o 20 de verbe să termină în *e* tonic, vre-o 150 în *e* aton și vre-o 30 în *î*. Raportul merge apoi tot descrescînd; pe conjugarea în *a* merge orî ce verb nou, în detrimentul conjugării în *i*, care de și staționară, dar ne dă adevăratele verbe romînești formate din *adiective* și *onomatopee*.

CAP. XXII.

I). Conjugarea activă.

§ 283. Un verb este *activ* cînd acțiunea arătată prin verb pleacă de la subiectul propozițiunii și să îndreaptă cătră un obiect: *calul trage trăsura*. Aici *trage* arată că acțiunea pleacă de la subiectul *calul* și să îndreaptă cătră obiectul propozițiunii *căruța*.

§ 284. **Forme simple și compuse.** Limba română nu ne-a păstrat formele simple latinești pentru toate timpurile și modurile, ci la o sumă de timpuri ne prezintă câte două forme, ce stau în luptă : *Forma simplă*, adevărata formă de timp și *forma compusă*, sau *locuțiunea verbală* care spune același raport de timp, dar prin două și chiar trei cuvinte de-o dată. La alte timpuri și moduri nu avem de cit *forme compuse*, adică *locuțiuni verbale*. Pentru trecut avem câte două forme : *zisei* și *am zis* ; *zisesem* și *am fost zis*. Pentru viitor avem numai forme compuse : *voiți zice*, *am să zic* ; tot așa *să zic*, *aș zice*, *aș fi zis*, etc. Numai formele simple sînt supuse conjugării propriu zise, căci numai aici găsim exprimat raportul dintre acțiune și ființă prin tulpină și terminațiune : *mîncăm* ; aici tulpina *mînc* spune ideea generală de *a mîncea*, iar *m* terminațiune, spune persoana *noi* (*m* fiind rămășița din *masi=mus*).

În formele compuse din contra nimic din toate acestea n-avem. În *să fi zis*, trecutul subiectivului, supt aceeași formă arătăm toate raporturile de număr și persoană și dacă n-am pune pronumele personal, n-am ști nici persoana, nici numărul :

eū, tu, el, ea } *să fi zis.*
noi, voi, ei, ele }

Din contra în, *voiți, veți, va* } *zice.*
vom, veți, vor }

numai *voiți* să conjugă, iar *zice* pus în infinitiv e luat ca obiectul verbului *voiți*, și amîndouă verbele exprimă viitorul, de oare ce în sine verbul *voiți* conține viitorul, obiectul său neputîndu-se avea de cit în viitor.

§ 284 bis. Iată tabloul formelor simple și compuse din conjugarea activă :

	Prez.	Imper.	Perfect	Perf. anter.	Viit. absolut	Viit. anter.
Indicativ	fur	furam	furați și	furasem și	voiu fura și	voiu fi furat
			am furat	am fost furat	am să fur	—
Imperativ	fură	—	—	—	—	—
Subjunct.	să fur	—	să fi furat	[să fi fost furat]	—	—
Optativ	aș fura	—	aș fi furat	[aș fi fost furat]	—	—
Infinitiv	a fura	—	a fi furat	[a fi fost furat]	—	—
Participiu	—	—	furat	—	—	—
Gerundiu.	furînd	—	fiind furat	—	—	—

În total conjugarea românească activă ne dă 22 forme, din care numai 9 sînt simple, iar 13 compuse ; apoi formele trecutului să obișnuesc mai mult cele compuse ; iar cît despre subjunctiv de și e compus ca formă, dar ca conjugare ține de indicativ.

§ 285. **Forme tari și slabe.** În conjugarea activă și numai la formele simple deosebim două soiuri de forme: *tari și slabe*. *Avem formă tare, cînd accentul cade pe tulpină ; din contra avem formă slabă, cînd accentul cade pe terminațiune.* Ex : *pót, pótî, póate, poată* sînt forme tari ; iar *putèm, putètî, puteàm, putùi, putusem* sînt forme slabe, căci terminațiunea e întonată (mai drept *vocala caracteristică*).

Formele slabe sînt mai multe și graiul le preferă chiar acolo unde în limba literară mîntinem formele tari : *făcèm, punèm, bătèm, prindèm, ducèm, ducètî,* în loc de *făcem, pînem, bîtem, prîndem, dîcem, dîceți*. Aceasta provine din analogie ; numai verbele în *e* aton aũ forme tari la plural, pe cînd toate celelalte verbe ne dă forme slabe ; și apoi 1850 de verbe aũ tras în graiu după ele pe cele 150 în *e* aton.

CAP. XXIII.

Formele simple.

I. Prezentul Indicativului și al Subjunctivului

a). Forma tare.

§ 286. Nu întreg prezentul e *tare*; la plural pers. I și II au forme slabe, afară de cele în *e* aton. Iată cum să conjugă

verbe: *a lăsa, a muia, cădea, bate, auzi, omori*.

Indicativul

Verbe in <i>a</i>	<i>e</i> tonic	<i>e</i> aton	<i>i</i>	<i>î</i>
Sg. <i>las, moiu</i>	<i>cad</i>	<i>bat</i>	<i>aud [auz],</i>	<i>omor</i>
<i>lași, moi</i>	<i>cazi</i>	<i>bați</i>	<i>auzi</i>	<i>omori</i>
<i>lasă, moae</i>	<i>cade</i>	<i>bate</i>	<i>aude</i>	<i>omoară</i>
pl. <i>lăsăm, muem</i>	<i>cădem</i>	<i>bătem</i>	<i>auzim</i>	<i>omorim</i>
<i>lăsăți, muiați</i>	<i>cădeți</i>	<i>băteți</i>	<i>auziți</i>	<i>omoriți</i>
<i>lasă, moae</i>	<i>cad</i>	<i>bat</i>	<i>aud</i>	<i>omoară [omor]</i> .

Subjunctivul

S. 1. <i>să las, moiu</i>	<i>să cad</i>	<i>să bat</i>	<i>să aud</i>	<i>să omor</i>
2. <i>să lași, moi</i>	<i>să cazi</i>	<i>să bați</i>	<i>să auzi</i>	<i>să omori</i>
3. <i>să lese, moae</i>	<i>să cadă</i>	<i>să bată</i>	<i>să audă</i>	<i>să omoare</i>
pl. 1. <i>să lăsăm, muem</i>	<i>să cădem</i>	<i>să bătem</i>	<i>să auzim</i>	<i>să omorim</i>
2. <i>să lăsăți, muiați</i>	<i>să cădeți</i>	<i>să băteți</i>	<i>să auziți</i>	<i>să omoriți</i>
3. <i>să lese moae</i>	<i>să cadă</i>	<i>să bată</i>	<i>să audă</i>	<i>să omoare</i>

Observări. 1). Subjunctivul are aceleași forme ca și indicativul; *să deosebește însă în pers. III s. și plural*. Verbele în *a* și *î* au *ă* în pers. III sing. Indicativ, iar cele în *e* și *i*, au *e*. La Subjunctiv deandoasele: cele în *a* și *î* au *e*, iar cele în *e* și *i* au *ă*. Apoi la Subj. pers. III pl: samănă cu pers. III sing. *el, ei să cadă*; *el, ei să bată*; dar *eū, ei cad*; *eū, ei bat*; *eū, ei aud*.

Să deosebesc verbele *a umplea* (conj. în *e* tonic), *a acoperi*, *descoperi*, *suferi*, cari fac la subj. *să umple*, *să acoperi*, *să descoperi*, *să sufere*; iar verbele *a curăți*, *a sprijini*, *a oferi*, *a învîrți*, *a servi* fac pers. III în *e* ca cele în *i*: *să curățe*, *să sprijine*, *să învîrte*, dar *curăță* și *sprijină*, pe lingă *curățește*, *sprijinește*. La aceste adăugăm verbele *a ploua*—*plouă*, *să ploae* (munt. *să plouă*), *a oa* — *ouă*, *să ouă*. Tot așa *a mîna*, *amîna* ce au forme comune cu *a mînea* (rămînea).

mîna

a mînea

(a) mîiū (mîn)	să mîiū (mîn)	(ră)mîiū	să (ră)mîiū (mîn)
(a) mîi	să mîi	(ră)mîi	să (ră)mîi
(a) mînă	să mîe (mîne)	(ră)mîne	să (ră)mîe
(a) mînăm	să mînăm	(ră)mînem	să (ră)mînem
(a) mînați	să mînați	(ră)mîneți	să (ră)mîneți
(a) mînă	să mîe (mîne)	(ră)mîn	să (ră)mîe.

II). Verbele în *ia* să deosebesc de cele în *a* precedat de o consoană și să apropie mai mult de cele în *e* tonic cum să și *ia* în *grai*. Ele ne dau *e* la pers. III sing. Indic. și subj. nu *ă*. Formele vechi erau cu *a* pastrat pre-tutindenea pe care îl mîntinem pe alocurea în scris.

Verbe în *a* (*ura*)

Verbe în *ia* (*tăia*).

forma veche formă liter. (formă mold.)

ur	taiu	taiu	[tai
urî	taii	taï	taï
ură	taiă	tae	tai
urăm	tăiam	tăem	tăiem
urați	tăiați	tăiați	tăieți
ură	taiă	tae	tai]

b). Forma slabă.

§ 287. Forma slabă o întîlnim numai la verbele de conjugarea în *a*, *i* și *î*, căci numai ele primesc sufixele: *ez* și *esc* (*ăsc*), cu accentul pe sufix, iar nu pe tul-

pină. Sufixele *ez* și *esc* (numit și *sufix încoativ*) le găsim numai la pers. I, II, III sing. și III plur ; pers. I. II plur. nu le primesc.

Verbe a *ospăta*, *goni*, *tiri*.

Indicativul

	in a	in i	in î
S. 1.	<i>ospătez</i>	<i>gonesc</i>	<i>tărăsc</i>
2.	<i>ospătezi</i>	<i>gonești</i>	<i>tărăști</i>
3.	<i>ospătează</i>	<i>gonește</i>	<i>tărăște</i>
pl. 1.	<i>ospătăm</i>	<i>gonim</i>	<i>tărim</i>
2.	<i>ospătați</i>	<i>goniți</i>	<i>tăriți</i>
3.	<i>ospătează</i>	<i>gonesc</i>	<i>tărăsc</i>

Subjunctivul

S. 1.	<i>să ospătez</i>	<i>să gonească</i>	<i>să tărăsc</i>
2.	<i>să ospătezi</i>	<i>să gonești</i>	<i>să tărăști</i>
3.	<i>să ospăteze</i>	<i>să gonească</i>	<i>să tărăscă</i>
pl. 1.	<i>să ospătăm</i>	<i>să gonim</i>	<i>să tărim</i>
2.	<i>să ospătați</i>	<i>să goniți</i>	<i>să tăriți</i>
3.	<i>să ospăteze</i>	<i>să gonească</i>	<i>să tărăscă</i>

§ 288. Sufixele *esc* și *ez* sînt nouă, și la multe verbe să alătorează pentru înlesnire în rostire. Dar nu toți Romîni le întrebunțează într-o egală măsură. Așa chiar azi verbele nouă (*neologisme*) le rostim în două feluri : *aplaud* și *aplaudez*, *acord* și *acordez*, *corij* și *corijez* ; ca și *însemn* și *însemnez*, *alătur* și *alătorez*, *stăruiu* și *stăruiesc*, *socot* și *socotesc*, *învîrt* și *învîrtesc*, *sprijin* și *sprijinesc* ; tot așa *lucru* și *lucrez*, *simț* și *simțesc* ; *mint*, *desparț*, *curăț*, *mintesc*, *desparțesc*, și *curățesc* etc.

§ 284. O samă de verbe aū *ez* în tulpină, ca : *a boțea*, *răteza*, *necheza*, *cuteza*, *rînceza*.

Ele să conjugă dar regulat :

rătez, rătezi, rătează, răteazăm, rătezați, rătează.

Sufixul *ez* e grecesc și-l găsim acolo unde a fost greu a să avea forme tari; aceasta mai ales la verbele de origină străină. Să luăm spre pildă verbul *asocia*, și vom vedea cât e de greu a avea forma tare la prezent; *asociu*, față cu *asociiez*. Tot așa și cu sufixul *esc* (*ăsc*), de origină latină (*incoativ*), care îl găsim și în celalalte limbi *novolatine*; spre pildă de la verbul *a croi* e greu a zice *croi*, ci *croesc*.

Obs. Avem o sumă de verbe *grece* sau *grecizate* cu sufixul *isi*, cari formaū moda vorbirii de salon în seculul trecut: *a sfeterisi, metehèrisi, a pliroforisi, a pretenderisi, a mărturisi* (vechii *a mărturi*— mărturie). Azi aū rămas pe sama comediei, sau ici pe coala în graiū ca arhaisme.

§ 290. *Gramatica istorică.* Terminațiunile prezentului Indicativului sînt cele latinești, parte păstrate pe calea evoluțiunii fonetice, parte căpătate prin analogie. Terminațiunile sînt acestea pentru toate verbele.

Sing. 1. u, ũ, și consoană

2. i

3. ă

Plur. 1. m

2. țî

3. ă și consoană

Terminațiunile latinești erau din contra deosebite după conjurări :

Așa :

Conj. 1). *o, as, at, amus, atis, ant.* (verb. *porto*).

2). *eo, es, et, emus, etis, ent.* (verb. *debeo*).

3). *o, is, it, imus, itis unt.* (*rumpo*).

4). *io, is, it, imus, itis, iunt* (*audio*).

Pentru persoana I-a sing. *o* s-a schimbat în *u* sau *a* căzut cu totul: *umblu* (*ambulo*), *port*; la verbele în *eo* și *io* prin acțiunea lui *i* s-a schimbat consoana din tulpină: *video* — *văz*; *audio*—*auz*.

Pentru persoana a II-a a lucrat analogia; terminațiunile *as*, *es*, *is* s-au luat drept *is=i* și apoi *i*, verbele în *i* trăgînd după ele pe toate celelalte: și așa din *portas*, *vides*, *audis*, avem *porți*, *vezi*, *auzi*.

Pentru persoana III formele de azi *ă* și *e* să explică din *at* și *et*, *it*, *i* scurt fiind tratat în rostire ca *e*: *poartă* și *aude*.

La plural din *amus* a ieșit *ăm* prin schimbarea lui *a* în *ă* înainte de *m*; *emus* (*imus*) aū dat *em*; *imus* a dat *im*; *urăm*, *vedem*, *mergem*, *fugim*; verbele în *ri* aū dat *îm*: *urîm*.

Din *atis*, pronunțat *ate* (*at*) n-a eșit regulat *ați* al nostru; *i* din *ți* e căpătat prin analogia singuritudinii, graiul căutînd a da pe *i* ca terminațiune proprie pers. II atit la singurit cît și la înmulțit. Tot așa din *etis* (*itis*), *itis*, a eșit *eți*, *iți* prin analogie în loc de *et[e]* și *it[e]*.

La pers. III influența analogiei a fost mare: *poartă* să explică din *portant*, dar *văd* din *vident* e căpătat după analogia lui *rup*, *auz* (din *rumpunt*, *audiunt*).

În genere așa cum le avem azi terminațiunile sînt numai niște crîmpee slabe ale vechilor *dezinențe pronominale*, care să alăturaū la tulpina verbului.

<i>daū</i>	— do	— [dami
<i>daī</i>	— das	— <i>dasi</i>
<i>dă</i>	— dat	— <i>dati</i>
<i>dăm</i>	— damus	— <i>damasi</i>
<i>dași</i>	— datis	— <i>datasi</i>
<i>daū</i>	— dant	— <i>danti</i>

La subjunctiv s-a întimplat o confuziune de forme. Pin căderea consoanelor formele aũ rămas aproape asemenea cu ale indicativului. In latinește terminațiunile subjunctivului erau acestea.

- 1) ěm, ěs, ět, ěmus, ětis, ěnt.
- 2) ěam, ěās, eat, eāmus, ēatĭs, eant.
- 3) ām, ās, at, āmus, ātis, ant.
- 4) iam, iās, iat, iamus, iatis, iant.

Din aceste forme nu ni s-a păstrat de cit pers. III singurit: *e* și *ă*: *să poarte, să vadă* etc. Prin urmare deosebirea diintre Subj. și Ind. in pers. III să esplică prin formele latine :

<i>porta</i>	—	poartă ;	<i>portet</i>	—	(să) poarte
<i>rumpit</i>	—	rupe ;	<i>rumpat</i>	—	(să) rupă.

Particula *să*, cu care să compune Subjunctivul avea inainte înțalesul de *dacă, și să construea cu prezentul Ind. și Subjunc.* (lat. *sĭ-se-să*), și avea înțales de condițional : *e să greșire ție fratele tău ;—să veți hi împlindu ; —să fure ochiul tău prost (curat).*

Mai apoi s-a pierdut senzul de condițional și a ajuns să exprime modul *hotărîrei* : *să fac, să mergem, să mori* ; de și in o sumă de cazuri încă are înțalesul condițional : *îți face numai să vrea ; să fi spus și eũ nu mĭ-ar fi ciudă de ocară, dar așa...*

Notă. Aũ la Subjunctiv alte forme verbele *a fi, a avea* ; [*sĭnt, ești, este, sĭntem, sĭnteți sĭnt* ;—*să fiũ, să fi, să fie* ; *să fim, să fiți, să fie.*—*Am, ai, are* ; *Să am, să ai, să aibă*] iar *a ploua* și *a oa* fac : *să ploae* (munt *să plouă*) și *să ouă*.

II. Imperativul.

§ 291. În Românește sînt două forme la Imperativ : *afirmativă* și *negativă*.

A). *Imperativul afirmativ* sã formează parte din Imperativul latinesc, parte din Indicativ.—Avem și la imperativ forme tari și slabe.

	Tari.	Slabe :
Verbe în <i>ași i</i>	laudă (tu), omoară	ospătează (tu)
	lăudați (voi), omoriți	ospătați (voi)
în <i>e și i</i>	taci, plîngi, fugi,	ocăraște (tu)
	tăceți, plîngeți, fugiți	ocăriți (voi)

Formele acestea sã esplică cum urmează : *laudă* vine din *lauda* ; *lăudați* ne amintește pe *lăudate*, formă comună și pentru Indicativ, de oare ce *laudātis* a dat *laudate* ; aici dar *lăudați* e forma de la Indicativ. — *Taci*, *tăceți*, sînt formele Indicativului *tacis*, *tacētis*, ce s-au asemănat în rostire cu *tace*, *tacete*. Tot așa *plînge*, *plîngeți*. Din contra *prinde*, *vinde* ne dau pe latinescul *vinde pre(he)nde*. Numai verbele în *i* ne dau adevăratul Imperativ *fugi*, *fugiți* (*fugi*, *fugite*).

Imperativele *du*, *dă*, *fă*, *zi*, *vino*, *adă* (*ad*, *adu*) ne amintesc pe latineștele *duc*, *jac*, *dic*.

B). *Imperativul negativ*. În textele vechi găsim :

Sing. 2. *nu lăuda*, *nu tăcea*, *nu face*, *nu fugi*, *nu ocări*.

Pl. 2. *nu lăudareți*, *tăcereți*, *facereți*, *fugireți*, *ocărîreți*.

Ele cuprind în sine Infinitivul scurtat și întreg. Azi forma de la plural s-a pierdut și s-a înlocuit cu forma de la Indicativ.

nu lăudați, *nu tăceți*, *nu faceți*, *nu fugiți*, *nu ocăriți*.

În forma veche vedem o acomodare, alipind la Inf. întreg terminațiunea *fi*, semnul caracteristic al pers. II de la plural.

§ 292. Formele subjunctivului ne servesc și la imperativ, pers. 1 pl. și III singular :

Să laude el, simplu *laude* el.
Să plîngă el, numai *plîngă* el.
Să tăcem. *Să fugim.*

III. Imperfectul.

§ 293. Formele imperfectului romînesc vin regulat din formele Imperfectului latin. El ne dă numai forme *slabe*.

	verb în <i>a</i>	în <i>ea</i>	în <i>e</i>	în <i>i</i>	în <i>î</i>
S.	1 <i>lăsam</i>	<i>cădeam</i>	<i>băteam</i>	<i>auziam</i>	<i>omoram</i>
	2 <i>lăsai</i>	<i>cădeaî</i>	<i>băteaî</i>	<i>auziaî</i>	<i>omoraî</i>
	3 <i>lăsa</i>	<i>cădea</i>	<i>bătea</i>	<i>auzia</i>	<i>omora</i>
Pl.	1 <i>lăsam</i>	<i>cădeam</i>	<i>băteam</i>	<i>auziam</i>	<i>omoram</i>
	2 <i>lasați</i>	<i>cădeati</i>	<i>băteati</i>	<i>auziați</i>	<i>omorați</i>
	1 <i>lăsañ</i>	<i>cădeañ</i>	<i>băteañ</i>	<i>auziañ</i>	<i>omorañ</i>

§ 294. *Gramatica istorică.* La Imperfect avem aceste terminațiuni

am, ai, a
am, ați, ați

Ele nu ne dau foneticește formele latinești corespunzătoare :

abam, abas, abat
abāmus abātis, abant,

ci sînt căpătate mai mult prin analogie.

Aşa din formele : *cantabam*, *cantabas*, *cantabat*, *cantabant* nu eşia foneticeşte de cit *cînta*, prin căderea consoanelor finale şi dispariţiunea grupului *uă*. Dar de timpuriu analogia a lucrat, mai întîiu la pers. III sing., unde în loc de *tu cînta* s-a zis *tu cîntai*, cum şi găsim în cele mai vechi texte. Pentru pers. I singurit textele ne dau forme fără *m* : *eū era*, *eū cînta* ; iar *m* e terminaţiunea pers. I de la plural. Pentru pers. III plural poporul pînă azi zice *eī cînta*, *eī era*, şi forma *eraū* e căpătată pe cale literară. Poporul zice *el*, *eī o* (a) *venit*, *el*, *eī o* (a) *zis*.—Formele noi *cîntam*, *voi cîntaţi* presupun o schimbare de accent : *Cantábamus*, *Cantábatis* în loc de *Cantabáamus*, *Cantabátis* : Iată pe scurt formele Imperfectu-
uī in cursul dezvoltării sale.

<i>latin</i>	<i>arhaic</i>	<i>vechiū</i>	<i>literar</i> [şi popular]	
<i>Cantabam</i>	<i>cînta</i>	<i>cînta</i>	<i>cîntam</i>	»
<i>Cantabas</i>	<i>cînta</i>	<i>cîntai</i>	<i>cîntai</i>	»
<i>Cantabat</i>	<i>cînta</i>	<i>cînta</i>	<i>cînta</i>	»
<i>Cantábamus</i>	<i>cîntam</i>	<i>cîntam</i>	<i>cîntam</i>	»
<i>Cantábatis</i>	<i>cîntaţi</i>	<i>cîntaţi</i>	<i>cîntaţi</i>	»
<i>Cantábant</i>	<i>cînta</i>	<i>cînta</i>	<i>cîntaū</i> (<i>cînta</i>)	

Notă. Pentru esplicarea formelor cf. § 50 bis.

IV. Perfectul simplu.

§ 295. Perfectul simplu prezintă o mare varietate de forme. El are forme *tari* şi *slabe*.

		A. slabe		B. tari		
verbe în <i>a</i>		în <i>ea</i>	în <i>i</i>	în <i>î</i>		
S.	1	<i>lăsaî</i>	<i>căzuî</i>	<i>auziî</i>	<i>omoriî</i>	<i>arseî</i>
	2	<i>lăsaşi</i>	<i>căzuşi</i>	<i>auzişi</i>	<i>omorişi</i>	<i>arseşi</i>
	3	<i>lăsâ</i>	<i>căzû</i>	<i>auzi</i>	<i>vmorî</i>	<i>arse</i>
Pl.	1	<i>lăsarăm</i>	<i>căzurăm</i>	<i>auzirăm</i>	<i>omorîrăm</i>	<i>arserăm</i>
	2	<i>lăsarăţi</i>	<i>căsurăţi</i>	<i>auzirăţi</i>	<i>omorîrăţi</i>	<i>arserăţi</i>
	3	<i>lăsară</i>	<i>căzură</i>	<i>auziră</i>	<i>omorîră</i>	<i>arseră</i>

§ 296. La perfect a lucrat mult analogia, și fiindu-ne dat verbul la prezent, nu putem ști sigur cum face la trecut, de oare ce după aceeași formă merg verbe de conjugări deosebite :

Aceste sint tipurile de conjugare a perfectului.

1) <i>ăi</i>	2) <i>ui</i>	3) <i>sei</i>	4) <i>ii</i>	și <i>îi</i>
<i>ași</i>	<i>uși</i>	<i>seși</i>	<i>iși</i>	<i>își</i>
<i>ă</i>	<i>û</i>	<i>se</i>	<i>î</i>	<i>î</i>
<i>ărăm</i>	<i>urăm</i>	<i>serăm</i>	<i>irăm</i>	<i>îrăm</i>
<i>arăți</i>	<i>urăți</i>	<i>serăți</i>	<i>irăți</i>	<i>îrăți</i>
<i>ară</i>	<i>ură</i>	<i>seră</i>	<i>iră</i>	<i>îră</i>

Tipul 2 (*ui*) propriu numai verbelor în *ea* a atras și verbe de conjugarea în *u* și *e*, ca *a da*—*dădui*, *a sta*—*stătuî*, *a la*—*lăuî*; *a bate*—*bătuî*, *a face*—*făcuî*; *a trece*—*trecuî*; *a vinde*—*vînduî*; *a crede*—*crezuî*; *a teme*—*temuî*; *a începe*—*începuî*; *a cunoaște*—*cunoscuî*; *a pricepe*—*pricepuî*; *a pierde*, *a paște*, *a naște*, *a geme*, *a crește*, *cerne*, *a cere*, *a așterne* etc.

După tipul *sei* merg și câteva verbe în *ea* ca *a mînea*—*măseî*, *a rămînea*—*rămăseî*.

Dacă acestea pot fi privite de unii gramaticii ca neregularități gramaticale, pentru graiul din contra nu sint abateri, căci în loc de o formă singulară, ce aveau

unele verbe ca *a da*, *a sta* (*dedei*, *stetei*), graiul a părăsit aceste forme și le-a înlocuit cu unele mai comune, deci mai regulate ca *dădui*, *stătuî*; aceasta pentru comoditate.

§ 297. Terminațiunile perfectului ne duc la cele latinești, de și multe s-au căpătat pe calea analogiei. Așa la verbele cu perfectul slab putem face această asemănare: pentru persoana I sing. *însemnai*, *tăcuî*, *gemuî*, *auziî* din formele latinești *segnai* (*segnavi*), *tacui*, *gemui*, *audiî*, (*audivi*), unde *v* a căzut încă din atinitatea populară.

Pentru persoana a II. *însemnași*, *tăcuși*, *gemuși*, *auziși*, din formele latinești *segnasti* (*signavisti*), *tacusti* (*tacuisti*), *gemusti* (*gemuisti*), *audisti* (*audivisti*), prin sibilarea lui *s* în *ș* și disparițiunea lui *t* ca în *ușă-ostiam*, *veșmînt-vestimentum*.

La pers. III forma *însemnâ* veni din *segnavit* ajuns la *segnavt-segnau-segno-însemnâ* (cf. § 50 *tris*); iar *tăcû*, *gemû*, *auzi* ne arată formele latine *tacuit*, *gemuit* *audivit*.

Pers. III plural cu terminațiunea *ră* ne arată pe latinescul *re* din *segnare* (*signaverunt*) *tacuerere* (*tacuerunt*) *gemuere* și *audivere*. Cu vremea prin analogie *ră* s-a pus și la pers. I și II plural în locul formelor vechi: noi *însemnăm*, voi *însemnat*; noi *tacum*, voi *tacut*; noi *gemum*, voi *gemut*; noi *auzim*, voi *auzit*, așa că azi zicem: *tăcurăm*, *tăcurăți*, *tăcură*. În unele graiuri s-a mers mai departe și s-a alipit *ră* și la perf. compus și chiar la prezent: *am venitără* și *sîntără*, forme ce nu sînt literare.

Forma *însemnarăți* în loc de *însemnat* e căpătată pe

o îndoită cale : înriurirea pers. III în darea sufixului *ră* și în acomodarea pers. II plural cu *ți* în loc de *t*.

Formele vechi dau mai corect foneticeste formele latine.

<i>Forma lat. lit.</i>	<i>F. lat. pop.</i>	<i>Forma veche</i>	<i>Forma nouă</i>
tăcui	tăcui	tăcúî	tăcuî
tacujsti	tacústî	tăcúșî	tăcușî
tăcuit	tacút	tăcú	tăcu
tacuîmus,	tacúmus	tăcúîm	tăcurăm
tacúîstîs	tacústes	tăcút	tăcurășî
tacúîerunt	tacúîere	tăcúîră	tăcură

Obs. Analogia a tras după sine o sumă de verbe latinești dîndu-le *ui* la perfect. Așa *video-vidi* (*văzuî*) ; *pasco-pavi* (*păscuî*) ; *vendo-vendidi* (*vînduî*) ; *cresco-crevi* (*crescuî*) ; *sterno-stravi* (*așternuî*), *credo-credidi* (*crezuî*) ; *cerno-crevi* (*cernuî*) *incipio-incepi* (*începuî*) ; *facio-faci* (*făcuî*), *perdo-perdidi* (*perduî*).

§ 298. La verbele cu perfectul tare schimbările din tulpină iar sînt mari. *S* din sufixul perfectului e un dizolvant puternic al consoanelor din tulpină. Așa în verbele a căror tulpină să termină cu *d*, *n*, *t*, *c*, *g* să elide articulațiunea lor ca greoaie față cu *s*. Așa :

pun-puseî (*pu(n)seî*) ; *arde-ar(d)seî* ; *trimete-trime(t)seî* ; *a zice-zi(c)seî*, *a unge-un(g)seî* ; *a împunge-împun(g)seî* ; —La alte verbe să modifice în altă articulare mai comodă: *coc-copseî* ; *frig-fripseî*.

Din formele latinești : *duxi*, *duxisti*, *duxit*, *duximus*, *duxistis*, *duxerunt*, a eșit mai corect *dúșî*, *dúseșî*, *duse*, *dusem*, *duset*, *duseră*. Formele nouă *duseî*, *duseșî*, *duse*, *duserăm*, *duserășî*, *duseră* sînt născute prin analogie. a). Forma *duse* a născut pe *duseî*, *duseșî* ; iar *duseră* a

născut pe *duserăm, duserăți* ; b). acc. a căzut pe terminațiune în pers. I și II sing. după tendința generală, ce are limba română de a schimba formele tari în slabe.

Obs. Pe tipul în *seî merg* 140 de verbe de conjugarea în *e* și 2 de conjugarea în *ea* ; în cele 140 punem și compusele verbelor nouă sau vechi. Pe tipul în *uî merg* numai 30 de verbe în *e*, 20 în *ea* și 3 în *a* în total 53 de verbe. (cf. § 281 nota).

V. Perfectul anterior.

§ 299. Perfectul anterior are terminațiunile *sem, seși, se, se[ră]m, se[ră]ți, se[ră]*, ce le alăturăm la *tulpina* perfectului luată la un loc cu vocala caracteristică. Toate formele perfectului anterior sînt slabe de oare ce accentul cade pe termatie (vocala caracteristică).

Verbe :	<i>a însemna</i>	tulp. perf.	<i>însemná</i>	<i>sem</i>
	<i>a tăcea</i>	tulp. perf.	<i>tăcú</i>	<i>seși</i>
	<i>a cere</i>	tulp. perf.	<i>cerú</i>	<i>se</i>
	<i>a auzi</i>	tulp. perf.	<i>auzí</i>	<i>se[ră]m</i>
	<i>a omorî</i>	tulp. perf.	<i>omorí</i>	<i>se[ră]ți</i>
	<i>a frige</i>	tulp. perf.	<i>frípsé</i>	<i>se[ră]</i>

Obs. Terminațiunile perf. anterior romînesc vin din plusquamperfectul conjunctivului latinesc, lucrînd asupra lor analogia, iar nu din formele Indicativului :

<i>tăcusem</i> (tacuissem)	<i>tăcusem</i> (tacuissemus)
<i>tăcuseși</i> (tacuisses)	<i>tăcuseți</i> (tacuissetis)
<i>tăcuse</i> (tacuisset)	<i>tăcuse</i> (tacuisset)

Aceleași observațiuni putem face ca și la terminațiunile perfectului; *tăcusem* (noi) a trecut la sing. *tăcusem* (eu); *i* din *tacuissem* a căzut nefiind final, iar terminațiunile căzînd s'aú redus în graiú la aceste forme: *tăcuse, tăcuse, tăcuse, tăcusem, tăcuset, tăcuse*. Formele de azi sînt căpă-

tate prin analogie. Rostirea cu *tăcuserăm, tăcuserăți, tăcuseră* e o inriurare a perfectului și e mai puțin literară.

VI. Infinitivul.

§ 300. Infinitivul în românește are două forme : *întreagă și scurtă* :

*lua*re, *vede*re, *merge*re, *veni*re, *tîrî*re
a lua, *a vede*a, *a merge*, *a veni*, *a tîrî*.

Forma întreagă e azi un adevărat substantiv ; și numai ea ne păstrează formele latinești :

Lat. *rogare, videre, credere, fugire*
Rom. *rugare, vedea, (în) crede*re, *fugire*.

Din acestea s-au născut formele scurte fără *re*, nu pe cale fonetică, ci după principiul că la o diferențiere de funcțiune gramaticală a corespons și o diferențiere în formă :

simțire (substantiv) *a simți* (verb)
mîncare (substantiv) *a mîncea* (verb).

Notă. 1). S-a păstrat ca verb forma întreagă în locuțiunea : *îmi era acum de-a scăpare* ; compară zicerea : *parcă-î era de-a veni la noi, dar așa și-a făcut drum că...*

2). Infinitivul scurt să leagă cu prepoziția *de, a* ; numai după următoarele verbe să pună fără propozițiune ; *voi* face, *aș face*, *pot face*, și *să fac*, *știu face*, *să fac* ; *n-am cu cine face* (*să fac*) etc.

VII. Participiul.

§ 301. Participiul stă în legătură cu tulpina de la trecut, luînd la un loc și vocala caracteristică. El are

forme tari și slabe. Cele slabe au *t*, cele tari *s*, rari *t*.

a). Slabe

b). Tari

	<i>cărat, văzută, bătută, auzită, oborită</i>		<i>pus</i>
tulp. trec.	<i>căra, văzu, bătu, auzi, oborî.</i>		<i>pus[e]</i>

Fac în *t* următoarele verbe cu participiul tare : *a rupe rupt, a suge —supt, a sparge —spart, a zmulge—zmult (zmul)* *a scoace —scopt, a coace —copt, a frige—fript, a înfinge—înfipt.*

Formele cu *s* au învins pe cele cu *t*, și s-au dat la o samă de verbe ce aveau *tus* în latinește iar nu *sus*: *zis (dictus), dus (ductus).*

§ 302. Participiul are o îndoită funcțiune : a) este adiectiv și să declină :

casă vărută ; fețe vărute cu suliman
hogeag vărut ; păreți văruiți
cîne plouat ; om bătut de valurile lumii.

b). E verb în formele compuse, de conjugare, cînd e invariabil : **am auzit o veste tristă pentru tine ; Ț-am fost zis o dată să stea binișor.**

O samă de participii a-zî sint substantive.

unt (subst.) de la *a unge—uns*
tort (subst.) de la *a toarce—tors*
script (subst) de la *a scrie—scris*
strîmpt (adiectiv) de la *a strînge—strîns*
drept adiect.) de la *a drege—dres*
înțelept (adiect.) de la *a înțelege—înțales.*

Și aici la diferențiere de înțales a corespuns diferențiere de formă.

§ 303. Limba Romînă n-are participiul prezent, pe care l-a înlocuit cu gerundiul ; s-a păstrat numai adiec-

tivul *ferbinte* (*ferbentem*). Participiul prezent spunea toc-măi ca gerundiul că *adică starea ființii continuă de a fi în momentul vorbirii*, cu totul opus participiului nostru. Alt înțeles e cînd zicem : *apă ferbinte*, și altul în *apă feartă*.

§ 304. De la participiu avem formele derivate ale adiectivului verbal, de la

mîncător, vînat, făcător, crezător, născătoare, omorîtor
mîncat, vînat, făc(u)t, crez(u)t, născ(u)t omorît

Ele ne spun un înțeles activ, pe cînd sufixul *t, tă*, dă mai mult un înțeles pasiv.

III. Gerundiul prezent.

§ 305. Gerundiul are terminațiunea *înd* pentru toate conjugările : *cărînd, văzînd, bățînd, auzînd, oborînd*.

La verbele de conjugarea în *i* avem și *ind* pe lingă *înd* : *fugînd și fugind*. Tot așa cele în *ia* : *apropiînd, muînd* ; ca și verbele *a pune—puîă, a spune—spuîă, a ținea—țiiă=puînd (punînd), spuînd (spunînd), țiiînd (ținînd)*.

În aceste verbe *i* din *înd* a căzut față cu *i* :

muînd — muînd
țiiînd — țiiînd

Tocmai ca și din *creștîn* — *creștin* (*cristianum*).

§ 306. *Regulă ortografică*. Vom scrie cu *înd* gerundiile la toate verbele, fără a lua în samă caracteristica Infinitivului. S-a ajuns la această formă comună prin o schimbare de conjugare, ce a suferit verbele încă din latinește.

laudando — *lăudînd*
tacando (tacendo) — *tăcînd*
crescando — *crescînd*

Aceasta s-a întimplat și cu participiile prezente latinești, cari din *antem*, *entem* toate au dat *ant* în franceză, tot prin o schimbare de conjugare și acomodare de formă: *aimant*, *finissant*, *recevant*, *rompant*.

Mai mult încă; formele gerundiului latin confundîndu-să în grai cu participiul prezent a făcut să să nască saū numai *Gerundiul* (în romînește), saū numai participiul prezent (în franceză). Așa din *laudandum* și *laudantem* a eșit *lăudînd* (romînește) *louant* (franceză).

CAP. XXIV.

Formele compuse.

§ 307. Conjugarea romînească a pierdut putința de a ne arăta prin forme simple toate nuanțele de timp și mod. Deja limba latină populară începuse să piardă obișnuința întrebuintării formelor simple, limba romină a dus mai departe acest obicei. Azi o sumă de moduri și timpuri le exprimăm prin *locuțiuni verbale*, în care nu mai găsim tulpina și terminațiunea, ci cîte două și trei verbe unite pentru a ne exprima un anumit timp. De pildă *zisei* față cu **am zis**, **am fost zis**, **aș fi fost zis**.

§ 308. Formele compuse în conjugare să alcătuesc cu ajutorul *verbelor auxiliare*. Ca verbe auxiliare n-avem clasă anumită, ci numai unele forme de la verbele *a avea* (**am**, **aș**), *a voi* (**voiū**) și *a fi*.

Aceste verbe sint și *predicative*, pe lingă funcțiunea de

auxiliare ; adică regesc obiect. De pildă : *am pești, am scoici, am raci* (predicativ) ; *am venit, am văzut, am învins* (auxiliar). *am* (în mină, posed) *niște scrisori scrise* (obiect direct), ca în latinește *habeo scriptas litteras*; *voiu* (vrea) *moartea* ; *voiu să pierd* totul (predicativ) ; *voiu asculta*, dar nu *voiu spune* (auxiliar).

Tot așa în latinește *habeo amissam sororem* unde *habeo* nu mai însemnă posed pe o soră *perdută*, ci că e *am pierdut o soră*; deci servește ca auxiliar participiului *amissam*, și începe a înlocui perfectul *amissi*. *Am fost zis* și e *am* (auxiliar), dar *n-am fost crezută* (predicativ).

Verbul *a fi* ca predicativ să construește cu atribut.

1). Verbul **a avea** (habere).

§ 309. Verbul *a avea* îndeplinește două funcțiuni : a) în care ideea de *posesiune* să mănține, b) în care s-a pierdut ideea de *posesiune*, și să alătură la verbe fi de-a dreptul, fie prin mijlocirea unor particule : *am zis* ; *am a zice* ; *am să zic* ; *am de zis*. Pentru aceste două funcțiuni sint două forme ; iată-le :

ca auxiliar	ca predicativ	Latinește
Sg. <i>am</i>	<i>am</i>	[<i>habeo</i>
<i>ai</i>	<i>ai</i>	<i>habes</i>
<i>a (a, o)</i> .	<i>are</i>	<i>habet</i> și <i>haberet</i> .
pl. <i>am</i>	<i>avem</i>	<i>habemus</i>
<i>ați</i>	<i>aveți</i>	<i>habetis</i>
<i>ați (a, o)</i> .	<i>ați</i>	<i>habent</i>]

La pers. I sing. *am* e căpătat prin analogie de la pers. I plur. *am (habemus)*, ca și e *eram* de la noi *eram*; forma intermediară e *avem*, și apoi *am* prin căderea lui *ve*, ca în *civitatem—cetate, juvenem—june*.

La pers. II *aī* (habes), cu *i* semnul destinctiv al pers. II singular și plural.

Pers. III sing și plur. *aū* și literar *a* și *aū* (pop. *o* și *a*) vin din *habet* și *habent*, cari *aū* dat aceeași formă *aū*. Pe cind pentru forma predicativă avem *are* ce vine din Imperf. Subjunctivului *haberet* — *are*.

Pers. II plur. *ați* vine din *habetis* prin *aveți*, cu suprimarea lui *re*, ca mai sus.

Din prezentul *habeo* a trebuit să iasă *aib*, ca din *rubrum*—*roib*, formă ce-o găsim la subjunctiv *să aibă*, și în graiū pe alocarea supt forma *să aivu*, *să aivi*, *să aivă*.

§ 310. **Perfectul compus.** Cu prezentul de la verbul *a avea* luat ca auxiliar și cu participiul verbului de conjugat, formăm în rominește *perfectul compus*.

am	} lăsat, văzut, mers, auzit, ocărit, tăiat, fiert, copt, zis, etc.
aī	
a (o aū).	
am	
ați	
aū (a, o).	

Invers : *văzut-am* ; *zis-a* ; *făcut-ați*, etc.

§ 311. **Viitorul.** Cu prezentul de la *a avea*, forma predicativă și cu prezentul subjunctivului formăm viitorul destul de întrebuițat în graiū, mai ales în Moldova.

am să las	avem să lăsăm
aī să lași	aveți să lăsați
are să lese	aū să lese

În această formațiune vedem că și forma predicativă și-a pierdut în graiū înțelesul de a poseda, și cind zic : *avem să mîncăm* departe de a ne gândi la obiectul ver-

bului *avem*, cum s-a construit propozițiunea, exprimăm viitorul acțiunii de *a mânca*.

§ 312. **Optativul prezent.** Tot de la verbul *a avea* cunoaștem ca auxiliar prezentul *condiționalului* (optativului), care în unire cu Infinitivul formează în românește *prezentul optativului*.

aș	}	lăsa, vedea, merge, auzi, ocări, tăia, fierbe, coace, zice, etc.
ai		
ar		
am		
ați		
ar		

Invers : *lăsare-aș* ; **lua-te-ar** *dracul* ; **stupi-te-ar** *mîțele*.

Optativul are mare înrudire cu viitorul ; deosebirea stă numai în aceea că altfel prezintă lucrarea în viitor prin optativ, și altfel prin viitorul absolut. Construirea lor chiar are mari asemănări : *voi* **face** și *aș* **face** ; iar în graiul luăm lesne o formă una pentru alta.

§ 313. Formele Optat. nostru sînt foarte curioase ca derivare. Limba latină pierzînd verbului *a avea* înțelesul de *a poseda*, a luat de la întimplare forme de unde a putut și a alcătuit acest prezent al Optativului din sfărămăturile altor timpuri :

Aș (*ași*) vine din **habuisse** (pl. q. perf. conj.), din care a eșit *eă avuse* pentru **avusem** (p. I. plur.) ; din *avuse* prin slăbirea lui *e* în *i* s-a ajuns la *avuși*—*auși*—*ași*—**aș**.

Ai e luat de la Indicativ în locul vechiului *arî*.

Ar (vechiu *are*) vine din Imperf. conj. *haberet*, tocmai ca și prezentul Indic. *are*.

Am, ați de la plural sînt formele Indicativului luate prin analogie.

§ 313 bis. In locul acestor forme relativ nouă, limba veche romînească cunoștea un prezent al Optativului *simplu cu terminațiunii* și totdeauna precedat de *să*, care azi îl găsim la subjunctiv :

<i>să dormire</i>	<i>să dormirem</i>
<i>să dormiri</i>	<i>să dormiret</i>
<i>să dormire</i>	<i>să dormire</i>

Forma *să dormire* vine sau din *futurul II latin* sau din *perf. subj. dormi(v)ero* sau *dormi(v)erim*. Textele vechi ne dau urme.

*și să te ascultare, aflavei fratele tău,
E să greșire ție fratele tău.
Deacă dormire tu pre mijloc de hotar.*

314. Cu formele *am* și *aș* s-a construit perfectul compus și prez. condiționalului și de la verbul *a fi*.

am fost	am fost	aș fi	am fi
aî fost	ați fost	aî fi	ați fi
a fost	aû fost	ar fi	ar fi

Aceste forme sînt predicative în construcțiuni ca acestea : **am fost** *eri pe la voi, și n-ați fost* *acasă*; *Ce bine ar fi să reușască partidul nostru!* Ele însă să iaă și ca auxiliare și formează :

a). **Trecutul anterior compus.**

am fost
aî fost
a fost
am fost
ați fost
aû fost

lăsat, văzut, mers, copt,
zis, tăiat, auzit, ocărit.

alcătuit din *am fost* (perf. compus de la verbul *a fi*) și participiul verbului de conjugat.

b). Perfectul optativului

aș	fi	} lăsat, văzut, mers, copt, zis, tăiat, auzit, ocărit.
aî	fi	
ar	fi	
am	fi	
ați	fi	
ar	fi	

alcătuit din prez. condițional a verbului *a fi* (*aș fi*) și participiū.

Obs. Formele Trecutului anterior de la optativ sînt foarte rar întrebuințate.

aș	fi	fost	} lăsat etc.
aî	fi	fost	
ar	fi	fost	
am	fi	fost	
ați	fi	fost	
ar	fi	fost	

II). Verbul a voi.

§ 315. Verbul *a voi* merge pe două conjugări: *a vrea* și *a voi*. El este predicativ la toate formele amînduror conjugărilor, afară de prezentul de la *a voi*, care să ia ca auxiliar; și anume forma veche fără sufixul *incoativ esc* (*voesc*).

auxiliar	predicat		latin. pop.	literar
voîn	voesc	vreaă	volo	volo
veî	voești	vreaî	velis	vis
va	voește	vrea	volet	vult
vom	voim	vrem	volumus	volumus
veți	voiți	vreți	velitis	vultis
vor	voesc	vreaă	volunt.	volunt.

Obs. *Voïă* vine din *volo* prin *voru—vorïu—voïă*, ajuns în *graïu* la *oï* (*oï face*);—*vei* din *velis* prin *verï—vei* (*verï îl găsim* în pronumele nehotărîte: *verï care*, și ca conjuncție disjunctivă *verï una, verï alta=orï una, orï alta*); *va* din *volet* prin *voare—vare—va* (ca *cîntu* din *cîntare*); *vom* din *volămus*;—*veți* din *velitis*;—*vor* din *volunt*.

§ 316. Viitorul absolut. Cu *voïă* și cu Infinitivul formăm *viitorul absolut*.

voïă	} lăsa, vedea, merge, auzi, coace, fierbe, ocări, tăia, zice.
vei	
va	
vom	
veți	
vor	

Invers: *mînca-vor* săracii și *să vor* sătura.

Obs. În *graïu* viitorul sună în două feluri:

oï lăsa	oï lăsa
(t-)eï lăsa	îï lăsa
(s-)a lăsa	o lăsa
om lăsa	om lăsa
(n-)eți lăsa	îți lăsa
or lăsa	or lăsa

Apoi altă formă cu *o* (din *va*) și subjunctivul.

- o să fac
- o să faci
- o să facă
- o să facem
- o să faceți
- o să facă.

Notăm că în *graïu* forma *am să fac* arată hotărîrea pe cînd *oï face* posibilitatea: *las pe mine, cucoane, că am să-ți fac, doar mă cunoști acum cine sînt*;—*dă, de făcut oï face, numai să am cu ce...*

§ 317. **Viitorul anterior.** Cu *voiū* formăm viitorul la verbul *a fi*, luat ca predicativ :

cît oî fi ş-oî trăi
ochi căprii n-oî mai iubi.

in acelaş timp să întrebuintază şi ca auxiliar şi în uni-re cu participiul trecut formează *viitorul anterior*.

voiū fi	}	făcut, lăsat, văzut, mers, auzit, ocărit, tăiat, zis.
vei fi		
va fi		
vom fi		
veţi fi		
vor fi		

Invers : *fi-voiū auzit....*

§ 318. Forma simplă a viitorului latin s-a pierdut şi nici urmă n-avem de existenţa lui în romîneşte. Forme ca *laudabo*, *dicam*, *audiam* au fost înlocuite încă din graiul latin prin *locuţiuni* verbale, cari nu erau aceleaşi pe toată suprafaţa Imperiului roman. Cauza este că prin pierderea terminaţiunilor să confundase formele şi graiul trebuia să deosebească viitorul de celelalte timpuri. Ex: *dicet* să confunda cu *dicit*, dacă nu şi cu *dicat*, după căderea lui *t* şi slăbirea vocalelor finale. In unele părţi (prin Galia) să zicea *ego dicere habeo* de unde *je dir-ai*. *ego dormire habeo* = *je dormir-ai* (in Franceză); in alte părţi (prin Dacia) să zicea *ego volo dicere* in loc de *dicam* de unde *eū voiū zice*. La început Infinitivul era un adevărat obiect al verbului *voiū*, aşa că *voiū face* are aceeaşi construcţiune ca şi *voiū moartea*; înţales care il au şi azi verbele *pot* şi *ştiu* ce şi ele să construesc ca *voiū*.

voiu face (verb + obiect = verb în viitor).

pot face (verb + obiect verbal).

știu ceti și serie (verb + obiect verbal).

§ 319. Cu viitorul verbului *a fi* (*voiu fi*) și cu *gerundiul* formăm un *viitor*, ce arată o stare contemporană cu momentul vorbirii: *nu mă duc așa degrabă că poate va fi dormind încă*; *E acasă boerul? — da; — poate fi dormind!* — *nu știu*; — *ei lasă c-aștept afară*.

Notă. Despre viitor cf. § 255.

III. Verbul *a fi*.

§ 320. Verbul *a fi* merită a parte un studiu deosebit prin varietatea formelor sale, și prin bogata sa întrebuințare. El îndeplinește două funcțiuni: de *predicativ* și *auxiliar*, iar regulile sale sintactice sint deosebite, căci totdeauna să construește cu un atribut.

Înțelesul său primitiv a fost de a arăta *existența* (*esse*), dar limba puind existența pe al doilea plan a întrebuințat verbul *a fi* ca copulativ între *subiect* și *atributul* său. De pildă: *Și minciuna-i vorbă*; aici nu ne mai interesează existența minciunii, ci trecind peste aceasta ne preocupăm de însușirea *minciunii* că-i *vorbă*. Când înțelesul de existență predomină, atunci verbul *a fi* e predicativ: *Era odată ca nici o dată, că de n-ar fi fost nu s-ar fi povestit*.

§ 321. Ca auxiliare întrebuințăm aceste forme

a) Perf. compus *am fost* pentru a forma Perf. anterior compus

am fost zis

ai fost zis etc.

b). Viitor absolut *voiŭ fi* pentru a forma **viitorul anterior**.

voiŭ fi zis
veï fi zis etc.

c) Optativ prezent *aş fi* cu care formăm **Perf. optativului**

aş fi zis
aï fi zis etc.

d) Perf. optat. *aş fi fost* pentru a forma **Perf. anterior al Optativului**.

aş fi fost zis
aï fi fost zis etc.

e) Presentul Infinitivului *a fi* cu care formăm **Perf. Infinitivului**

A fi zis, a fi dres, a fi croit.

f) Perf. Infinitivului *a fi fost* pentru a forma **Perf. anterior al Infinit.**

a fi fost zis, a li fost decis.

g) Gerundiul *fiind* cu care formăm **Perf. Gerundiului**.

fiind zis, fiind dus etc.

h). Prez. subjunctivului *să fiŭ* cu care formăm **Perf. Subjunctivului**.

eŭ să fi zis	noi să fi zis
tu să fi zis	voi să fi zis
el să fi zis	eï să fi zis

Verbul e redus la forma nevariabilă *fi* în loc de *fiŭ*, *fiŭ*, *fi*, *fi*, *fi*, *fi*, cum le avem la prez. Subjunctivului, care să păstrează așa numai cînd să construesc cu

atributul, deci cînd verbul e *copulativ*, nu *auxiliar*. De pildă :

Era bine să-î fi spus și lui vorba noastră, că n-avea s-o spună la alții—Să fii mireasă ; să fiți sănătoși.

i). Perf. subjunctivului *să fi fost*, cu care formăm Perf. anterior al Subjunctivului

eü	}	să fi fost zis
tu		
el		
noi		
voi		
eï		

§ 322. *Gramatica istorică.* Formele verbului *a fi* în românește nu ne dau corect formele latinești corespunzătoare, ci cele mai multe sînt căpătate prin analogie și sînt formațiuni proprii limbii noastre. Verbul *a fi* cuprinde în sine două verbe latine *esse* și *fiere* = *a fi*, *a face* (verbul *esse* cuprinde și *el* 2 radicale : *es* și *fu*).

a). *Prezentul Indicativului* ne dă azi aceste forme

Indicativul, Subjunctivul

sînt, -s, îs	sîntem	=	sum	sumus	sim	simus
ești	sînteți	=	es	estis	sis	sitis
este, e, î-, -î, îi.	sînt-s, îs	=	est	sunt	sit	sint

Formele acestea sînt căpătate de la Indicativul și Subjunctivul latin; *-S* și *îs* vin din *sum*; *e, î, îi* vin din *est*; *Sînt* din *Sint* de la Subjunctiv (pop. *Sento*). Prin analogie de la *sînt* avem azi *sîntem, sînteți* (rostitute de Munteni *Sîntem*, de Moldoveni *sîntem*) și *sînt* (eü), în locul formelor vechi *sem, seți* din *simus, sitis* forme de

la subjunctiv. *Esti* vine din *estis* de la plural, de la care prin analogie s-a căpătat *este*, vechiū *iaste*.

b). *Imperfectul* ne dă azi alte forme căpătate prin analogie. Din

		<i>vechiū</i>	<i>modern</i>
eram		eū <i>era</i>	eū eram
eras		tu <i>era</i>	tu eraī
erat	a eșit	ei <i>era</i> ,	ei <i>era</i>
eramus		noi <i>eram</i>	noi eram
eratis		voi <i>erați</i>	voi <i>erați</i>
erant		ei <i>era</i>	ei eraū

c) *Infinitivul*, vine de la verbul *fieri*, nu de la *esse*, care a dat pe *être* (essere) în Franceză.—De la *fi* avem *prezentul Subj.*: *Să fiū, să fi, să fie (fiat)*, compus cu conjuncția *să* (dacă); — *Prez. condiționalului aș fi*; — *Imperativul fi tu, fiți voi*.

d). Formele de la trecut corespund celor latinești **fui** = *fui*; **fusem** = *fuissem*. Totuși formele vechi a Perf. simplu *eraī* altele.

arhaice	moderne	latine
fui	fui	fui
[foși] fuși	fuși	fuiști
fu	fu	fui
fum	furăm	fuissem
fost	furăți	fuiști
fură	fură	fuerunt

Analogia ne-a dat pe *furăm, furăți* în loc de *fum, fost*.

c) *Participiul fost* e căpătat de la pers. II plural (*fuiști*) de la perf., cu cari să asemănaū: în vechime *voi văzut și văzut*; Limba latină neavînd participiu trecut limbile neo-latine aū luat forme de la alte verbe așa;

Franceza și Italiana de la verbul *stare* (fr. *être*, It. *Stato*) iar Spaniola și Portugheza de la verbul *sedere* (Sp. și port. *sido*); numai limba Română s-a mărginit în cercul verbului *a fi*, luînd pe *fost* ca participiu.

§ 323. *Tabloul formelor conjugării active.*

Verbul *a ara*,

M. Indicativul

prez.	Perf- anterior	altă formă
ar	arase ^m	o să ar
arî	arase ^{și}	o să arî
ară	arase	o să are
ară ^m	arase ^m	o să ară ^m
ara ^{ți}	arase ^{ți}	o să ara ^{ți}
ară	arase	o să are

Imperfectul	Perf. ant. compus	altă formă
aram	am fost arat	oîu ara
araî	aî fost arat	îi ara
ara	a fost arat	a ara
aram	am fost arat	om ara
ara ^{ți}	a ^{ți} fost arat	î ^{ți} ara
ară	a ^u fost arat	or ara

Perf. simplu	Viitor absolut	Viitor anterior
araî	voîu ara	voîu fi arat
ara ^{și}	vei ara	vei fi arat
ară	va ara	va fi arat
arară ^m	vom ara	vom fi arat
arara ^{ți}	ve ^{ți} ara	ve ^{ți} fi arat
ară	vor ara	vor fi arat

Perf. compus	altă formă	<i>M. Subjunctiv</i> prezent.
am arat	am să ar	Să ar
aî arat	aî să arî	Să arî
a arat	are să are	Să are
am arat	avem să ară ^m	Să ară ^m
a ^{ți} arat	ave ^{ți} să ara ^{ți}	Să ara ^{ți}
a ^u arat	a ^u să are	Să are

	<i>M. Optativ.</i>	<i>M. Infinitiv</i>
Perfectul	Prezent	prezent
eŭ să fi arat	aş ara	ar ara
tu să fi arat	ai ara	a ara
el să fi arat	ar ara	
noi să fi arat	am ara	Perfect
voi să fi arat	ai ara	a fi arat
ei să fi arat	ar ara	
Perf. anterior	Perfect	Perf. anterior
eu să fi fost arat	aş fi arat	a fi fost arat
tu să fi fost arat	ai fi arat	
el să fi fost arat	ar fi arat	<i>M. Gerundiu</i>
noi să fi fost arat	am fi arat	prezent.
voi să fi fost arat	ai fi arat	arînd
ei să fi fost arat	ar fi arat	Perfect
<i>M. Imperativ.</i>	Perf. anterior	fiind arat
prezent,		
ară tu	aş fi fost arat	<i>M. Particip</i>
araţi voi	ai fi fost arat	trecut
are el şi ei	ar fi fost arat etc.	arat.

DEPRINDERE

Din istoria unui galbăn de V. Alexandri.

Istoria Zamfirei este foarte interesantă, şi trebuie să Ńi-o povestesc.

Paraoa. — Caută însă, te rog, să fii mai scump la vorbe, pentru că vorba multă-i sărăcia omului.

Galbănul. — N-ai frică ; mi-oiu face gura pungă.

Zamfira s-a născut supt şatră, pe malul Oltului, unde işi întinsese lingurarii corturile, pentru ca să petreacă vara. Tatăl său era giude şi maică-sa trăgea cu boghiu, saŭ căta in oglindă şi în talgere cu apă prin curŃile bo-

eresci, pentru că era vestită de măiastră și le spunea la toți norocul, ea și cînd ar fi cetit pe carte. Știi scumpa mea, că țigancele sînt foarte ghibace în tot soiul de vrăjitorii și descîntece de diochiu, de șerpe, de dragoste ș. c. l. Aceste taine au fost introduse în țările aceste odată cu venirea țiganilor și, după părerea mea, ele nu sînt altă de cît niște slabe și proaste rămășiți a acelei științi oculte, care era atît de dezvoltată la vechii Egipteni.

Toată copilăria sa Zamfira o petrecuse în călătorii dintr-un ținut într-altul, oprindu-să cu șetrele vara în apropierea tirgurilor și iarna în fundul codrilor, sub bordeie de pămînt. Acea vreme fu pentru dînsa o vreme fericită, căci îndată cum răsărea soarele, ea alerga pe cîmpii cu ceilalți copii alungînd fluturi din floare în floare, să rătăcea prin lunci după eules mure, după cuiburi de paseri, să culega lemne verzi de făcut fuse și linguri la strug. Duminicile să ducea la horile din sat, să da în scrînciob, privia cum giuca ursul după sunetul daereli, și sara, cînd să întorcea la șatră, să aduna grămadă cu ceilalți copii pe lingă foc, asculta povești de la moșnegi și adormea voioasă în cîntecele fluerelor. Nu avea nici o grijă! . . puțin îi păsea că de-abia o acopea o cămeșuică ruptă, căci dacă-i era cald, ea să scâldea în Olt, și de-i era frig, ea giuca tananaoa, cîntînd din gură :

O para, dă-mi o para,

Ca să-ți joc o tanana.

Nici nu știea ce sînt papucii; ea călca cu picioarele goale pe iarba verde, și cînd era ostenită, tatăl său o

punea într-un desag aninat de spinarea unui cal. Fericit trăiu a fost acela pentru Zamfira, dar n-a ținut mult din păcate.

Intr-o zi (abia era atunci Zamfira de șapte ani), un dorobant veni la tatăl ei și îi poronci să-l urmeze cu țiganii la ocirmuire. Îi duse pe toți la Craiova, unde cu adevărat îi aștepta o mare nenorocire. Stăpînul lor să-răcise, și fiind că era silit să plătească niște datorii ce avea, el să hotărise a-și vinde robii *prin mezat*.

Cînd sosi ziua mezatului, piața Ocirmuirei infătoșa un tablou vrednic de cele mai crude vremi a barbariei. Ea era tiesită de țiganii lungiți la pămînt cu țigancele și cu copiii lor, plîngînd împreună și căinîndu-să ca niște adevărați osîndiți la moarte. O mulțime de boieri și de negustori umblaû pintre dinșii călcîndu-i în picioare și arătîndu-i cu degetul ca pe niște vite. Unul zicea : — Aista face zece galbeni. — Altul răspundea : — Eû n-ași da nici un căuș de făină pe el. — Altul iar striga : — Vere, vere, nu te încurca în negustorii de țiganii că-s mai bune cele de boi. — Din toate părțile auziai vaete amestecate cu risuri, lovituri de biciû, țipete, ocări și blăstămuri.

Telalul însfirșit eși din cîntălerie în mijlocul ogrăzii și răcni în gura mare : Cinci galbeni sălașul !... Cine dă mai mult ?

Șese, răspunse un boer.

Șese și trei parale, zise rizînd un casap bogat.

Șese și opt parale, adaogă altul.

Șapte galbeni, răcni iar cel dintăiu.

În vremea asta, un boer cu șlic și cu ciubote roșii

să apropie de Zamfira, o apucase de mână și o întorcea cînd la dreapta, cînd la stînga, măsurînd-o cu ochi din cap pîn' în picioare. După aceasta îi poronci să umble puțin, să vadă dacă nu-î oloagă; îi cercetă dinții, și să duse degrabă spre telal zicîndu-i: Dați zece galbeni pe fata gîdelui. — Telalul strigă îndată: Zece galbeni fata gîdelui! . . . cine dă mai mult? una, două, trei, hareci! Să-ți fie de bine, cucoane.

Boerul plăti banii și să întoarse la Zamfira ca să o ia. Tatăl ei însă și maică-sa, care auziră tirguirea, să oțeriră ca și cînd le-ar fi trecut un șerpe rece prin sin, și să aruncară la picioarele boerului, sărutîndu-i poalele antereului, și rugîndu-l cu disperare ca să nu-î despartă de copila lor. — Nu te îndura de noi măria ta, ziceaș sermanii, că n-avem alt copil și sîntem bătrîni; nu ne lua pe Zamfira, pentru numele lui Dumnezeu sfîntul! că ne rupi inima. Vai de noi și de noi! . . . Fie-ți milă, cucoane, că d-ta ești boer mare; ți-a da Maica Precista toate bunătățile lumii. Să-ți trăiască cucoana și copilașii ca să-î vezi mari ca pe niște împărați. . . Cumpără-ne și pe noi ca să fim la un loc cu Zamfira, și ți-om fi robî la ce ne-î poronci. . . Zamfiro, draga tati și a mamei, sărută și tu poalele măriei sale ca să să îndure de tatăl tău și de mă-ta, că măria sa îi boer mare și-î va da sfîntul Hristos tot ce-a dori. Vai de noi! păcătoșii de noi! . . . Of! lasă-ne pe Zamfira. — Și plîngeaș nenorociții de ar fi înduplecat o inimă de tatar, și să încolăciaș de picioarele boierului, și să trăgeaș cu minule de păr, și strîngeaș pe copila lor în brațe, ca și cînd ar fi vroit să o facă una cu tru-

pul lor. Boerul însă îi împinse cu piciorul ca pe niște cîni, lovindu-i cu călcăiul peste cap, și strigă minios : duceți-vă la dracu, cioare baltate, că vă pun acuși să vă măsoare cu biciul. — Și zicînd aceste el zmunci pe Zamfira dintre dinșii ca pe o burueană din pămînt.

Țiganul să sculă de gîos plin de singe și să puse pepțiș dinaintea boerului nemilostiv : — Dă-mi copila, striga el cu glas desperat, dă-mi copila că mă simt într-un ceas rău ; dă-mi pe Zamfira, păginule, că-s turbat, îmi perd mințile, dă-mi. . . — Nu apucă însă să sfîrșască și boerul il izbi cu palma peste ochi. Atunci nenorocitul gîude nebuni de tot. . . Intr-o clipală el să arunce asupra boerului de-l amestecă cu țărina, și luînd în brațe pe Zamfira, o sărută de trei ori și o ridică în sus cu gînd să-i sfărîme capul de o piatră ; — Mai bine te-or lua moartă de cit vie ! . . rácnea sârmanul părinte în durerea sa.

Cîți-va dorobanți să găseau aproape, îi zmunciră copila din mină, iar pe dînsul il legară cu picioarele la falangă și începură a-l zdrobi cu bicele. In vremea asta stăpînul Zamfirei să sculă din colb șchiopătînd, și apucînd-o de păr, o trase cu deasila de pe piața ocîrmuirii, care răsuna de vaetele tatălui său și de bocetele maicăi sale. Așa biata fată fu despărțită pentru totdeauna de dragostea și dezmerdările părinților săi ! . .

CAP. XXV.

II). **Conjugarea pronominală.**

§ 324. Supt acest nume nu trebuie a înțalege că avem o clasă deosebită de verbe, care să difere in conjugare de cele active. In rominește nu există de cit o singură conjugare : *cea activă*.

Ori-cé verb e *activ*, căci spune o *acțiune*, făcută de un subiect. In propozițiune însă să pot stabili mai multe raporturi între cei doi termenii în antiteză ; *Subiectul și obiectul*. Verbul va rămîne neschimbat, dar prin intrebuintarea pronumelor va arăta in ce raport să află subiectul propozițiunii față cu dînsul.

Tata pleacă la drum (activ).

Pleacă mortul (act.).

Mă plec supt masă (reflexiv).

Ramurile să pleacă de vînt (pasiv).

§ 325. Multe verbe, își schimbă înțalesul cînd alăturăm pronumele lingă dinsele. Așa :

<i>uît</i>	și <i>mă uît</i>	<i>plec</i>	și <i>mă plec</i>
<i>leg</i>	și <i>mă leg</i>	<i>plîng</i>	și <i>mă plîng</i>
<i>prînd</i>	și <i>mă prînd</i>	<i>cade</i>	și <i>să cade</i>
<i>apînd</i>	și <i>mă apînd</i>	<i>joc</i>	și <i>mă joc</i> .

Unele verbe aũ numai forma pronominală, mai ales acele care exprimă acțiuni sufletești, ca *mă mir*, *mă bucur*, *mă gîndesc*; altele de și in formă pronominală, dar sint tot active la înțales : *mă supăr pe tine* : *m-am mîniat pe voi*. La acestea putem alătura pe : *mă tînd*, *mă rad*, *mă bărbieresc*, de și acțiunea e făcută de alții.

Apoi limba română păstrează o construcțiune a verbelor cu pronumele de dativ ; ca *mi-î sete, mi-î frig, îmi pun în gând, îmi pare rău, îmi șede bine, îmi vine în cap, îmi trăsnește în cap, etc.*

§ 325 bis. Forma pronominală să întâlnește și în latinește pe lângă cea pasivă. Așa : *virgo de cespite se levat* (în loc de *levatur*). Iar construcțiunea *mihi noceo, mihi sitis est*, a trecut și în românește pe o scară foarte întinsă : *mi-î sete, mi-î foame, mi-î somn.*

§ 326. Cu forma pronominală arătăm *Reflexivul, Pasivul, Reciprocul* ; și chiar *activul*.

A. Reflexivul.

§ 327. Pentru a arăta reflexivul alăturăm

a). Pronumele personale de *acuzativ* la forma activă și conjugăm la toate modurile și timpurile ca verbul activ. Ex :

Prez. Indic.	<i>mă uît</i>		<i>uît</i>
	<i>te uîți</i>		<i>uîți</i>
	<i>să uită</i>		<i>uită</i>
	<i>ne uîtăm</i>	față cu	<i>uîtăm</i>
	<i>vă uitați</i>		<i>uitați</i>
	<i>să uită etc. etc.</i>		<i>uită etc. etc.</i>

b). Pronumele personale de dativ la forma activă. Ex :

<i>îmi amintesc</i>		<i>îmi bat capul</i>
<i>îți amintești</i>		<i>îți bați capul</i>
<i>își amintește</i>		<i>își bate capul</i>
<i>ne amintim</i>	față cu	<i>ne batem capul</i>
<i>vă amintiți</i>		<i>vă bateți capul</i>
<i>își amintesc etc. etc.</i>		<i>își bat capul etc. etc.</i>

§ 328. Adevărat pronume reflexiv n-avem de cît pe să, pentru persoana III ; pentru pers. I și II ca să arătăm reflexivul întrebuițăm formele personale *mă, te, ne, vă*, care arată un raport strîns cu persoana din subiect. Cînd zicem : *eū mă spāl*, n-avem *conjugare reflexivă*, ci prin *forma pronominală* exprimăm reflexivul, adică acțiunea de a spăla, ce o fac *eū* să resfrînge asupra *mea* și ca să arătăm acest raport strîns între subiect și obiect, neavînd formă reflexivă pentru persoana I ne vom mulțămii cu acuzativul *mă*. Decî în *eū mă spāl*, *eū* arată activul, *mă* pasivul, dar de care ce *eū* și *mă* privesc aceeași persoană acțiunea să *răsfrînge*. Dar în *eū mă tund* avem numai un mod de a zice reflexiv, senzul tot deauna e pasiv, căci altul mă tunde.

§ 328 bis. Formele pronominale de dativ erau altele în trecut. Să punea tot deauna pronumele după verb : *Batu-mî capul* ; *vazu-mî de treburi* ; astăzi s-a păstrat ici coala construcția aceasta, mai ales în sudalme și în poeziile populare :
Tucu-țî gura, ja Ileană
Tucu-țî ochii ș-o sprinceană.

B). Pasivul

§ 329. Pentru a exprima pasivul avem mai multe mijloace. Verbul nu ne va spune nici o dată pasivul prin terminațiunile sale, cum exprima limba latină : *amo* = iubesc, *amor* = mă iubește (sînt iubit). Din forma pasivă n-avem de cît *participiul trecut arat, lăudat, văzut*, care intră în compunerea formelor verbale : *am aratat, ai lăudat, am văzut*.

§ 330. In lipsă de forme proprii pentru a arăta pasivul noi întrebuițăm aceste 3 căi.

a). **Forma pronominală.** Luăm pronumele reflexiv și verbul în persoana a treia (*unipersonal*): *Pomul uscat să tae și în foc să aruncă*; *Copacii să îndoae de vînt*, *Omul să încovoae de bătrînețe*.

Obs. Ceî vechi întrebuițau întreaga formă pronominală pentru pasiv: •Nu judecați ca să nu vă judecați; că eu ce judecată veți judeca *judeca-vă-veți*.

b). **Forma activă.** Aici obiectul suferitor îl arătăm în propoziție: *vierul sapă via*; *vezeteul mîină caii*. Cuvintele *via* și *caii*, specifică lucrarea *sapă* și *mîină*, spunînd la ce să aplică, la *vie* și la *caî*.

c). **Forma unipersonală.** Luăm verbul în a treia persoană; îi punem pronumele personal de acuzativ și lăsăm subiectul ca nehotărit: **Te-a umplut de bogdaproste**; *hai că te strigă*; sau arătăm și subiectul: *Te-a chemat directorul în cancelarie*; *l-a pedepsit ministrul cu cenzura*.

§ 331. Înțelesul pasiv îl arătăm și prin propozițiile cu atribut, cînd e exprimat printr-un participiu: *Tata e abătut*; ca și *Eu sînt soldat viteaz*; *Tu ești un obraznic*. Nu sînt însă forme de conjugare pasivă, și nici nu arată pasivul ca acțiune, ci o stare pasivă provenită din niște acțiuni săvîrșite mai de demult. Așa e o deosebire de înțeles între: *Tata este abătut din drumul său*, și *Tata să abate din drumul său*.

În *Tata este abătut*, atributul *abătut* conține în sine ideea pasivă, iar nu verbul; starea aceasta de *abătut* e provenită din o sumă de acțiuni anterioare momentului vorbirii.

§ 332. *Obs.* Limba latină încă nu avea pentru întreg pasivul forme anumite; și ea recurgea la *perifraze*, mai ales la timpul trecut. Așa *pater patriae appellatus est* nu să traduce cu **să numește părintele patriei**, ci cu **s-a numit părintele patriei**; deci rezultatul unei lucrări din trecut.

C). Reciprocul.

§ 333. Înțelesul reciproc e atunci, cînd pronumele în acuzativ are înțeles de *unul pe altul*; aceasta mai ales în plural: *ne, vă, să*: *Iată doi oameni, cari să potrivesc; lasă-î că să împacă;—vă vreți?—Ne înțelegem de minune.*

Reciprocul cuprinde în sine activul și pasivul, și e un chip scurt de a spune ideea. Așa în *ne înțelegem de minune*. exprimăm aceste idei; *El mă înțelege de minune, eă îl înțeleg de minune*; *mă și îl* să cuprind în *ne*, care valorează cît 2 subiecte și 2 obiecte: *el, eă; mă, îl*.

§ 334. **Activul** prin forma pronominală îl arată foarte puține verbe. care regese obiectul direct: *mă supăr pe tine, m-am mîniat pe Ionică.*

Obs. Adesa pronumele reflexiv să pune fără a putea termina rolul său: *să luminează de ziuă, să întunecă, să înouează*. Alte dăți schimbă natura verbului din predicativ în copulativ, și are aceeași construcțiune ca verbul *a fi*. De pildă: *Era în Tesalia un rege, care să chema Eson, și acesta un fiu, care să chema Iason*; aici *Pelias, Eson, Iason* sînt attribute, iar *să chema* verb copulativ.

CAP. XXVI.

Verbe unipersonale și defective.

§ 335. Să numesc **unipersonale** verbele, care în conjugarea lor nu au de cit o persoană, de ordinar a 3-a. Aceasta din cauză că acțiunea neputînd fi făcută de cele 2 persoane a dialogului, primește totdeauna forma persoanei a 3-a: *tună, trăsnește, fulgeră, scapără, plouă etc.*

Să mai numesc și **impersonale**, căci dacă au forma persoanei a 3-a nu însemnă că au *subiect personal*, ci din contra ele sînt fără subiect. Cînd zicem *plouă*, arătăm un fenomen fizic: *ploaea*, dar nu arătăm în acelaș timp și subiectul. Tot așa și în Franceză *il pleut, il n-arată* pe subiectul activ, ci este numai o formă gramaticală.

§ 336. Ca unipersonale avem: a) verbele cari numesc fenomene fizice: *ninge, să întunecă, plouă, amurgește, înserează.*

Obs. Omul totdeauna a personificat aceste acțiuni și le-a atribuit unor ființi cerești, de la cari atîrnă îndeplinirea acestor fapte; luînd dar în vedere spiritul poporului ele nu mai sînt *impersonale*, căci cînd zicem *tună* îndată ne vine în minte și ființa care săvîrșește acest fapt: *Sf. Ilie* sau *Joe*. Noi trebuie a le privi ca fenomene datorite unor legi naturale, ce nu stau în mina unor ființi.

b) verbele care nu ne arată hotărît subiectul: *te po-reclește papă-lapte, fugi că te prăpădește.*

c) verbe în locuțiuni: *mi-î rău, îți șade frumos și frumos îți șade!*; — *să crede, să spune, să aude, să zvo-nește*, cari cer după ele propozițiuni subordonate subiec-tive: *Să aude că la vara va fi războiu; aici că la vară*

ea fi războiul e subiectul lui *să aude*, că putînd fi luat ca subiect lui *să aude*, ca putînd fi luat ca subiect lui *să aude* **aceasta**.

§ 337. Unele verbe din cauza înţelesului lor n-au unele forme de timp şi mod; altele de număr şi persoană: Ex.: **mă doare capul, mă pişcă ţîntariu, mă dor bătăturile; așa ți să cade; nu mi să cădea atîta ură; lasă că i să cuvine; trebuie, trebuia, trebuieşte**; cu el formăm viitprul de necesitate.

Numim *verbe defectiv* acele căror le lipsesc unele timpuri şi moduri.

Cauza pentru care unele verbe n-au toate formele de timp şi mod este că uzul vorbirii nu le cere. Apoi sînt rămăşiţi şi împrumuturi străine numai în unele forme verbale: Aşa găsim verbele vechi: *blemu* (haide), *vă* (mergi), *învis* (a trăi), *hai, haide, na, tuşti* etc.

Obs. În graiul familiar există o sumă de cuvinte, cari par a avea înţeles de verb; aşa sînt cuvintele cu cari strigăm şi dăm afară animalele şi paserile domestice. În realitate ele sînt numele în vocativ a animalelor sau prescurtate sau întregi; şi aici sînt împrumuturile cele mai curioase. Aşa *ps, ps* (prescurtare din *pisică*); *pu, pu* (numele întreg în vocativ); *cuciu* şi *cutiu* (ungureşte în samuă *cîne*), *cîti* (Nemţeşte *mîtă*) etc.

DEPRINDERE

(Din *Babilonia Romîneasca* de N. Istrati).

Scena I.

Duduca—Mătuşica

Duduca

Mult mai întîrzie cuconul Ilie; încăi de-ar izbuti să înduplece pe tată-meu a să lăsa de comedie asta.

Poftim mă rog, să vă abată dumilor-voastre a chema toți curioșii tirgului spre a mă expune criticii lor.

Mătușica

Poate că ai *justiție*, însă, cum să va *meremetisi*, sau *repararisi* nepoțico? Cărturarii sînt *deja invitarisiți* și să vor *afrontarisi*, să vor *picarisi* dacă s-ar dispotti.

Duduca

Și apoi?

Mătușica

Și apoi? Atunci o să videm *provocarisi*, *paraponirisi*, *atacarisiri*, și *publicarisiri* cu *criticarisiri*, prin cîte *jurnale*, prin cîte *ziare*, *anonsarisînd* după moda lumii din ziua de astăzi.

Duduca

Of, mătușică dragă!

Mătușica

Nu-î așa că iar te *ambetarisăsc* cu *parațiile* mele? Dar să stăm strîmb și să *criticarisim* drept. Purtarea fratelui mieu să *îndreptarisește* ca să-ți aleagă un cărturar de cei ce vorbesc de-odată în toate limbile. Nicî dumnealui nu vorbește ca *norodu*; să cunoaște că-i cărturar, de și din școala *veche*. Și eu, nepoțico, am căutat să *profitarisăsc* a mă *destingarisi* în vorbă. Numai tu ești *antete* și *conservezi* limba fetelor de la țară în *con-*

versarisiri. Cînd ași ști eă franțuzasca cum o știî tu, crede-mă toate cuvintele le-ași franțuzi. Pentru că zic cărturarii : alta-î limba *poporului* și alta-î limba învățaților.

Duduca

Cine v-aă pus în minte, mătușică dragă, de credeți, că stricătorii de limbă sint în adevăr învățați ?

Mătușica

Geaba și iar *degeaba* cu tine. Dar *zuzăutul* și *tăpajul* ce fac astăzi *indivizi*, aceste ipochimene în lume, prin cărturăria lor? Dar frazele lor cele de la *meșteșug* înflorite ca niște *zarnacadele* nu-s oare destulă dovadă ?

Duduca

Iartă mătușică ! Ești și Dumneta foarte simplă crezînd că toți care fac paradă mare cu fraze culese de prin dicționere, și cari aă mania de a mesteca cuvinte străine, cu loc și fără loc, ar fi în adevăr și învățați.

Mătușica

Simplă ? Adicăte sint proastă, cum s-ar zice în limba vorbii. Inșă *rezonarisește*, copilă, ca mine, că : cine-î mai neînțeleș în vorbă și în scris, acela-î mai mare cărturar, acela-î mai de *bon-ton*. Acela este ce este ; mă crede *mașer*.

Duduca

Adică : cine mestecă, sucește, schimosește și stilcește
mai mult cuvintele, acela-î mai învățat în părerea du-
milor-voastre ?

Mătușica

N-am cu cine *discutarisi* ! N-am cu cine *conversarisi*
N-am cu cine *rezonarisi*!

CAP. XXVII.

ADVERBUL

§ 338. **Cuvinte nevariabile.** În gramatică avem 4
clase de cuvinte, cari ni să arată ca neschimbăcioase în
formă. Aceste clase sînt : *adverbul*, *prepozițiunea*, *con-
jugațiunea* și *interjecțiunea*. Lăsînd interjecția la o parte
între celelalte trei clase de cuvinte găsim strînse rapor-
turi. Ele nu sînt *specii de cuvinte*, ci numai funcțiuni
deosebite a unui și aceluiași cuvînt.

Ca origină aceste cuvinte sînt deosebite; primitiv însă
toate sînt de origină *pronominală*.

§ 339. Să numește *Adverb* un cuvînt invariabil cari
are funcțiunea de a determina un *adjectiv*, un *verb* sau
un *adverb*. De pildă : *Calul merge ȳute* ; *Dumnexeu este*
îndelung *răbdător* ; *Pipărușul roș e foarte ȳute* ; *Trenul*
merge foarte răpede ; *nu mă țin de el, că merge prea*
ȳute. *Tăman* astăzi a plecat. Numirea de *adverb* ar în-
semna că stă lîngă verb (*ad verbum*, lîngă verb) ; dar
funcțiunea lui e mai bogată.

§ 340. Ca *determinative* avem în limbă adiectivele, participiile, pronumele și adverbele ; de pildă : *om de omenie* ; *om vinovat* ; *om cuminte* ; *omul acesta* ; *omul de erî*.

Adiectivele ca *determinative* sînt variabile în formă ; adverbele din contra nevariabile.

S-a ajuns la formă nevariabilă fie că unele adverbe sînt rămășiți din vechi cazuri stratificate : *deasupra* (caz ablativ), fie că în compunere cu prepozițiile s-a regit cazul acuzativului : *feceorul din casă*.

§ 341. Adverbul arată toate circumstanțele în care să petreacă acțiunea ; anume :

- 1). Timpul. **Azi** trenul a sosit cu *întîrziere de o oră*.
- 2). Locul. **Acolo** e patria ta, *unde te-ai născut*.
- 3). Cantitatea. *I se iartă mult, căci mult a iubit*.
- 4). Afirmațiunea. **Așa** joacă pe la noi ; *înainte și -napoi*.
- 5). Indoiala și negarea. **Nu** te cred ; **poate** a fi ceva de el,
- 6). Modul. *Băetul D-tale învață tare bine*. etc.

Adverbe de timp.

§ 342. Ele determină pe verb prin circumstanța de timp. Răspund la întrebarea *cînd, de cînd, pînă cînd ? azi, erî, alaltăeri, asară, mîne, poimîne, dăunăzi, anțărț, curînd*. etc.

Obs. Puține adverbe de timp sînt simple : *erî, mîne, an, cînd* ; cele mai multe sînt compuse : *alaltăeri, asară, dăunăzi, îndată, anțărț, înainte, totdeauna, niciodată, azi și astăzi (astă, zi)*.

Adverbe de loc.

§ 343. Ele determină pe verb prin circumstanța de loc; răspunzînd la întrebarea *unde, pe unde, de unde, încotro?*: *jos, sus, afară, aici, acolo, încolo, încoace, aiurea, aproape*, etc.

Obs. Puține sînt simple: *unde, sus, jos*; compuse sînt *aici, acolo, afară, aproape, dedesupt, deasupra, nicăiurea* etc.

Adverbe de cantitate.

§ 344. Ele arată gradul și măsura în care să aflu ceva. Sînt acestea: *foarte, prea, tare, mult, puțin, cam, mai, abia, numai, măcar, încălca, destul*.

Adverbe de calitate.

§ 345. Calitatea acțiunii o arătăm prin a) *afirmativele pozitive*: *da, așa, tocmai, chiar, ba da*.

b). *afirmativele negative*: *nu, ba, nici de cum, nici, ne, baîu*.

c). *dubitative*: *da di, poate, doar, pesemne*.

d). *Interogative*: *oare, nu cumva, ne cum*.

Adverbe de mod.

§ 346. Ele arată *cum* să petreacă acțiunea: *bine, rău, bun, în zădar, astfel, ca, cum, cît, înadins, împrennă, degeaba și geaba*.

§ 347. În clasa adverbelor de mod intră toate *adjectivele calificative*, fie sub aceeași formă, ca *îute, fer-*

hinte, puternic. De pildă: *hămeiul crește iute, și degrabă; vorbește tare și răstit* etc. fie cu terminațiunea schimbată : *frățesc—frățeste; chior—chiorîș; lung—lungiș; curmed—curmeziș*.

Gerundiile și ele să iaă adesa ea adverbe de mod : *Iar voinicul voinicilor să duse chiuind și hăulind*.

Locuțiuni adverbiale (Adverbialele).

§ 348. Raporturile circumstanțiale de *mod, timp, loc* etc. ar trebui să să arăte numai prin adverbe simple ; dar de oare ce numărul adverbilor simple e foarte restrins, limba a recurs la deosebite compuneră pentru a exprima aceste raporturi. Să dă numele general de *locuțiuni adverbiale* la aceste compuse, cari arată raporturi de circumstanță. Ele să formează dintr-un substantiv și o prepozițiune, și înlocuesc vechile cazuri dispărute : *vină la noi, plec la Iași, locuesc în Huși* etc.

§ 349. De și luăm ca *locuțiuni adverbiale* numai aceste compuse, în realitate numărul lor e cu mult mai mare și cuprinde și pe cele scrise la un loc. Așa *dăunăzi* compus din *de una zi* ; *înainte* (din *în-a-inte*), *deasupra* (din *de-a-supra*), *alaltăeri* (*al-altă-eri*), *răspoiține* (*tră-s-poi-mîne*) etc.

La multe din aceste e greū a le afla elementele din cari sint compuse, și cari din cauza alterărilor suferite ne-ar veni greū de a le scrie deosebit : *poimîne* (*post mane*). Ne-am obișnuit a le lua ca adverbe curate, de și originar sint tot nume, sau pronume unite cu prepoziție : *alătura* (*a-lature-a*), *departe* (*de parte*) etc.

§ 350. Cu adverbialele arătăm iarăși toate raporturile de mai sus :

a). *timpul* : Adună *la tinerețe* ca să ai *la bătrînețe*.

b). *locul* : Treaba *de azi* n-o lăsa *pe mine*.

c). *modul* : Lucrează *pe'ntrecute* ; *vorbesc în taină* ; spune *pe de rost* ; *cu de-a sila* poți lua omului, dar de dat mai ba.

d). *cauza* : *moare de cîndă, de necaz* ; *face haz de necaz* ; *A murit de moarte bună*.

e). *scopul* ; *merge spre bine* ; să luptă *pentru patrie* ; nu *învățăm pentru școală ci pentru viață*.

f). *instrumentul* : **Cu moarte** *pre moarte călcînd* ; **prin virtuți și înțelepciune** ne adăstăm la viață ; v-am trimis o vorbă *pe Ion* ; **cu o fărâmură de pîne** îl duc la *Bolgrad*.

g). *materia* : D-zeu a făcut pe Adam *din pămînt*, și pe Eva *din coasta lui Adam*. Apa e compusă *din oxigen și hidrogen*.

h). *tocărășie* : Plec *cu tata* la drum ; mă războesc *cu voi* pînă la moarte.

Comparațiunea adverbelor.

351. Adverbele ca și adiectivele primesc grade de comparațiune : *vină încoace, vină mai în coace* ; *du-te încolo, du-te mai încolo* ; *vino mai degrabă* ; *umblă mai încetșor*.

Superlativul să obișnuște mai des cel *absolut* : *merge foarte rău* (rău de tot) *cu boala*. dar *învăță cel mai bine dintre toți*, pe lîngă *învăță mai bine de cît toți*. *E slab de tot copilul D-tale*.

Obs. Limba română n-a păstrat la nici un adverb formele sintetice a gradelor de comparațiune, cum a păstrat Franceza *mieux, pis.*

§ 352. **Funcțiunea sintactică a adverbelor.** Adverbele în propoziție servesc a determina termenii principali; *subiectul, verbul și obiectul.*

a). Ca determinative atributive a subiectului său obiectului: *Treaba de azi n-o lăsa pe mine; Nu da vrabia din mână pe cioara din par; Sculatul de dimineată și însuratul de tânăr nu strică; omul cu cap scapă lesne din nevoi; Cel cu un ochi e împărat în țara orbilor; Gardul fără proptele lesne îl dă vîntul jos; Știi vorba de-asară etc.*

b). Ca determinări circumstanțiale a verbului: *mă duc cu pieptul deschis înaintea lui vodă.*

§ 353. **Origina Adverbelor.** Adverbele au cea mai variată origină. De și nevariabile în formă ele să înrudească cu vorbele variabile. Astăzi avem substantive în funcțiune de adverb: *Asară a fost un foc mare; (subst.) S-a făcut foc pe d-ta; afară e foc de ger (adverb).* În locuțiunii substantivele mai toate au funcțiunea de adverb: *merge a lene; calcă a popă; cîntă de nevoe.*

Adiectivele tot așa. Să ia în funcțiune de adverb toate: *să mi-l aduci mort copt; vorbește păsărește.*

Cu aceste întrebunțări adverbul este o clasă bogată de cuvinte. La început n-a fost tot așa. Nu să cunoștea de cit *adverbele de loc*, cele mai vechi din toate și cari sînt de origină pronominală. Pronumele demonstrative arată lucrurile prin raport de spaț *apropiat* sau *îndepărtat*, *aici, acolo*; și cele mai curate adverbe de loc, le găsim în prepoziții, vechi adverbe de loc: *în, de, a, între, cătră,*

peste, prin, pe, unde, etc. Prin adverbele de loc arătăm și *timpul* : *înainte, după, aproape, departe. în*, etc. Mai departe *modul* îl arătăm adesa prin locuțiuni temporale sau locale, și este o formațiune mai nouă : *stă într-un picior, merge pe jos, calcă a popă*, etc.

Din cele trei categorii de adverbe, cele de loc sînt cele mai concrete ; adverbele de timp vin pe al doilea plan, iar adverbele de mod sînt mai abstracte, de aceea și limba le exprimă prin locuțiuni de timp sau de loc.

DEPRINDERE

O logică strînsă.

În vremea războiului din urmă, pe vară lui *Iorgu Carageali* îi venise iar furia să joace, căci era retras din teatru de vre-o citi-va ani și avea funcția de comisar comunal la hala din piața Amzei. Despre această ocupație burgheză și prozaică și despre căderea lui din gloria artistică trecută—așa zicea el—făcuse într-un moment de inspirație cite-va versuri lirice cam așa :

Dup'atîția ani de fală

De artă, poezie,

Mă văz vâtaf la hală

Peste măcelărie.

Și bițele bucheturî

Ce-ades am secerat

În niște zarzavaturî

Acum s-aŭ preschîmbat.

Acuma, apucat de nostalgia culiselor întocmise o trupă de nespălați și luase în chirie locul viran de pe podul Mogoșoaei în fața străzii *Umbra*, unde s-a clădit mai tîrziu casele lui Ienculescu. Pune dulgherii să-î facă o scenă, botează localul <Grădina Basărabiei>—era tocmai în toiul retrocedării—și începuse reprezentațiile.

Intr-o Simbătă sara, era și sărbătoare, juca «Adam și Eva». Grădina era plină, mai ales de Jidanî. Iorgu, directorul, n-avea rol; să primbla de colo pînă colo printre public ca să se bucure de succes. Localul cum era așezat nu era prea potrivit pentru teatru; cu zgomotul trăsurilor de pe Podul Mogoșoaiei nu putea auzi publicul nimica de pe scenă.

Era tocmai monologul Sataniî. Satana să vedea dînd din minî și din picioare, să vedea mișcînd buzele, dar graiî de loc.

Un jidan, de la locul din urmă, lingă zidul care dă în pod, îl vede trecînd pe directorul și-l cheamă :

— Domnule Director ! Domnule Iorgu ! iu n-avuz nimica ; dracul ceala vorbește prea încet.

— Strigă-î să vorbească mai tare, zice directorul și pleacă.

— Mai tare, mai tare ! strigă jidanul.

Degeaba ... Iar

— Domnule Director !

— Ce poștești, iar, nene ?

— Nu m-aude.

— Apoi dacă nu te-aude dracul pe Dumnea-ta, cum vreî să-l auzî dumneata pe el ?

A rămas jidanul de-o cam dată ametit de logica zdrobitoare a directorului, dar pe urmă s-a dezmeticit și nu s-a lăsat :

— Domnule Iorgu !...

— Iar ?

— Apoi nu mi-a plătit el să m-auză ; iu am plătit să-l auz pe el.

Văzînd Iorgu că n-o scoate la căpătăiū cu jidanul, îi zice:
— Lasă, nene, nu vezi ce zgomot e afară? mai aîbi
și dumneata puțintică răbdare pînă la sfîntul Dumitru,
pîn ne-om muta de aici!

Era pe la Sintămărie.

(Din *Note și Schițe* de I. L. Caragiale).

CAP. XXVIII.

PREPOZIȚIUNEA

§ 354. Prepozițiunea este un adverb, cu deosebire că cere un *obiect direct*. Cînd zicem: *fă înainte*, avem un adverb; cînd însă zicem: *merge ca netotul înaintea noastră*, aici *înainte* e prepoziție, căci cerē pe *noastră* ca obiect; tot așa *vorbește contra* și *vorbește contra noastră*.

Prin prepoziție stabilim un raport între doi termeni pe cînd prin adverb n-avem nevoie de a face vre-o legătură, aceasta înțelegîndu-să din vorbire: De pildă *vină mai aproape* (adverb); *vino mai aproape de mine*. (locuțiune prepozițională).

§ 355. Cu prepozițiunile arătăm raporturi circumstanțiale de *loc*, *timp* și *mod* , etc. La început, să arătaū numai raporturile de *loc*, apoi prin extensiune cele de *timp*; relațiunea de *mod* e mai nouă.

<i>Locul</i>	<i>Timpul</i>
<i>a</i> mă duc <i>a casă</i>	<i>a</i> sosit <i>a sară</i>
<i>la</i> mă duc <i>la țară</i>	<i>a</i> sosit <i>la vreme</i>
<i>de-a</i> mă duc <i>de-a casă</i>	<i>a</i> sosit <i>de vreme</i>
<i>din</i> mă duc <i>din țarg</i>	vinul <i>din</i> 1882
<i>în</i> mă duc <i>în țiră</i>	<i>a</i> sosit <i>în luna lui Mai</i>
<i>Pre (pe)</i> mă pun <i>pe scaun</i> ,	mă duc <i>pe două ceasuri</i>

Modul

calcă a popă (scopul)
a șapte lei oca. (prețul)
osîndesc la moarte (scopul)
mîninc din comînd (partitiv)
casă de fer (materie)
moare de ciudă (cauză)
de voe de nevoe (chipul)
plin de glod (mijloc)
fată de măritat (scopul)
lăsat de sec (scop)
șede în picioare (chipul)
daū în dar (scopul)
s-a prefăcut apa în vin. (materia)
mușcă pe furuș (chipul)
merge pe dibuite (chipul)
î-am dat o scrisoare pre Vasile (mijlocul)

Cum vedem cu aceeași prepozițiune arătăm mai multe raporturi, chiar de-o dată. De pildă *mî-am pus în gînd* (locul și modul); *șed în geunuchî* (loc și mod).

În genere cam acestea sînt toate raporturile ce le putem stabili între doi termeni prin prepozițiuni :

- 1). *de loc* : Staū la țară
- 2). *de timp* : Vorba de azi
- 3). *de scop* : Carte de cetire
- 4). *de atribuțiune* : Miluiți pe săraci ; dați la săraci.
- 5). *de cauză* : Moare de foame.
- 6). *de origină* : Ce iese din mîță șoareci prinde.
- 7). *de posesiune* : La colț de țară și la mijloc de masă.
- 8). *de unire* : Mergi cu Domnul, fii pe pace.
- 9). *de despărțire* : Mă despart de tine.
- 10). *de apropiere* : vine cătră mine.
- 11). *de contrarietate* : Merge contra noastră.

§ 356. Prepozițiile sînt **simple** și **compuse** :

Simple sînt acestea : *a, la, în, de, cu, lîngă pe, peste, după, spre, cătră, pînă, fără.*

Compuse : *din, de-a, de la, prin, dintre, despre, printre.*

Obs. Toate prepozițiile sînt moștenite din latinește, dar formate prin compuneri foarte curioase : **a** (lat. *ad*), **cătră** (lat. *contra*), **de** (lat. *de*), **în** (lat. *in*), **la** (lat. *illāc*), **lîngă** (lat. *longum*), **pe** (lat. *per*), **subt** (lat. *subtus*), **fără** (lat. *foras*), **cu** (lat. *cum*), **între** (lat. *inter*), **îată** (*iacă*) verb. **nîta**. Apoi, **pentru** (lat. *pe intru*), **spre** (lat. *ex per*), **peste** (vechiu *prespre*) (lat. *per ex per*), **după** (lat. *de post*), **pînă** (lat. *paene ad*).

§ 357. Prepozițiile în limba romînă au o bogată întrebuintare, cu mult mai mare ca în latinește. Noi pierzînd cazurile le-am înlocuit prin prepozițiuni. Așa în *ne-am întors a casă*, prepoziția *a* stabilește raportul de loc. Latinul zicea *domum reditus suum*. Ei întrebuintau și prepozițiunile ; așa puteau zice *eo ad domum*, cînd voiau a arăta vorbirea ca mai hotărîtă. În latinește construcțiunile cu prepozițiuni concureau cazurile, la noi le-a înlocuit.

Totuși limba romînă a păstrat puțința de a arăta raporturi de caz prin cîteva prepoziții : *de, a* (pentru genetiv), *la* (pentru dativ).

La colț *de țară* (*țării*) și la mijloc *de masă* (*mesei*). La mănăstirea *de Bistrița*, Ministru *de Război*, *de Interne* (vechiu *al afacerilor din lăuntru*) ; Domn *a toată țara Moldovei* ; *e tată a șapte copii* ; *Du-te la dracu și dracului* ; *stăi locului și la loc, pe loc, în loc*, etc.

§ 358. Prepozițiunile le întîlnim în vorbire ca *despărțite* și *nedespărțite*. De pildă, în : *vin din țîrg, din e despărțit și stă singur* ; cînd zic însă : *abia am răzbătut prin mulțime, răz* (*răs*) *din răzbat* nu există ca atare singur.

Prepozițiile intră în compunere ca *prefixe*; numărul lor e mare și să socotesc atît cele despărțite, cît și cele nedespărțite. De pildă: verbul *pun*, iată compusele lui cu prefixe: **apun**, **compun**, **depun**, **despun**, **expun**, **impun**, **opun**, **prepun**, **presupun**, **supun**, **răspun**, **ante-pun**, **post-pun**, **spun**, **suprapun**, **interpun**, **răpun**. Adevăratele prefixe rominești sînt acestea: *a*, *în* (*im*), *de*, *des*, *pre*, *răz* (*răs*), *stră*, *între*, *su*, *pur*; din acestea *des*, *răs*, *stră*, *su*, *pur*, sînt nedespărțite.

Obs. Compunerea cu prepozițiunii e mai îmbelșugată azi de cît în trecut; să zicea atunci: *tîmplare* azi *întîmplare*, *prejur* azi *împrejur*, după cum pe alocurea să zice *a pușca* în loc de *a împușca*, toemai ca *a folosi* de la *folos*, *a sfecti* (*sfectă*).

§ 359. **Locuțiunii prepoziționale.** Nu numai adverbele aŭ început a regi obiect și a deveni prepozițiunii, ci și locuțiunile adverbiale aŭ ajuns la aceasta. De pildă: *îmi stă drept în față*: (loc. adverbială), și *stă în fața noastră* (loc. prepozitivă). Prepozițiunile cer numai acuzativul; locuțiunile prepoziționale cer adesa genitivul: **In dorul amorului săruți gura cuptorului**; ca și *înaintea*, *în contra*, *în lungul* și *lațul*, *în dreptul*, *în susul apei* etc.

DEPRINDERE

(Din *Amintiri* de Ion Creangă)

Nu știu alții cum sînt, dar eŭ, dar eŭ cînd mă gîndesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stîlpul hornului unde lega mama o șfoară cu mutocei la capăt, de crăpau mîțele jucîndu-să cu ei,

la prichiciul vetrei cel humuit de care mă țineam cînd începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, cînd ne jucam noi băeții de-a mijoarca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, par'că-mi saltă și acuma inima de bucurie. Și Doamne, frumos era pe atunci : căci și părinții și frații și surorile îmi erau sănătoși, și casa ne era îndestulată, și copiii și copilele megiesilor erau de-apurnea în petrecere cu noi și toate îmi mergeau după plac, fără leac de supărare, de par'că era toată lumea a mea !

Și eu eram vesel ca vremea cea bună și șturlubatec și copilăros ca vîntul în turburarea sa.

Și mama, care era vestită pentru năzdrăvăniile sale îmi zicea cu zimbet une-orî, cînd începea a se ivi soarele dintre nori după o ploae îndelungată : «ești copile cu părul bălan afară și ride la soare, doar's-a îndrepta vremea» și vremea să îndrepta după risul meu.

Știa vezi bine, soarele cu cine are de-a face, căci eram feciorul mamei, care și ea cu adevărat că știa a face multe și mari minunății : alunga nourii cei negri de pe deasupra satului nostru și abătea grindina în alte părți, înfingînd toporul în pămînt afară, dinaintea ușii ; încheaga apa numai cu două picioare de vacă, de să'ncrease lumea de mirare ; bătea pămîntul său păretele sau vr-un lemn, de care mă păleam la cap, la mină sau la picior, zicînd : «Na, na !» și îndată-mi trecea durerea Cînd vuia în sobă tăciunele aprins, care să zice că face a vînt și vreme rea, sau cînd țiuia tăciunele despre care să zice, că te vorbește cine-va de rău, mama îl mustra acolo în vatra focului, și-l buchisa cu cleștele, să să mai potolească dușmanul ; și mai mult de cît atita : Oleacă

ce nu-î venea mamei la socoteală căutătura mea, îndată îmbăla cu degetul puțină tină din colbul adunat pe op-rasul încălțării, ori mai degrabă lua funingină de la gura sobei, zicînd : «Cum nu să dioache călcăiul său gura sobei, așa să nu mi să dioache copilașul !» Și-mî făcea apoi cite un benchiu boghet în frunte, ca să nu-și prăpădească odorul !... Și altele multe încă făcea.

Așa era mama în vremea copilăriei mele, plină de minunății, pe cit îmi aduc aminte ; și-mî aduc bine a-minte : căci brațele ei m-aŭ legănat, cînd îî sugeam țîța cea dulce și mă alintam la sinu-î, gângurînd și uîtîndu-mă în ochii ei cu drag ! Și singe din singele ei și carne din carnea ei am învățat. Iar înțelepciunea de la Dum-nazeŭ, cînd vine vremea de a pricepe omul ce-î bine și ce-î răŭ.

Dar vremea trecea cu amăgele și eŭ creșteam pe ne simțite ; și tot alte gînduri îmi zburau prin cap și alte plăceri mi să deșteptaŭ în suflet ; și în loc de înțelep-ciune, mă făceam tot mai astîmpărat și dorul mieŭ era acum nemărgenit ; căci sprintar și înșelătoriŭ este gîndul omului, pe ale căruia aripî te poartă dorul necon-tenit și nu te lasă în pace, pînă ce intri în mormînt !

Însă vai de omul care să ia pe gînduri ! Uîte, cum te trage pe furiș apa la adînc ; și din veselîa cea mai mare, cazî de-o dată în uricioasa întrîstare !

CAP. XXIX.

CONJUNCȚIUNE

§ 360. *Conjuncțiunea* este o particulă invariabilă, care unește doi termeni similari din propoziție sau două propoziții : Mama și tata, frați și surori, toți am mers la via ; Mincare-aș; dar n-am ce.

Cum vedem aceasta este o funcțiune ce o pot avea și alte cuvinte, ca *adverbele* și *pronumele* : Eram la moșu **cînd** cînta cucoșu ; Omul **care** fură se numește tălhar.

§ 361. Conjuncțiunile sînt *simple* și *compuse* ; pe cele compuse le numim *locuțiuni conjunctive*.

Simple : și [i, e], ci, dar, [să] **însă**, *ori*, *sau*, *iar*, *căci*, *decî*, *că*, *ca*, *dacă*.

Locuțiuni : *de vreme ce*, *fiind că*, *pentru că*, *prin urmare*, *așa dar*...

Atît Conjuncțiunile simple cît și locuțiunile aŭ aceeași funcțiune.

§ 362. Conjuncțiunile ca funcțiune sintactică *coordonază* și *subordonează*. Cele coordonătoare sînt foarte puține : și, ci, dar, decî, căci ; cele subordonătoare sînt foarte numeroase, mai ales în locuțiuni : *că*, *ca*, *dacă*, și compuse.

§ 363. Iată speciile conjuncțiunilor :

- 1) *Copulative* : și, i, (vechîu) ;
- 2) *Dijunctive* : și-și, nici-nici ; ori-ori, aŭ-aŭ, veri-veri, fie-fie.
- 3) *Adversative* : Ci, dar, însă,
- 4) *Cauzale* : Căci, [căci că], că, pentru că...

- 5). *Temporale* : cînd în vreme ce.—atunci-cînd, cum.
- 6). *Locale* : unde, în care, de unde etc.
- 7). *Comparative* : așa, ca, precum.
- 8). *Concesive* : chîiar (înaintea temporalelor și localelor), de și, cu toate că,
- 9) *Finale* : Să, ca să, pentru a, de a.
- 10) *Expositive* : că,
- 11) *Relative* : care, ce,
- 12) *Concluzivale* : Deci, așa dar...

Din acestea sînt coordinatoare conjuncțiunile de supt 1, 2, 3, 4 și 12, iar restul sînt subordonătoare.

§ 364. *Origina*. Unele conjuncțiuni sînt moștenite din latinește, altele sînt formate în Romînește : și (lat. *sic*), *i* (slavon.), *e* (slavon), *că* (lat. *quod*), *să* (lat. *si*), *verî* și *orî* (lat. *velis*), *fie* (lat. *fiat*). Cum vedem avem adverbe *sic*, pronume *quod*, verbe, *velis* (vel).

Cele mai vechi aũ fost pronume demonstrative *că* (*quod*). Un pronume demonstrativ spune și *ființa* și *locul*. Cînd zicem *acesta* înțelegem persoana ce ni-î față și că ea e față. Din ele aũ născut pe de o parte conjuncțiunea pe de alta adverbul, și anume prin slăbirea înțalesului de ființă a rămas ca simplă legătură conjunctivă ; iar prin predominarea înțalesului de loc a rămas ca adverb și prepoziție.

Locuțiunile formate în romînește sînt curioase în elementele lor : De pildă *pentru că*, aici *că* e obiectul cerut de prepoziția *pentru*, care arată cauza și scopul : tot așa și *fiind că*, aici *fiind* a ajuns prepoziție, ce cere obiect direct, tocmai după cum *fie-fie* sîrvesc ca simplă legătură.

DEPRINDERE

Din Amintiri de Ion Creangă.

Insfirșit cît s-a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, tot pe a mamei a rămas ; căci într-o Duminică, prin cirneleagă, a venit mamei, bunicul mieu David Creangă din Pipirig, la noi și văzînd cearta iscată între tata și mama din pricina mea, a zis :

— Las, măi Ștefane și Smărănducă, nu vă mai îngrijiți atita : că azi e Duminică, mîne Lună și zi de tîrg, dar Marți de om ajunge cu sănătate, am să iaă nepotul cu mine și am să-l duc la Broșteni cu Dumitru al mieu, la profesorul Nicolai Nanu, de la școala lui Balos, și-ți vedea voi ce-a scoate el din băieți. De ai miei, Vasile și Gheorghe am rămas tare mulțămît, cît aū învățașacolo. De douăzeci și mai bine de ani, de cînd duc vornicia în Pipirig, am dus-o cam anevoe numai cu răbușul. Ce tolos că citesc orî ce carte bisericească ; dacă nu știu a însemna măcar cituși de cît, e greū. Inșă de cînd mî-aū venit băeții de la învățătură, imi țin socoteala ban cu ban și huzuresc de bine ; acum zic și eu că poți duc vornicia pe viață fără să te simți. Zău mare pomană și-a mai făcut Alecu Balos cu școala ceea a lui, cine vrea să înțeleagă ; și Doamne, peste ce profesor înțelept și iscusit a dat. Așa vorbește de blind și primește cu bunătate pe fie care, de ți-i mai mare dragul să te duci la el. Ferice de părinții caril-aū născut, că bun suflet de om este, n-am ce zice. Și mai ales pentru noi țărani munteni este o mare facere de

Bine! Cînd am venit eu cu tata și cu frații mîei, Petrea și Alexandru și Niță din Ardeal în Pipirig, acum șesezeci de ani trecuți, unde să pomeneau școlii ca a lui Baloș în Moldova? Doar la Iași să fi fost așa ceva și la Mănăstirea Neamțului, pe vremea lui Mitropolitul Iacob, care era o leacă cimotie cu noi de pe Ciubuc clopotarul de la Mănăstirea Neamțului, bunicul mîinita, Smărandă, al cărui nume stă scris și astăzi pe clopotul bisericii din Pipirig. Ciubuc clopotarul tot din Ardeal știa puțină carte ca și mine; și apoi a pribegit de acolo ca și noi; s-a tras cu bucatele în coace ca și moș Dediu din Vinători și alți mocani, din pricina păpistășiei mai mult, pe cît știu eu; și atit era de cuprins, de s-au umplut munții: Halăca, Piatra lui Iepure, Bărnariul, Cotnărelul și Boampele până dincolo peste Pătru-Vodă, de turmele și tamazlicurile lui. I să pomenește că Ciubuc era om de omenie; fie care oaspe ce trăgea la odaca lui era primit cu dragă inimă și ospătat cu indestulare. Și să duse vestea în toate părțile despre bunătatea și bogăția sa. Până și Vodă ci-c-ar fi tras odată în gazdă la Ciubuc, și întrebindu-l cu cine mai ține atita amar de bucate, el ar fi răspuns: «cu cei slabi de minte și tari de virtute, Măria Ta». Atunci Vodă nu s-a putut stăpini de mirare, spuind: la aista-î om, zic și eu; de ar fi mulți ca dînsul în domnia mea, puțină lipsă ar duce țara la nevoi!» Și l-a bătut Vodă cu mina pe umăr, zicîndu-î:

— Moșule să știî că de azi înainte ești omul mîeu, și la Domnie ți-î deschisă ușa ori și cînd.

Și de-atunci i-a mers lui Ciubuc numele de *omul lui Vodă*; în cît și până astăzi un deal în partea despre

Plotunul, unde era mai mult aşezarea lui Ciubuc, să chiamă «Dealul Omului».

Pe acest deal, Smarandă, am fugit în vremea zaverei cu mă-ta, cu tine şi cu frate-tău Ioan, de frica unei cete de Turci, care să bătuse chiar atunci cu Volintiriî la Secul şi apoi să îndreptară spre Pipirig după jăfuit. Iar pe soră-ta Măriuca, de grăbiţi ce am fost, o uitasem acasă pe prispă în albiuţă. Şi mă-ta cînd a dat de copilă că nu-î, a început a-şi zmulge părul din cap şi a o boci înăduşit, zicînd :

— Vai de mine şi de mine, copila mea aŭ străpuns-o turcii !

Eŭ însă m-am suit în virful unui brad şi cum am văzut că apucă Turcii spre Plotunul, m-am azvirlit fără sine pe părul unui cal, am alergat a casă, şi cînd colo am găsit copila teafără ; însă răsturnată cu albiuţa de nişte porci, care grohăiau împrejuul ei, cit pe ce să orupă. Iar pe la capătul albiuţei am găsit cîte-va rubiele, puse de Turci să vede la capul copilei. Atunci am luat copila şi de bucurie nici nu ştiu cînd am ajuns cu dînsa la mă-ta în Dealul Omului. Şi după ce mî-am venit puţin în sine, am zis şi eŭ în amărăciune, ca mulţi înaintea de mine : cei cari n-aŭ copii, nu ştiu ce-î năcazul. Bună minte mai aŭ uniia în felul acesta, de nu să însoară. Şi unul dintr'aceştia a fost şi Ciubuc mocanul, care ne avînd femea nici copii, ce î-a venit mai tirziu, de evlavia cea multă ce avea saŭ din alte împrejurări, a închinat toată averea sa Mănăstirii Neamţului şi el s-a călugărit mai cu toţi haidăii lui, făcînd pomeniri cit a fost în viaţă ; iar astăzi petrece în linişte lingă zidurile mănăstirii, Dumnezeŭ să-l erte şi să-l odihnească.

între împărăția cerească ! Căci și noi ca mine avem a ne duce acolo ! Așa-î că voi habar n-aveți de toate aceste, de nu v-ași fi spus eu, zise bunicul oftînd.

Nu-î rău, măi Ștefane, să știe și băetul tău o leacă de carte, nu numai de cit pentru popie, cum chitește Smaranda ; că și popia are multe năcăfale, e greu de purtat. Și de cit n-a fi cum să cade, măi bine să nu fie. Dar cartea îî aduce și oare care mîngiere. Eu să nu fi știut a ceti, de mult aș fi inebunit, cite am avut pe capul mieu. Inșă deschid viețile sfinților și văd atitea și atitea și zic : Doamne ! multă răbdare ai dat supușilor tăi. Ale noastre sînt flori la ureche pe lîngă cele ce spune în cărți. Ș-apoi să fie cineva de tot boi, încă nu este bine. Din cărți culegi multă înțelepciune ; și la dreptul vorbind, nu ești numai așa o vacă de muls pentru fie care. Băetul văd, că are țiere de minte ; și numai după cit a învățat cîntă și citește cit să poată de bine.

CAP. XXX

INTERJEȚIUNEA

§ 365. InterjeȚiunile sau *exclamările* nu sînt cuvinte propriu zise ; ele arată un sentiment sau o emoȚiune, nici de fel o idee. Cînd pentru ceea ce avem de spus noi, sîntem prea tare emoȚionați înainte de a ne gîndi asupra ideii, spiritul nostru să manifestă în afară prin exclamări, prin strigăte, care între cît remîn strigăte nu sînt cuvinte, dar lesne să pot formula în frază.

§ 366. InterjeȚiunile sînt adesa șunetele vocalice *u*,

o, a, e, i întovărășite de aspirațiunii din ce în ce mai tari: *iu, ua, oh, ho, ah, ha, eh, he, i! hi! hihi*. Întelesul lor atîrnă de la sentimentul ce spunem cum și de la intonare. Prin interjecțiunii espunem cînd *sentiment* cînd *voință*.

de sentiment: ah! oh! of! vaî! iu! o! bre! hm!

de voință: țst. ho! pis! nea! bir! hiș! țibă, *gligli* etc.

Aceste din urmă samănă în funcțiune unor imperative de la verbe defective, mai ales dacă ne referim la mulțimea de strigăte prin care chemăm sau dăm afară animalele și paserile domestice: *huido! cuciu! cîți! hali! țibă! hucea! nea!* În realitate multe sînt nume în vocativ.

§ 367. Ca interjecțiunii avem și alte cuvinte, resturi de fraze, sau strigăte imitative a sunetelor din natură (onomatopee): *țac!, ham!, tronc, cucurigu, bea!, cotcodac* etc. cum le găsim în *sudălmî* și *jurăminte*: *pe legea mea, la dracu! crucea și D-zeul lui! înainte! Doamne!*

Nu putem lua ca fraze aceste frînturi de fraze, cum nici nu trebuie a vedea în fie care interjecție o propoziție *implicită*. Starea sufletească de durere o traducem în afară și prin strigăte: *văleu, oh, aoleo*, dar și prin propozițiunii: *mă doare capul, mă ustură pielea, mă der bătăturile* etc., dar greșim cînd zicem că interjecțiunea cuprinde în sine o propozițiune. Interjecțiunile constituiesc singure o limbă a parte: limba pasiunii nu a gândirii.

§ 368. În propozițiune Interjecțiunea n-are nici un a-mestec. După cum cînd vorbim întreprupem vorbirea prin

oftaturi și sughițuri fără ca șirul vorbirii noastre să sufere ceva, așa și în frază interjecțiunea nu strică legătura terminilor din frază : *A murit, săracul ! a murit.* Totuși pot cere obiect : *Vai de mine și de mine.*

Ce-am făcut n-am făcut bine.

Une-orî pot fi luate ca obiect în propozițiune : **amin** **amin** *zie vouă ; la un moment dat toți strigară jos.*

PARTEA III.

CAP. XXXI

Formarea cuvintelor.

§ 369. Ne vom ocupa în această parte cu mijlocul prin care l. română crează cuvinte nouă spre a exprima idei nouă. O limbă să îmbogățește în cuvinte cînd și poporul, care o vorbește primește o cultură mai întinsă.

§ 370. Staū la îndămină următoarele mijloace de formare a cuvintelor :

a) *Schimbarea de funcțiune gramaticală.* Intr-un moment dat un popor dispune de mai multe idei de cit de cuvinte ; din această cauză cuvintele primesc în limbă mai multe funcțiuni gramaticale, decī și înțălesuri.

Om bun (adiectiv)—*Bunul vieții* (subst.)—*Scolar rău* (adiectiv) ; *merge rău* (adv.). E rău cu *rău*, dar mai rău fără *rău* (subst.) — *cînd vrea poate* (verb) ; *poate*, să fie cum zici (adv.) cu *doar* și cu *poate* nu faci nimic (Subst.).

b). *Schimbarea de înțăles :*

Ōchi căprii—am mîncat *ochiuri* ;—am dat într un *ochiū* ; am stricat un *ochiū* de la o fereastră.

Afă de Braşov - spune nişte braşoave ; *Mehadia* e în **Banat** ; să nu fie lucru cu **banat** (supărare) etc.

Napoleon I. Impăratul Franţujilor ;—am cheltuit azi un *napoleon*.— În grădina Copoului din Iaşi sînt patru lei la colună ; metrul de stofă costă 4 lei.

Frumoasă e țara Romînească ;—Viața de tirg și de țară.

Cîntă *Brîul* Popii ; mi-am perdut *brîul* ; gospodina trage *briele* cu humă.

Mai toți invitații sosiră la vie spre a sărbători pe 1 *Mai*. Eă imi așezasem tacîmul mîeu pe un *mai* destul de mare, ce-mi sluja ca masă ; între altele la friptură mi-a căzut și o bucată de *mai*.

c). *Imprumutul direct din limbă străine*. Romînul a luat cuvinte de pe la toate popoarele, cu care a venit în atingere socială saă culturală, ca de la Greci, Slavi, Turci, Unguri, Ruși, Germani și Franceji. Așa : *drum, mic, natură, Episcop*, (grec) ; *răgoz, plug, coasă, ponor, opri* (slave) ; *para, oca, halva*, (turcești) ; *bir, ocnă, șalgău, făgădău, festeli* (ung.) ; *năvod, nărod*, (rusăști) *zețar, spalț, felțui* (germane), etc.

d). *Derivarea* ; de pildă de la *căldare-căldărar, cojoc-cojocar, apă-apar*.

e). *Compunerea* ; de pildă de la *bot și gros* avem *bot-gros* (o pasere) ; din *bat și joc* avem *batjocură* (p. *bagiocură*).

A). Schimbare de funcțiune gramaticală.

§ 371. În Morfologie am văzut că un cuvînt dat poate îndeplini mai multe funcțiuni rînd pe rînd sau chiar de o dată. Astfel :

Infinitivele pot fi și substantive : am început o scriere : istoria țării ; — are o scriere tare frumoasă.

Participiile pot fi adiective și substantive ; am cules popușoi ; băiat cules de pe drumuri ; culesul viei.

Adiectivele pot fi substantive și adverbe : Frumos era și bun la mîncare. pomul ce m-a otrăvit ; — Frumosul în artă și în natură ; vorbește despre Frumos ; mîncă frumos ; cîntă frumos.

Adverbele pot fi substantive : Binele și cu răul nu se împacă ; învață cînd bine cînd rău.

Verbele pot fi substantive : eu văz, auz, simț, auz, miros—văzul, simțul, auzul, mirosul sînt simțuri ome- nești ; eu crez și crezul ;—

B) Schimbare de înțeles.

§ 372. Cuvintele trăesc în limbă atîta cît ideea ce o exprimă există, sau cît n-a fost învins de alt cuvînt. În traiful cuvintelor în limbă să petrec fenomene foarte cu- rioase : a) să schimbă forma, înțalesul rămîind același, b) să schimbă înțalesul, forma fiind aceeași. De pildă în mîndă, cîne noi păstrăm același înțales ca și în latinește, de și forma nu mai e cea latină *manum, canem*. Din contra altul era înțalesul vechiū a lui *greată* (greutate). Tot așa *dihanie*, vechiū *sufiare* ; *mîngîiare* vechiū *fărmecare* ; *lume*, vechiū *lumină* (*lumea inelului*) ; etc.

§ 373. Nu e cuvînt care să nu aibă mai multe înțalesuri în limbă și chiar dacă azi are numai unul să nu fi avut în trecut altul. Cuvintele aū în vorbire cînd

un senz *material* cînd unul *ideal* (figurat). De pildă : **pun în traistă și pun în gînd** ; **Iarbă verde și Român verde** ; **măr tomnatic și flăcău tomnatic** ; **mămăligă moale și om moale**.

De ordinar abstractul fiind mai greu de înțeles îl exprimăm prin termeni concreți, aceasta mai ales în graiul poporului : de pildă

pun mîna = prind.

daă voe = permit

mă iaă după = urmăresc

trag afară = scot.

prind pizmă (cîudă) = invidiez

a să urca pe tron = a domni

mă las în jos = mă scobor, etc.

C. Imprumulul direct.

§ 374. Calea împrumulului e cea mai bătută. Toate limbile s-au folosit de acest mijloc pentru a-și înmulți lexicul lor. Cîte nu împrumulăm noi Romîni pe fie-care zi în toate ramurile activității noastre ! A venit vremea să să înființeze școli pe o scară mai întinsă ; romînul n-avea de cît cuvîntul general *scoală* ; dar nu era de ajuns ; de aici nevoea de a primi cuvinte ca *liceu*, *gimnaziu*, *seminar*, *facultate*, *universitate*, etc. Ni s-au făcut *drumuri de fer* ; o dată cu introducerea lor am primit și cuvinte nouă ca *gară*, *canton*, *șină*, *rampă*, *vagon*, *cabină* etc. Ne-ar fi cu neputință de zis alt-fel de cît așa cum am auzit că să numesc acele lucruri de poporul de la care le-am primit.

Azi nu ne mai dăm silința de a născoci noi cuvinte cum au făcut uni, cari nevoind a primi cuvinte nouă, s-au silit a făuri unele românești ca: *nas suflă-te* (baptistă), *lung-lat-taiu* (sabie), *de părete scăpărător* (chibrit).

Poporul cunoaște acest mijloc, căci numai prin el avem azi în graiū miū de cuvinte străine: *slavone, turcești, ungurești, grecești* etc.

§ 375. Poporul românesc a suferit diferite influențe; așa cei din Transilvania stau direct supt influența Ungurilor și Nemților; Basarabeniū supt a Rușilor; apoi Moldoveniū au avut atingere mai mult cu Rușii, iar Munteniū cu Bulgariū; de aici vine că numele obiectelor materiale să deosebesc în diferitele regiuni românești: *bostandorleac; șfeștoc—mătăuz; degetar—năpustroc*, etc.

§ 376. **Neologismele.** Numim *neologisme* cuvintele de curînd întrate în limbă. Nevoiți fiind de a împrumuta deadreptul și cuvîntul pe lingă ideea saū practica nouă, neologismele sînt necesare pentru progresul culturii și a limbiū. Starea noastră politică, socială și culturală ne silește a întrebuița pe o scară întinsă neologismele. Ele își au locul numai acolo unde să simte nevoe; cînd însă avem deja cuvîntul în limbă, întrebuițarea neologismului e dăunătoare. Totuși cuvintele să luptă între ele și adesa supt influența neologismului, cuvîntul vechiū dispore; așa Românul a uitat pe *a ama* și pe *bica*, învinse de slavonul *a rubi* și *dragă*. Alte-dăți cuvîntul străin s-a primit alătura cu cel latinesc, dar cu înțales specificat: *os* și *coastă* (sl. *os*); *piele* și *coajă* (sl. *piele*): *suflare* și *dihanie* (sl. *suflare*); *apă* și *năvod* (sl. *pe apă*), *piceor* și *stăbănog* (sl. *slab de picioare*) etc.

D. Derivarea.

§ 376. Un cuvînt *să derivă* din altul cînd la tulpina aceluî cuvînt adăugim o terminațiune nouă pentru a ne spune exact ideea din minte. De pildă, pentru a numi pe *cel care leagă cărți*, noi vom lua tulpina verbului *a lega*, *legat* și adăugîndu-î sufixul *or* vom spune sufixul *legător*.

Legat e **tulpina** *or* e **sufixul**.

Tot așa *spălător*, *muncitor*, *născătoare*, *vînătoare*, etc.

§ 377. Cu ajutorul *sufixelor* formăm *nume* (substantive și adiective) *verbe* și *adverbe*.

§ 378. **Rolul sufixelor.** Sufixele au rolul de a specifica ideea generală din tulpină, dîndu-î în vorbire funcțiunea de substantiv, adiectiv, verb sau adverb. De pildă : sufixul *ită* cuprinde în sine ideea de micime: alăturat la tulpina *bat* va schimba înțalesul tulpinei : *bată*—*betită* (o mică bată), *fată* — *fetiță* (o fată mică). Tot așa sufixul *ime* (vechiu *ame*) cuprinde în sine ideea de *mult* și va schimba înțalesul tulpinei : *prost* și *prostime*, *boer* și *boerime*, *calicime*, *preuțime*, *treime*.

O dată sufixele erau cuvinte deosebite ; cu vremea însă s-au tocit forma și au pierdut înțalesul. Așa cine vede în *slăbănog*, substantivul *nog*=piceor ?

§ 379. **Augmentative și diminutive.** Cu sufixele putem arăta ideea spusă de tulpină în mod mărit sau micșurat. De pildă de la *țapă* avem *țapovă* și *țapuşă*; de la *furcă*—*furcovă* și *furculiță*; de la *cofă*—*cofovă* și *cofiță*.

Limba romină obișnuște des diminutivele pentru a face vorbirea mai drăgălașă. Așa un sofragiu îți va spune că are la masă *mămăliguță*, *supușoară*, *răsolaș*, *fripturică*, *mîncărică*, *sărmăluțe*, *pînișoară*, *brînzișoară*, *scro-*

bușor, ochiurele, borșisor, ihneluță, curecheș, perișoare, merișoare, alunele, cireșele etc.

Tot cu aceste sufixe, arătăm ridiculul și bătaea de joc: Așa : *un fătoiu* e vorbă luătoare în ris ; *o țigăncușă* e o vorbă dezmierdătoare, ca și *țărăncuță*, dar *țărănoiu* e de batjocură.

§ 380. Sufixele sînt *nominale, verbale și adverbiale*.

a). Sufixe nominale.

Aici cuprindem substantivele și adiectivele. Iată-le în șir alfabetic :

ac (slav. *акз*) *godac, mînzac, gînsac, ortac*.

aciū (latin) *fugaciū, trăgaciū, cirpaciū*.

achi (n. gr. *αχι* ; cu el formăm nume proprii) : *Tachi, Matachi, Petrachi, Conaki, Lascaraki*.

an (slavon, formăm subst. și adj.) *țaran, băetan, goblizan*.

aj (francez) *grilaj, limbaj, drenaj*.

anie (slavon) *propovedanie, spolocanie, spovedanie*.

andru (grecesc=*άνδρα* barbat) *copilandru, băețandru, flăcăoandru*.

ar (latinesc *arius*) : *vestiar, bucătar, altar, fugar, căramidar, mădular, flecar, grînar, coșar* ; — feminin *ăreasă, ăriță* : *bucătăriță, jococar, jococăreasă*.

aș (ungur, slavon sau latin) *buclucaș, ficeoraș, nuntaș, cupteoraș, Gligoraș, epuraș, boernaș* ; fem. *așă, ășiță* : *birtaș—ășiță, fruntașă, părtașă*.

astru (grec) *albastru, filiastru, alabastru, jugastru*.

ață (lat.) *roșăță*.

așcu (slavon) *Ionașcu, Rașcu, Pătrașcu, Dumitrașcu*, (vechiu *așco*).

- ate** (lat.) *adeverătate*, (vechiu) *deșertate*, *îndurătate*, *întregătate*, *penătate* (pedepsi).
- atic** (latin *aticus*) *lunatic*, *ernatic*, *varatic*. *spînatic*, *salbatic*.
- ărie** (lat.) *glodărie*, *apărie*, *focărie*; arată o idee colectivă.
- aț** (lat.) *cîrnaț*, *fînaț*, *găinaț*.
- ăt** (lat.) *strigăt*, *treacăt*, *burăt*, *prezmăt*.
- ău** (unguresc ?) *Bacău*, *Tarcău*, *tău*, *torcălău*.
- ătate** (lat.) *bunăătate*, *strîmbătate*, *răutate*, *sănătate*.
- av** (slavon *avz*) *gîngav*, *jîlav*.
- că** (slavon *kz*) *țărăncă*, *romîncă*, *puică*. *Leașcă*.
- easă** (lat.) *mireasă*, modern *princesă*, *ducesă*.
- el** (latin) *vițel*, *cățel*, *Ionel*, *purcel*, *mișel*, *inel*, *suptirel*, *băețel*. fem. *ică*, *ea* : *suptiică*, *turturică* și *turturea*.
- et** (lat.) *pomet*, *făget*, *preget*, *tîneret*, (cf. *tînerime*) *suflet*, *creștet*, *freamet*, *gemet*, *bocet*, vechiu *oamet* (om).
- eț** (slav și latin) *mălăeț*, *Albineț*, *pădureț*, *nutreț*, *drumet*, *călăreț*, *lungueț*, *măreț*, fem. *eță* și *eață* : *cărunteță* (e), *blîndeță* (e), *greață*, *drumeață*, *călăreață*.
- escu** (slavon și latin) *Ionescu*, *Vasilescu*, *Borilescu*, *Jipescu* ; (Vopiscus, Franciscus).
pl. *ești* : *Florești*, *București*, *Ploești*.
- ețe** (latin) *tînerete*, *bătrînete*, *frumusețe*.
- eală** (slav) *negreală*, *cerneală*, *spoială*, *tînjală*.
- eață** (lat.) *verdeață*, *roșată*.
- ean** (slav) *Tecucean*, *Bîrlădean*, *Eșan*, *Hușan*, *orășan*, *sătean*; *Buzăoan*, dar *Romașcan*, *Epureanu*.
Oteteleșanu, *Glogoveanu*. Cu acest sufix formăm nume proprii și arătăm locul de origină.
- ed** (lat.) *muced*, *umed*, *rînced*, *veșted*.

- enie** (slavon) *vedenie, spăsenie, dispărtenie, denie, pri-copsenie, parascovenie.*
- esc** (slavon) *ceresc, pămintesc, îngeresc. domnesc, omenesc.*
- estru** (lat.) *pedestru, magistru, măestru, măastră.*
- giu** (turcesc) *lampagiū, chirigiū, Catargi, boengiū, odagiū.*
- ie** (grec și latin) *frăție, bogăție, verzie, farmacie, boerie, fățarie.*
- iū** (latin) *verziū, auriū, vinețiū.*
- ior** (lat.) *roșior, căprior, grosior, bălăior, gălbior, fră-țior. fem. sorioară.*
- ime** (lat.) *boerime, lungime, tărănime, junime, prostime, omenime, asprime, lățime, grăsimie, albăstrime. Sfinta treime, și o treime; vechiū ame: mișelame, turcame, arame.*
- iță** (slavon) *cofiță, guriță, bădiță, portiță.*
- ic, ică** (slavon lat.) *domestic, subtirică, mititică, flori-cică, bunică, Florica, Domnica, Ghibirdic, mojić.*
- ilă**: *Lungilă, Sugilă, Ochilă, Tindală, Picală.*
- iș** (latin ?) *frunziș, tufiș, pietriș, cruciș.*
- iște** (slavon și albanez) *miriște, capiște, Batiște, oiște, liniște, pajiște.*
- ință** (latin) *știință, fință, voință, putință, credință, cu-viință, cunoștință.*
- iune** (lat.) *plecăciune, rugăciune, închinăciune, molicțiune, mortăciune. La cei vechi era mai uzitat; așa: albiciune, făcăciune, împăcăciune, lăsăciune, orbi-ciune, unicciune etc.*
- ist** (francez) *junimist, programist.*
- ism** (francez) *patriotism, liberalism.*
- man** în hoțoman, ortoman.
- mînt** (lat.) *mormînt, crezămînt, jurămînt; rugăminte.*

- niță** (slavon) năsiperniță, solniță, (sălăriță), chibritelniță.
- nic** (slavon) harnic, obraznic, darnic, pacinic, trainic, crainic, zilnic, zadarnic
- oiu** (lat.) cimpoiū, bărboiū, țăpoiū, mueroiū, cofoiū, strigoiiū, cămeșoiū, țărănoiū ; fem. **oaică** : leoaică, ursoaică.
- oare** (lat.) scaldătoare, vinătoare, eșitoare, născătoare, La cei vechi *oare* era mai des întrebuințat : ajutoare, ascunsoare, cursoare, (scursoare), intinsoare, mulgătoare, pusoare, răposătoare, sculătoare, tăetoare, umblătoare. unsoare, scrisoare, coloare, vechiū ore : dorore, curore.
- or** (lat.) spălător, vinător, ulcior, fecior, păstor, cuptor, ajutor, dator, spoitor.
- os** (latin) osos, vinjos, credincios, omenos, buruenos, dureros, lăudăros, puturos, cuvios, mustecios, negricios, albicios.
- tate** (lat.) dreptate, strimbătate, întăetate.
- ue** (lat.) cetățue, lădățue, ferestruie, cățue.
- ură** (latin) friptură, căldură, untură, strimptură, uscătură, săcătură, învățatură, arsură, scriptură.
- uș** (lat.) măgăruș, cățeluș, căuș, ineluș, împărătuș, invirtiguș, lăcătuș, bătauș, cărăuș, astupuș, albuș, gălbănuș, lunecuș, bărbătuș, culcuș ; fem. **ușă** : cărăușă, bătaușă, cățelușă, cătușă, muerușă.
- uț** (lat.) căluț, bănuț, piceoruț, drăguț, micuț, nouț, călduț ; fem. **uță** : minuță, băsmăluță, steluță.
- une** (lat.) răpejune.
- ug** (slavon *szr*) belșug, vicleșug, meșteșug, belciug.

b). Sufixe verbale.

are (latin) la verbe de conjugarea în *a* : îmbună (bun), înfrunta (frunte).

ire (lat.) la verbe de conjugare în *i*, formate din adiective : rău a înrăi, răce, răc- ; albi, (alb) etc.

ez (grec) la prezentul Ind. Subj. și Imperativ la unele verbe în *a* : lucrez, să lucrez, lucrează ; dar laud, să laud, laudă.

esc *ăsc* (latin) la prezentul Ind. Subj. și Imperativ la unele verbe în *i* și *î* : gonesc, să gonesc, gonește, dar fug, să fug, fugi ; urăsc, să urăsc, urăște, dar omor, să omor omoară.

isi (grec) mărturisi, plictisi, sfeterisi, iconomisi.

În secolul trecut limba era mai plină de asemenea sufixe. Așa iată scoase verbele din o scenă din *Babilonia Românească*, a lui N. Istrati : meremetisi, reparisi, invitarisi, afrontarisi, picarisi, provocarisi, paraponisi, atacarisi, publicarisi, criticarisi, anonsarisi, ambetarisi, îndreptarisi, profitarisi, destingarisi, conversarisi, rezonarisi, discutarisi.

Pe lângă acestea să mai cunosc o sumă de sufixe ce să pun între tulpină și terminațiune :

eca : a fereca (fer), mineca (mine), adur[*l*]meca (urmă).

ega : spumega (spumă), fumega (fum).

ura : vintura (vînt), înfășura (fașă).

ișa : încruciașa, (cruce), îmbrățișa (brațe).

ui : a zăciui (zăce), păruui (păr), fețui (față).

lui : pecetlui (pecete), sălășlui (sălăș).

ălui : trebălui, (treabă), chetălui (chef).

ări : copilări (copil), slugări (slugă), frunzări (frunză).

ași : *linguși* (ling).

Aceste sufixe sînt parte latinești, ca *eca*, *ega*, *ura* ; parte slavone ca *ui*; parte ungurești ca *ișa* ; iar *isi* este grecesc.

c). Sufixe adverbiale.

ește (latin) *omenește*, *frățește*, *boerește*, *țărănește*.

iș (iș ung.?) *lungiș*, *curmeziș*, *chiorîș*, *tîrîș*, *virîș*, *furiș*.

e (latin) *tare*, *foarte*, *verde*, *repede*.

DEPRINDERE

(Din *Dicționar Grotesc* de V. Alexandri)

Episodul confuziei limbilor din turnul Babel este o metaforă poetică ce exprimă efectul influenței pedantis-mului în omenire.

În adevăr acea influență cînd năvălește asupra societăților începătoare, ia adese ori caracterul unei calamități fatale ; căci ea ametește mințile, denaturează înțelesul cuvintelor, turbură cugetele și întipărește pe fruntea adeptilor ei o expresie pretențioasă, precum Iezuitismul dă fizionomiilor o aparență de ipocrizie.

Să spune în povești, că la nașterea copiilor de împărați zinele raifului să adună împrejurul leagănului și înzestrează pe noii născuți cu daruri prețioase : vitejie, putere, mîndrie pentru băeți ; frumusețe, gingășie, farmec dulce pentru fete.

Pedanții romîni, cloaște infernale, azistînd la nașterea Romîniei, au deochiat-o cu ochii lor de buhne cobitoare.

Lipsiți de orî ce simț estetic, ei au întreprins de la sine educația fetei împăratului Traian și au învățat-o, sermana, a rosti unele cuvinte create de dînșii, care poartă semnele trivialității celei mai revoltante. Nenorocita s-a deprins ast-fel a comite monstruoziții linguistice, fără a avea conștiința că păcătuște în contra bunului simț, în contra esteticeii și în contra poeticeii armonii a graiului romîn.

Nimic mai regretabil de cît a vedea un popor, ce să deșteaptă din întunerecul barbarismului, să cadă în ghiarele pedantismului ! El este expus la cea mai cumplită nenorocire, la nenorocirea de a deveni grotesc !

Iată cîteva fructe, culese din pomul științii, pe care l-a sădit pedanții în pămîntul mănos al patrieii noastre.

— **ciune.** *Aberăciune !* Poate cine-va să creadă că s-ar fi găsit un om pe lume, a căruî unică ambiție să conziste în a anina o codiță la toate cuvintele rominești, precum copiii leagă căldări de coada cînilor ? Dar, s-a găsit ! acel fenomen comic există sub forma cea mai serioasă. Deviza lui este : *ciune* sau *periciune !* Cred că după moartea lui va fi împăiat și păstrat în cabinetul istorieii naturale, ca un specimen de pedantomania cea mai turbată !...

— **țiune.** Vară-primară cu păcătosul *ciune* ; însă o rudă șireată, care a escamotat tronul vărului său. Această terminațiune s-a furișat pe nesimțite în convorbirea romînă și a năvălit mai cu samă în ziaristică și în elocința parlamentară. Ea dă graiului o întonare țiuitoare, care produce în urechi o gîdilire nesuferită ; prin urmare îi este cu neputință a găsi calea inimii,

În zadar un june *țiuist* ar căuta să înduioșeze pe îngerul adorării sale, zicindu-î cu glas tremurător: Ah! Doamnă, *aparițiunea* d-voastră mă aduce într-o *emoțiune*, mă pătrunde de o *sensațiune*, mă pune într-o *confusiune*, cit nu pot să vă fac o *declarațiune* demnă de.. etc. etc.

Îngerul și-ar freca urechile cu minile sale trandafirii și ar cădea numai de cit în spasmuri :

Camera deputaților și Senatul răsună adesa ori de țiuituri și mai accentuate. De pildă : Domnilor, *Cestiunea* a dat loc la multe *discuțiuni* în *secțiuni*, și la multe *interpelețiuni* asupra *interpretațiunii constituțiunii*. *Protestațiunile* majorității au produs adincă *sensațiune* în sinul *reprezentațiunii* naționale și ele au cauzat frecvente *întrerupțiuni* în *discuțiunea propozițiunii* ministeriale, etc.

Ar jura fie cine că azistă la glumele flăcăilor de țară în nopțile de șazători și că aude o limbă păsărească. Să fie oare Camera o șazătoare?!

N. A. Nici un poet cu talent și cu simțul armoniei nu îndrăznește a să servi de *țiuine* în versuri. Pentru ce dar în proză? Să fie oare acest *țiuine* ca o manta de vreme rea? pentru ce asemenea *umiliațiune* pe capul lui?

Pentru că are un ce displăcut, care produce tonuri discordante în armonia limbii; pentru că ori cit de gramatical să fie *țiuine*, Românul îi preferă alte terminări care îi sună mai bine la auz; așa mai lesne să împacă el cu *admitere* de cit cu *admișiune*, mai voiós cu *proclamare* de cit cu *proclamațiune*, mai mulțemit cu *contribuire* de cit cu *contribuțiune*, etc. etc.

Bietul *ciune* de pocită memorie a răposat! astfel va răposa și țiuitorul-*țiuine*; căci simțul estetic al Românii

lui nu-î dă dreptul de împămîntenire în țară. Este dar de temut că multe scrieri moderne impestrițate cu *șuunt*, vor avea aceeași soartă ca unele opere de pe timpul lui Rabelais în Franția.

Avis la autorii noștri prozatori și poeți.

— **tione**. Altă terminațiune ambițioasă, dar timidă încă. Deabia își arată nasul pe ici pe colea și să retrage degrabă îndărăpt; însă nu pierde sperarea de a detrona la rindul ei pe *șuune*. Ea are multă asemănare cu unii pretendenți foarte *fini* din țările noastre, cari trag cu coada ochiului spre tronul Romîniei.

Lasciati ogni speranza !..

— **mente**. O codiță destinată a forma adverburi nouă. Ea are și meritul de a face din Romîni un popor de minciunoși. Exemplu :

«D-l ministru lucrează *sincera-mente* la dezvoltarea progresului.

«Deputatul țării vorbește *leal-mente*.

«Tribunalul decide *legal-mente*, etc. etc.

Minciuni și iar minciuni, și tot minciuni! Părinții noștri întrebuițaă terminarea *ește* și vorbeiaă mai *ome-nește*, sau să serviaă de adiective sub formă de adverburi și să exprimaă *limpede*, *înțelept*, *adevărat romînește*, *neconținut* ferindu-să de păcatul minciunii.

Redactor. Fabricant de articole în oficina unui ziar, singur *apt* a produce *apte* patriotice a fi *ecsapt* în scirile ce publică, a fi *compapt* în stilul său, a avea *tapt* politic, și care a făcut *contrapt* și a încheiat un *papt* cu pedanții; căci să pune ades în *contapt* cu dinșii.

Intrebarea naturală ce-și face orî cine, este pentru ce redactorul acela, un om inteligent, voește numai de cît să fie *redactor*, cînd toți publiciștii însemnați din țările civilizate sint simplu redactor ? Răspunsul nu poate fi altul de cît : că zisul *redactor* are curioasa ambiție de a fi unic in soîul său, de a nu fi înțales și încă mai puțin citit.

Uă ! Sughit disgrăcios, introdus în ortografia romînă de vre-un pedant, ce nu-î deprins a păzi regulele buneî cuviințe în societate.

Mai multe foi politice și literare precum *Trompeta Carpaților*, *Foaea societății din Bucovina*, etc. pătimesc rău de acest spasm stomahic, și fac un mare abuz de sughituri puțin ortografice, dar și mai puțin armonice.

Tebe, sele ; în loc de *tale, sale*. O nenorocită și disgrătioasă țigănitură introdusă de unii poeți în limba noastră, pentru înlesnirea rimei. Exemplu :

Blînd inger printre stele
Văd grațiile *tele*.

Alt exemplu mai puțin poetic :

- Măi țigane ; ai furat opincele noastre.
- Nu să află, rumînică.
- Și ce-ai făcut cu ele ?
- Le-am beut.
- Pentru ce le-ai băut, balaure ?
- Pentru ca să nu-mi încarc sufletul de păcate cu lucrul altuîa : de cît cu opincile *tele* său ale *sele*, mai bine cu picioarele goale, că'ncaltea-s-ale *tele*.

e). Compunerea

§ 381. Cînd avem nevoie de a numi un nou obiect pentru care n-avem cuvînt, mijloacele arătate mai sus nefiindu-ne îndeustulătoare, vom lua două cuvinte din cele cunoscute, le vom pune alătura și așa vom exprima ideea cea nouă. De exemplu cînd s-a întrodus întîi *boldul* în Muntenia, s-a observat forma sa asemănătoare cu a *acului*, dar că în virf avea o *gămălie*, și i-a zis : **ac cu gămălie** (*bold*), Tot așa *pepene verde*, *mîerea ursului*, *lumînărica domnului*, *rușinea fetei*, *barba împăratului*, *cioboșica cucului*, *lemnul domnului* etc.

Aceasta e prima treaptă a compunerii ; unitatea logică există ; cînd zic *cioboșica Cucului* nu mă gîndesc la înțalesul concret a cuvintelor *cioboșica*, *Cucului*, ci-mi răsare în minte ideea de anumită plantă, cu tulpină, frunze și flori anumite. E aici a simplă **alăturare** a 2 termenii : *numele cu atributivul său*.

Unitate gramaticală însă nu este, de oare ce în *cioboșica cucului* avem 2 cuvinte : *cioboșica* s. f. N. sing. și *cucului* s. m. gen. sing.

Nu e tot așa în vorba *borș cu perișoare* ; aici fie care termen își păstrează senzul său, și departe de a ne spune o noțiune, din contra ne spune un tot de idei : *borș*, *perișoare*, *cu*.

§ 381 bis. Adesa poporul formează cuvinte compuse traducînd partea I prin a doua : **ceas ornic**, *ornic* e traducerea lui *ceas*. Vechiul *mărestergură* e un compus sui generis, în locul lui *prosop* (față), *ștergar*. Apoi o sumă de cuvinte străine compuse să iaă ca simple în romi nește : *trandafir*, *slăbănog*, căci s-a pierdut conștiința

elementelor componente. Tot așa : *primăvară, anțărț, Sîncăsîiū, Sînczenii, Sîncmedru.*

§ 382. Silaba care intră în compunere să numește *prefix* (pusă înaintea, în capul cuvîntului) pe cînd *sufix* e ceea ce să pune în coadă. De pildă în

primăvăratic, atic e sufix.
desprimăvára, des e prefix.

Pe cînd compusele cu adiective, substantive, verbe să scriū cînd unite cînd desunite ; compusele cu *prefixe* (prepozițiune, adverbe) să scriū totdeauna unit. De pildă : *cocostîrc, codobatură, botgros ; urs alb, plămîiū de baltă, ochiul bouluī ;* dar numai *răzbate, dezbate, străbate, combat, abate.*

§ 383. Numărul prefixelor e foarte mare, căci avem mai multe straturi ; unele *romînești* curate ; altele *franceze* și *latine literare* ; altele *grecești*. Unele verbe aū multe compuneri cu prefixe.

<i>apun</i>	<i>întrepun</i>	<i>răspus</i>
<i>compun</i>	<i>supun</i>	<i>antepun</i>
<i>depun</i>	<i>prepun</i>	<i>propun</i>
<i>despun</i>	<i>presupun</i>	<i>postpus</i>
<i>împun</i>	<i>expun</i>	<i>spun</i>
<i>opun</i>	<i>răpun</i>	<i>suprapus</i>
		<i>transpus</i>

Unele compuse fiind foarte vechi aū înlocuit forma simplă : *împung, străpung*, dar *pung* nu mai este azi.

§ 384. Prefixele ajută verbului în determinarea înțelesului, specificîndu-l și restringîndu-l. Așa cînd zicem *torc* înțelegem torsul firului de ață : *torc un fuior* de cînepă. Punînd diferite prefixe vom modifica sensul verbului *a torce* specificîndu-l după cum noi avem nevoie : *întorc, răstorc.*

Iată șirul prefixelor :

a) Românești.

ad a *adăpa*, *adurmeca*.

a, *apun*, *aleg*, *aprind*, *așin*, *adormi*.

de, *deprinde*, *depăna*.

des (*des*), *desfac*, *desdoiu*, *desprinde*, *descoase*, *dezbat*,
dezbrăca.

cu, *cuprind*, *culeg*.

în (*în*), *încredința*, *îmbăt*, *împușc*.

între, *întreprinde*, *înterupe*, *întrepune*.

ne, *nebun*, *neom*.

pre, *preface*, *prepun*, *prelungi*, *privighea*.

răs (*răz*), *răsplăti*, *răzbate*, *răsturna*, *răzbună*.

stră, *străbate*, *străpunge*, *strănepot*.

su, *supune*.

presu, *presupune*.

ră, *răpune*.

tri, *trimite*.

b). **Străine** (Literare).

a (grec) *aton*, *ateu*.

ab (latin) *absolvent*, *abțin*.

amfi (grec) *amfibiu*, *amfiteatru*,

ante (lat.) *ante-brat*, *antemeridiane*.

anti (grec.); *antihîrț*, *Antifon*.

arhi (grec) *arhiereu*, *arhidiacon*.

bi (lat.) *biped*, *bimetalism*, *binoclu*.

circum (lat.) *circumscripție*, *circumferință*.

com (lat.) *compune*, *conduce*.

contra (lat.) *contrazice*, *contraria*.

- de** (lat.) *deduce, deprinde, depune, debarca,*
dis, des (latin) *despune, diferenția, discordie.*
dez (francez) *dezacord, dezaprob, dezonorez.*
dia (grec) *dialog, diametru.*
ex (latin) *expune, exila, extrada.*
epi (grec) *epitrop, epistolă, epigramă, epitaf.*
extra (lat.) *extraordinar.*
eū. ev (grec) *eufonic, evanghelie.*
in, im, î (lat.) *induce, impune, ilumina, ilustra, indirect,*
impersonal, irațional, impermeabil.
inter (lat.) *interval, internațional.*
întro (lat.) *întroduce.*
iper (grec) *iperbolă, ipertrofie.*
ipo (grec) *ipoteză, ipochimen, ipotecă.*
ob, o (latin) *obstacul, opune, opoziție.*
per (lat.) *permite, percurge,*
pre (lat.) *prevedea, preveni, prefață, precuvîntare.*
pro (lat. și grec.) *produce, propune, proconsul, pronume,*
prolog, profet, programă.
post (lat.) *postpune.*
predo (slav.) *predoslovie.*
para (grec.) *paragraf, paratoner, parazit.*
peri (grec.) *perifrază, perimetru, perigeu.*
re (lat.) *revin, redaș, reproduc.*
sin sim si (grec.) *sintaxă, simfonie, simpatie, sinonim,*
simetrie, simbol
su (francez) *supune, suteran, suris, supoziție.*
sur (francez) *surprinde.*
sub (latin) *subprefect, substrațiunea.*
supra (latin) *suprafața, supraomenesc.*
trans (latin) *transcrie, transmite, traduce.*

tri (tatin) *trimestru, tricolor.*

vi, vice (lat. francez) *viconte, vicepreședinte.*

§ 385. În deosebitele ramuri de știință facem uz de o sumă de cuvinte compuse cu termeni grecești; ceea ce constituie limba științei cu al săi termeni tehnici.

Iată un catalog de asemenea compuse:

a, an (fără) *amorf, anormal, acotilidon, acefal, aton, atom, anarhie.*

auto (de sine): *autobiografie, autocraț, autograf, automat.*

emi (jumătate): *emistih, emisferă, emiciclu.*

etero (alt) *eterogen, eterodox.*

proto (întîi) *protocol, prototip, protoereu, protopsalt.*

mono (singur) *monolog, monogramă, monomanie, monoton, monosilab, monopol.*

Pan (tot) *pancreas, panorama, panteră, pantomină.*

Filo (iubitor) *filantrop, filolog, filosof, filarmonie, filoromin.*

Poli (mult) *poliedru, poliglot, poligon, polisilab, Polinesia*

hemo (singe) *hemoroid, hemoragie*

antropo (om) *Antropologie, antropolog.*

Hir, kero (mîna). *Hirurg, chirurgie, keropterele.*

Crono (timp). *Cronologie, cronicar (Leatopiset), cronometru.*

Helio (Soare). *Helioscop, heliotrop, heliometru*

Gastro (stomac, pîtec). *Gastropod, gastronom, gastrită.*

Hipo (cal). *hipodrom, hiparh.*

Kefalo (cap). *Cefalopod, cefalometru.*

Geo (pământ). *Geografie, geometrie, Geologia, geodezia, Georgice.*

Cozmo (lume). *Cozmografia, cozmetic, Cozmogonie, cozmopolit.*

Cielo (circ). *ciclop.*

Micro (mic) *microscop.*

Teo (Zeŭ). *Teologie, Teodicee, Teogonie.*

Termo (căldură) *Termometru, Termopile.*

Hidro (apă). *Hidrogen, hidroterapie, hidraulic.*

Zoo (animal): *Zoologie, Zoofit, Zootehnie.*

agog (conducător). *Demagog, pedagog, sinagogă.*

arhie (putere): *monarhie, oligarhie, anarhie.*

Gamie (nuntă). *monogamie, poligamie fanerogame, criptogame, bigamie.*

Gon (unghiŭ) *pentagon, exagon, poligon.*

Gramă (scrisoare): *epigramă, anagramă, programă.*

Grafo (scrie) *grafometru, bibliograf, geograf, caligraf.*
litografie, ortografie, Telegraf, tipograf,

Log (cuvint) *analog, decalog, Geolog, prolog, ideolog.*

manie (nebunie): *monomanie, bibliomanie, Grecomanie.*

odie (cîntare) *melodie, parodie, prosodie, psalmodie.*

Pee (compunere): *epopee, onomatopee.*

Pol (oraş) *metropolie, Acropol, Constantinopol.*

Mulţimea compuselor tehnice să esplică prin faptul că savanţilor le vine mai lesne de a numi un nou animal, plantă, sau fosilă prin un compus grec şi latin, căci nu să dă nimăruî samă, dacă aceste compuse sînt sau nu în spiritul limbii grece şi latine, ca unele ce sînt limbî moarte. De aici nume ca *pterodactil, ihtiosaur-miocen, pliocen, mesozoic, decimetru* ;

§ 386. **Substantive compuse a)** din Substantiv şi a-

tributul său : *Tîrgu-Ocna, Baia de Aramă, Putna sacă, Hanu-Conaki, Tîrgul Boilor, Drumul măjilor, patriamună, șef pedagog, maestru de conferență, privat-docent, serjent-major, Locotenent-Colonel, Mînăscurtă.*

b) *din verb și obiectul său direct : strîmbă-lemne, bate-poduri ; cască-gură, Beliboă, Zgîrie-brînză ; Frige-linte:*

In neologisme am primit o sumă de compuse de asemnea natură ca simple : *portofel, garderob, abajur.*

§ 387 *Adiective compuse* : a) *din adiectiv și atributul său : drept-credincios, binecuvîntător, a tot puternic ; a toate știutor ; unilateral, scripto-legă.*

b) *din două adiective, luate adesa adverbial : bun-rău, nou-nouț, mort-copt, democrat-social, liberal-național, rusoturc, Cronicul Romano-Moldo-Vlah.*

F). Familia de cuvinte.

§ 388. Supt acest nume înțelegem strîngerea la un loc a tuturor cuvintelor, cari au aceeași *tulpină*.

De pildă	<i>derivate</i>	<i>compuse</i>
	val	în vâl i, în vâl itoare ; în vâl iș,
	vâl	în vâl itul.
	val e	dez vâl i, dez vâl itul.
	vâl ișor	pră vâl i, pră vâl ie, prăvâl iș,
<i>Val</i>	vâl icică	pră vâl itură.
	vâl cică	în vâl ui, în vâl mășag, în vâl mășală.
	Vâl eni	
(<i>Tulpină</i>)	Vâl eanu	Val ea-sacă, Val ea plingerii, Val ea lui Ivan, Vâl enii de munte.

Tot așa *alb, albi, albie, albeală, albitură, albuș, albastru, albăstrior, albior, albeață, albiu, albușor, Albu,*

Albeni, Albești; — *înălbi, cudalb, dalb, cudălbei, Cudalbi. negru*; *înegri, negriă, negreală, negrior, Negru, Negruți, Negreni, Negrești, Negrea, Negrescu.*

roș, roși, înroși, roșior, Roșior, roșele, roșată, roșietic, roșcovan, roșcat, Roșcani, Roșu, rușine, a să rușina, rușinos, nerușinat, codroș, Roșiești.

Model de analiză gramaticală.

Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului, așa va înflori.

Omul. Subst., numește o ființă; masc. sing. articulat cu art. subst. *l*, neart. *om*, caz drept și ca raport sintactic caz Nom. căci e subiect. Pl. *oamenii*.

ca. Adverb de comparație.

iarba. Subst., numește o plantă; fem. sing. art. cu art. subst. *a*, neart. *iarbă*. Caz. drept. plur. *erburii* cu înțeles de doftorii.

zilele. Subst., numește o parte din timp. fem. plur. art. cu art. subst. *le*; neart. *zile* caz drept (Nomin.). Sing. *ziua* și *zi*.

lui. Pron. personal pers. III. caz oblic, arată raportul de posesiune (genet.).

ca. Vezi mai sus.

floarea. Subst. numește plantă, fem. sing. art. cu art. *a*, neart. *floare*, caz drept. plur. *flori*.

câmpului. Subst. nume topografic. neutru. sing. art. cu art. *lui*. neart. *câmp*; caz oblic, arată raportul de posesiune (gen.). plur. *câmpuri* și *câmpi*.

asa. Adverb de mod.

va înflori. Verb netranzitiv. Viitor absolut. Conj. în *i. a înflori*. La prez. *înfloresc*

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017

DE ACELAȘI.

- Scoala privită prin prizma socială.* Birlad 1887.
Origina Hușilor. Monografia Istorică. Birlad 1888.
Grafia Cirilică. Birlad 1889.
Tradiția literară la Romîni (Conferință). București 1890.
Tîrgu Ocna și Plotunești. Monografii istorice (Arhiva științifică și literară). Iași 1891.
Epilogul Izvodului lui Clănău. (Extras din Uricar XVII).
Iași 1891.
Uricar Vol. XVIII. Documente Slavone și o tabelă cronologică a boerilor Moldovei de la 1400—1634. Iași 1892.
Gramatica Romîna. Morfologia Iași 1892.
» » Sintaxa. » 1892.

IN EDITURA LIBRĂRIEI CUPPERMANN

Al. Lambrior. Carte de cătire cu litere chirilice. Ediția a III adăugita cu bucăți din Psaltirea Scheiană, Codicele Voronețian și documente originale de Gh. Ghibănescu. 1893. fr. 5

Al. Lambrior. Gramatica limbei Romine, corectată și pusă în curentul programului de Gh. Ghibănescu Profesor. Sintaxa. Ed. I, 1893. 1 50

Butureanu Vasile. Introducere în Științele fizico-naturale, pentru uzul clasei I secundare. Ediția II. 1893. 2

Dr. N. Leon. Elemente de Zoologie pentru uzul clasei a II-a Gimnaziale. Ediția I, 1893. 3

D-r. N. Leon Călăuza Zoologului, înlesnind studiul Zoologiei. pentru clasa a II-a gimnazială, 1891 1 50

